

Devrimci Marksizm

Konumunun çelişik taleplerinin basıncı altında, aynı zamanda Napolyon'un dublörü sıfatıyla halkın dikkatini sürekli olarak kendi üzerinde tutma zorunluluğunu hisseden bir sihirbaz gibi davrandığı için, dolayısıyla da her gün minyatür ölçekte bir hükümet darbesi yaparak sürprizler yarattığı için, Bonaparte burjuva ekonomisinin tamamını altüst eder, 1848 devriminde dokunulmaz görünen ne varsa hepsine el atar, kimilerini devrime razı olacak, kimilerini ise devrimi arzulayacak hale getirir ve böylece düzen namına gerçekte anarşi üretir, aynı zamanda da bütün devlet aygıtını halesinden soyar, kirletir, hem tiksindirici hem de gülünç kılar.

Karl Marx,
Louis Bonaparte'ın On Sekiz Brumaire'i, 1852

Fiyatı: 15 TL (KDV dahil)

27 Yaz 2016

27
Yaz 2016

Devrimci Marksizm

TEORİK - POLİTİK DERGİ

DM Yayın Kurulu
Sungur Savran
Kurtar Tanyılmaz
Özgür Öztürk
Tamás Krausz
Ewa Groszewska
M. Kemal Coşkun

Atlen Yıldırım'ı anarken
AKP faşist mi?
AKP'nin yükselişi ve inşaat sektörü
AKP rejiminde sosyal yardımlar
Macaristan'da bir AKP rejimi
Polonya'da milliyetçilik ve anti-komünizm
Michael Mann eleştirisi

Devrimci teori olmaksızın devrimci bir hareket olamaz.

V. İ. Lenin, Ne Yapmalı?

Devrimci Marksizm

Sayı: 27
Yaz 2016

Üç aylık Teorik / Politik dergi
(Yerel, süreli yayın)

Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Şiar Rışvanoğlu

Yönetim Yeri: Adliye Arkası 3. Sokak Tüzün İşhanı No: 22/2 ADANA

Baskı: Yön Matbaacılık
Güven Sanayi Sitesi,
B Blok No: 366 Topkapı - İSTANBUL
Tel: 0212 544 66 34

Yurtdışı Fiyatı: 15 Avro Kıbrıs Fiyatı: 20 TL

Fiyatı: 15 TL (KDV Dahil)

Kapak fotoğrafı

AKP'nin, Ahmet Davutoğlu'nun azledilmesinin ardından 22 Mayıs 2016 tarihinde toplanan ve Binali Yıldırım'ın parti başkanlığına ve başbakanlığa atanmasına vesile olan Olağanüstü Kongresi esnasında salon, Recep Tayyip Erdoğan'ın divan başkanı tarafından okunmakta olan mesajını huşu içinde dinliyor.

Devrimci Marksizm

Teorik / Politik Dergi

Yaz 2016

İÇİNDEKİLER

	Bu sayı	5
<i>Devrimci Marksizm</i> Yayın Kurulu	Atlen yıldırım (1957-2016): Devrimci bir hayat	13
<i>Baskı rejimleri dosyası</i>		
Sungur Savran	Faşizm mi, Rabiizm mi?	19
Kurtar Tanyılmaz	İnşaat sektörü: Lokomotif mi yedek lastik mi?	69
Özgür Öztürk	Sosyal yardım: yoksulun sözde dostu, işçinin amansız düşmanı	85
Tamás Krausz	Macaristan'da Horthy rejiminin güncellenmiş ikinci sürümü	95
Ewa Groszewska	Yeni Polonya hükümeti: Neoliberalizm karşıtı ama önce solun düşmanı	103
Mustafa Kemal Coşkun	<i>Faşistler: Eklektik bir faşizm analizi</i>	111

Bu sayı

“Kapitalizm bir kez daha insanlığı dehşet verici bir felâkete doğru sürüklüyor. Eylül-Ekim aylarında dünya çapında yaşanan mali çöküş sadece ekonomik alanda değil, politik, ideolojik ve askeri alanlarda da dünyanın yepyeni bir döneme girmesiyle sonuçlanacak. (...) Kapitalizmin tarihinde her bakımdan yeni bir dönem açılıyor. Modern tarihin üçüncü ‘Büyük Depresyon’una giriyoruz. (...) Bu tür depresyonlar, kapitalist toplumun hayat sürecini altüst eder. O güne kadar istikrarlı görünen bütün yapılar birdenbire altüst olur. Kapitalizmin prestiji, kitlelerin günlük varoluşunun ihtiyaçlarına dahi karşılık veremediği için yerle bir olur. İdeolojik alanda büyük bir sarsıntı yaşanır. Politik alanda kitlelere o güne kadar ‘uç’ ya da ‘aşırı’ görünmüş olan bir dizi akım birdenbire daha inandırıcı bulunmaya başlar. (...) Toplum gelgitlerle sarsılır. Büyük savaşlar gündeme girer. Kapitalizm kendine yeni yollar ararken sosyalizm de insanlığın gündemine girer. Eylül-Ekim 2008 işte böyle bir dünya tarihsel dönüm noktasıdır. (...)

Şimdi krizin derinleşmesi sınıflar arasındaki çelişkiyi daha da sertleştirecektir. Bir yanda burjuvazi 1974-75 resesyonuyla başlayan ve onyıllardır süregiden uzun krizin yükünü bugüne kadar bütünüyle işçi sınıfının ve emekçilerin sırtına yükleyememiş olmanın hırsıyla ve depresyonun sıkıştırmasıyla saldırısını azdıracaktır. Devletin gücü, milliyetçi ideolojinin zehri, faşist gruplar ve çeteler, hepsi işçi sınıfını ve müttefiklerini belirleyici bir yenilgiye uğratmak için kullanılacaktır.” (“Yeni Bir Dönem Açılıyor: Mali Çöküş, Depresyon, Sınıf Mücadelesi”, *Devrimci Marksizm*, sayı 8, Kış 2008-2009).

Devrimci Marksizm Yayın Kurulu, 2008 sonbaharında patlak veren dünya finansal ve ekonomik krizini bu analizle karşılıyordu. Aradan geçen sekiz yıl,

bütünüyle yukarıda yapılan tespitler doğrultusunda dünya kapitalizminin bütün siyasi yapılarının altüst olmasına tanık olmuştur. Gürcistan ve Ukrayna’dan Suriye’ye ve Irak’a kadar savaş adım adım dünyanın en zayıf halkalarını ele geçiriyor. Sınırlar yeniden çiziliyor, hatta ülkeler dağılıyor. Britanya’nın Avrupa Birliği’nden ayrılıp ayrılmayacağını belirleyecek oylamanın sonucu ne olursa olsun (bu satırlar yazıldığında henüz gerekleşmemiştı), Birliğin ve tekil ülkelerin (İskoçya dolayısıyla Britanya, Katalonya dolayısıyla İspanya, bir bütün olarak Belçika) bölünmesi ihtimali, görünürde en güçlü olan kalelerin bile sarsılmaya başladığını gösteriyor. En çarpıcısı, dünyanın her yerinde, her tür gelişmişlik düzeyindeki ülkeler, faşist, neofaşist, proto-faşist, aşırı sağ hareketlerin etkisine giriyor, “otoriter”, “güçlü adam” rejimlerine kayıyor. İstibdat kural haline geliyor.

Bir kısa ufuk taraması, sözü edilen eğilimin ne kadar güçlü olduğunu ortaya koyacaktır. Türkiye’den başlayalım. Hükümette 13. yılını süren, yakında 14 yılını dolduracak olan AKP, uzun yıllar kendine “sol” diyen birçok aydın, evre, hatta partinin desteğini aldı. Bugün bunların hepsi şaşkınlık içinde Türkiye’nin bir istibdat rejimine doğru yürümekte olduğunu görüyor. Gezi ile başlayan halk isyanından başlayarak, özellikle de Gezi’nin bir artısı olarak görülmesi gereken 17-25 Aralık yolsuzluk dosyalarından bu yana, Tayyip Erdoğan yolsuzluktan yargılanmanın tek alternatifinin mutlak iktidar olduğu bir yolda yürüyor. şimdi gelinen noktada AKP Erdoğan’ın uysal ve itaatkr bir oyunağı haline gelmiş durumda. Rejim kendi ifadesiyle fiilen değişikliğe uğratılıyor. Yürütme onun elinde: Erdoğan, Ahmet Davutoğlu’nu azleder ve Binali Yıldırım’ı tayin ederken aslında başbakanlık kurumunu da fiilen ilga etmiş, kendisine bir yaver atamış oldu. Parlamento Türkiye’de hkmette olan partilerden zaten hiçbir zaman bağımsız olamadı. Yargı, HSYK’nın sultanı ve yüksek yargı organlarının yöneticilerinin biatı ile Erdoğan’a bağlandı. “Dördüncü güç” olarak anılan medya, görsel alanda neredeyse istisnasız biçimde iktidara bağlı veya en azından saygılı; yazılı medyada sadece birkaç büyük ve bir dizi küçük ölçekli yayın organı muhalefet rolünü sürdürüyor. Polis ve jandarma Erdoğan’ın polis şefinin elinde. Genelkurmay Başkanı Erdoğan’ın kirvesi rolüne soyunuyor! Tayyip Erdoğan hızla bir “tek adam” (“Reis”) rejimine koşuyor.

Olgular ortada. Bütün mesele bu koşunun ardındaki dinamikleri iyi kavramakta ve sürecin bu erken aşamasının ötesine geçip mantıksal sonucuna, yani koyu bir diktatörlüğe evrilip evrilmeyeceğini değerlendirebilmektedir. *Devrimci Marksizm*’in bu sayısındaki yazıların önemli bir bölümü bu dinamikleri ve bunların sonucunda doğmakta olan yeni rejimin karakterini açığa çıkarma çabasındadır.

Bu tür istibdat rejimlerinin yayılma eğilimi, Türkiye dışında da güçlü biçimde gözlenebiliyor. Sistemin daha zayıf halkalarında bu tür eğilimleri herkes daha az

şaşkınlıkla karşıılıyor. Rusya’da Putin rejiminin her tür muhalefete karşı cendereyi gittikçe daha fazla sıkması, Rusya’dan uzaklaşma eğilimlerinin ağır bastığı Ukrayna’da ise 2014 Maydan olaylarının Nazi geleneğine sahip çıkan güçlü siyasi hareketler yaratmış olması, çoğu siyasi gözlemciye çok şaşırtıcı görünmüyor olabilir. Son aylarda Filipinler’de çarpıcı bir fenomen olarak ortaya çıkan, suç örgütleriyle mücadele etmek için illegal suç örgütlerine yargısız sorgusuz adam öldürme yetkisi vermeyi öngören bir programla başkanlık seçimini kazanan Rodrigo Duterte bile aşırı bir şaşkınlık yaratmıyor olabilir. Hatta emperyalizmin hâkimiyeti altındaki dünyanın en büyük demokrasisi olarak bilinen Hindistan’da Narendra Modi’nin 2014’ten bu yana Hindu köktendinciliği temelinde bir baskı rejimine doğru ilerlemesi bile yoksulluğun kol gezdiği bu toplumun derin çelişkilerinin bir ürünü olarak olağan karşılanabilir.

Ama iş İkinci Dünya Savaşı’ndan beri en kıymetli ideolojik kozu “demokrasi” olan ABD’ye ve kuruluhi beri kendini bir demokrasi ve barış cenneti olarak tanıtmış olan Avrupa Birliği’ne gelince uyarı çanları çalmaya başlıyor. Belki “sosyalist” denen rejimlerden yeni kopan Macaristan’da ve Polonya’da ortaya çıkan Putin benzeri iktidarların varlığını da bu toplumların Avrupa’nın “demokratik” geleneklerini oturtmaya henüz yeterince vakit bulamamış olmasına bağlayanlar olabilir. Ama iş Avrupa Birliği’nin bütününde ırkçı, şoven, Avrupa Birliği düşmanı, geçmişte faşist hareketlerin önemseddiği ideolojik temaları öne çıkartan, bazıları düpedüz faşist hareketlerin son birkaç yıldır mürekkep lekesi gibi yayılmasına gelince meselenin rengi değişiyor. 2014 Mayıs ayında yapılan Avrupa Parlamentosu seçimleri bu bakımdan son derece önemli bir dönüm noktasını temsil ediyor. İkiisi belirleyici önemde üç ülkede (Fransa, Britanya, Danimarka) ırkçı, aşırı sağ ya da faşist/faşizan partiler o seçimle birlikte birinci parti konumuna yükseldi. Özellikle Fransa’da Front National (FN-Ulusal Cephe) o zamandan beri her seçimde daha büyük başarılarla doğru tırmanıyor, 2017 baharında yapılacak cumhurbaşkanı seçimine kadın başkanı Marine Le Pen’i hazırlıyor. Ama mesele bu ülkelerle sınırlı değil. İsveç, Finlandiya, Hollanda, Belçika, İtalya, Slovakya ve başka ülkelerde yine aynı türden partiler siyasi hayatın önemli aktörleri haline gelmiş durumda. Macaristan ve Yunanistan’da açıkça Nazi sembollerine referans yapan faşist partiler (sırasıyla Jobbik ve Altın Şafak) ülkelerinin üçüncü büyük partileri haline gelmiş bulunuyor. 2014 Avrupa Parlamentosu seçimlerinden bu yana başka çarpıcı atılımlar da yaptı faşist/faşizan hareketler. Avusturya’da daha Mayıs ayında, adı ironik biçimde Özgürlük Partisi (FPÖ) olan bu tür bir partinin adayı cumhurbaşkanı seçiminde ilk turu açık ara kazandıktan sonra ikinci turda sadece yüzde 0,3 oranında bir oyla seçimi rakibine kaybetti. En önemlisi, faşizmin modern tarihte en gaddar ve yıkıcı örneğini yaşamış olan Almanya’da bir yandan Pegida adında açıkça ırkçı bir kitle hareketi gelişirken, bir yandan da Almanya İçin Seçenek (Alternative für Deutschland-AfD) adını taşıyan bir ırkçı

parti Mart ayında ilk kez eyalet seçimlerinde çok ciddi bir başarı kazandı.

ABD’de gelişme kısmen farklı bir seyir gösterdi. İki parti sisteminin güçlü hâkimiyeti dolayısıyla, 2008 ekonomik krizinden sonra bu ülkede aşırı sağ akımlar sağın büyük partisi Cumhuriyetçi Parti’nin bağrında mayalandı. 2009 yılından itibaren “Tea Party” olarak ünlenen gerici akım (Amerikan bağımsızlık savaşının önemli bir olayı olan Boston Çay Partisi’ne referansla konulmuştur bu ad) kendine bir örgüt biçimi veya bir lider bulamadığı için Cumhuriyetçi Parti’yi ele geçiremedi. Ama sonunda 2016 yılında bu yeni aşırı sağ siyasi yöneliş ifadesini Donald Trump’ın sakil, hazımsız, açıkça ırkçı ve cinsiyetçi politikasında buldu. Trump’ın Cumhuriyetçi Parti’nin ön seçimini kazanarak partinin aday olması, Kasım ayında yapılacak seçimde dünyanın en güçlü ülkesinin başına, kendine özgü bazı özellikleri olsa da, en azından ırkçılığı bakımından faşizan olarak nitelenebilecek bir başkanın seçilmesi olasılığını gündeme yerleştirmiş bulunuyor. Kasım 2016’da belki Donald Trump, altı ay sonra Mayıs 2017’de belki Marine le Pen... Özellikle ikincisi henüz düşük bir olasılık olsa da bu senaryo ABD ve Avrupa’dan oluşan Atlantik ittifakı dünyasının ne tür bir dalganın etkisi altına girmiş olduğunu çarpıcı biçimde gözler önüne seriyor.

İşte *Devrimci Marksizm*’in bu sayısı, projektörünü, dünyada ve Türkiye’de ortaya çıkan bu vahim gelişmelere döndürüyor. Aydınlatmaya çalıştığı alan açısından odağı Türkiye olmakla birlikte Avrupa’daki iki örneğe yani Macaristan’a ve Polonya’ya da ışık tutmaya çalışıyor. Ayrıca bir kitap eleştirisi temelinde 20. yüzyılda, iki dünya savaşının arasında yaşanmış olan klasik faşizme de değiniyor. Böylece Türkiye’deki gelişmeyi yalıtılmış bir şekilde, sanki bütünüyle kendine özgü imiş gibi ele alma hatasından kaçınıyor, başka coğrafyalarda olan biteni de okurunun ufkunu açmak üzere gündeme getirmiş oluyor.

Dosyanın ilk yazıları elbette kendi toprağımızda olan biteni çeşitli boyutlarıyla ele alıyor. Sungur Savran, Tayyip Erdoğan’ın kişisel kontrolü altına girmiş bir AKP’nin inşa etmeye yöneldiği yeni istibdat rejiminin şifrelerini çözmeye çalışıyor. Solda Türkiye’nin yıllardır “faşist” bir rejim altında yaşamakta olduğu yolunda yapılan tespitin ciddiye alınabilecek bir yanı olmadığını belirten Savran, ayrıca rejim tartışmasının akademik Marksizm çerçevesinde kısır bir “taksonomik” yaklaşımla ele alınmasını, siyasi mücadele bakımından herhangi bir sonuç çıkarılmadan yürütülmesini de eleştiriyor. Yazar klasik faşizm üzerine Marksist ve Marksist olmayan literatürden hareketle faşizmin belirleyici özelliğinin sınıflar mücadelesinde oynadığı rolden kaynaklandığını saptıyor. Buradan hareketle Türkiye’de inşa edilmekte olan rejimin “faşist” olarak nitelenmesini reddediyor. Tayyip Erdoğan’ın istibdat rejimi, tarihi bir mücadele konusu olarak ümmet ve hilafetin yeniden tesisi amacına hizmet etmeyi hedeflediği, Türklüğe de İslam’ın bu davasının önderi rolünü atfettiği için başka bir karakter taşımaktadır.

Savran, hareketin Tayyip Erdoğan'ın seçtiği Rabia simgesine atfen “Rabiizm” ya da “Rabiacılık” olarak adlandırılması gerektiğini ileri sürüyor. Yazar, bu ayırımın sosyalist hareketin görevlerini tanımlamak bakımından önemli olduğunun altını çizerek bu görevleri de kendi bakış açısıyla sergilemeye girişiyor. Ancak Rabiacılığın gelişmesinin bir aşamasında faşizme dönüşmesinin de mümkün olduğunu ifade ediyor.

Türkiye ve AKP üzerindeki ilk yazı partinin Tayyip Erdoğan liderliğinde adım adım inşa etmekte olduğu rejimin karakterini anlamaya çalışırken, bunları izleyen yazılar AKP'nin aldığı desteğin toplumsal temellerine ışık tutmaya çalışan teorileri inceleyen çalışmalar. Bunların ilkinde, Kurtar Tanyılmaz “İnşaat Sektörü: Lokomotif mi yedek lastik mi?” başlıklı yazısında, kısa süre önce yayınlanan ve AKP'nin yükselişinde inşaat sektörünün kritik önem taşıdığını ileri süren iki kitabı ele alıyor. Biri, daha önce *Birikim* dergisinde yayınlanmış yazıları bir araya getiren, Tanıl Bora'nın derlediği *İnşaat Ya Resulullah*, diğeri Mustafa Sönmez'in *AKFaşizmin İnşaat İskelesi* başlıklı kitabı. Tanyılmaz, her iki kitapta da çeşitli vurgu farklarıyla öne çıkan ve çeşitli sol çevrelerde de yaygın olan, son 10-15 senede Türkiye'de sermaye birikiminin odağında inşaat sektörünün yatığı ve AKP'nin otoriter, faşizan bir rejim kurmasında inşaat sektörü tercihinin belirleyici rol oynadığı tezlerini tartışıyor. Her iki kitapta da Türkiye kapitalizminde inşaat sektörünün artan rolüne ilişkin görüşleri, olguları, vurgu farklarını özetleyen Tanyılmaz, inşaat ve gayrimenkul sektörünün sanayiye rağmen değil, uluslararası finans piyasalarının belirlediği çok özgül koşullar altında, Türkiye burjuvazisinin uluslararası rekabette karşı karşıya kaldığı engelleri en azından ertelemek üzere önemli bir işlev gördüğünün altını çiziyor. Bu tespitlerden hareketle yazar şu politik sonuçlara ulaşıyor: AKP'nin otoriter, faşizan yönetim tarzını sınıf mücadeleleri ekseninde değil de inşaat sektörü-sanayi, iyi ve kötü ekonomi politikaları, üretim ekonomisi-rant ekonomisi gibi ayrımlar temelinde kurmakta olduğu eleştirisi, Batıcı-laik burjuvazinin üretim ekonomisi yanlısı olduğu varsayımıyla burjuvazinin o kanadına destek vermeye ve günümüzde AKP karşısında oluşturulmaya çalışılan “Amerikan muhalefeti” kampının peşine takılmaya hizmet eder.

Sosyal yardımlar, AKP iktidarının epeyce önem verdiği ve son on beş yılda giderek çeşitlilik ve yaygınlık kazanan bir uygulamalar demeti olarak, derinlemesine incelenmesi gereken bir konu. Türkiye'de bu konudaki Marksist araştırmalarınsa henüz yeni yeni başladığı söylenebilir. Özgür Öztürk, Denizcan Kutlu'nun *Türkiye'de Sosyal Yardım Rejiminin Oluşumu* başlıklı kitabının, sosyal yardımlar konusunu Marksist perspektiften incelemeye çalışan bir araştırma olduğu için önemsenmesi gerektiğini belirtiyor ve yapıtı eleştirel bir değerlendirmeden geçiriyor. Öztürk'e göre, yoksullara yönelik kurumsal nitelikli çeşitli destekler (gıda yardımı vb.) anlamında sosyal yardımlarla aslında kapitalizm öncesinde de kar-

şılaşmak mümkün. Fakat kapitalizmde bu yardımlar, devletin işgücü piyasasına dönük düzenlemelerinin çerçevesine oturuyor. Kapitalizmde sosyal yardımlar, genellikle, işsiz kitlenin her an üretime katılmaya hazır halde tutulmasına ve aynı zamanda işçi ücretleri üzerinde baskı oluşturmaya hizmet edecek şekilde tasarlanıp hayata geçiriliyor. Bu yönüyle de işçi sınıfı mücadelesi üzerinde bazı olumsuz etkiler yaratma potansiyelini taşıyor. Öztürk, Kutlu'nun yoksulluğu sınıf ilişkileri çerçevesinde ele almasını ve buradan hareketle sol liberal çevrelere getirdiği eleştirileri değerli buluyor. Bununla birlikte, yazarın yer yer Düzenleme Okulu adıyla bilinen teorik çerçeveye yaslanmasının yarattığı olumsuz sonuçlara dikkat çekiyor. Bu çerçevede, Kutlu'nun Türkiye'de sosyal yardımları bir "sınıf uzlaşması" biçiminde tanımlamasını temel ve vahim bir hata olarak değerlendiriyor. İki sınıf arasındaki ilişkinin bir "uzlaşmaz" çelişki niteliği taşıdığını, bunun salt retorik bir ifade olmadığını, tam da Marksist perspektifin ayırt edici yönü olduğunu hatırlatıyor. Bununla birlikte, teorik sorunlarına rağmen, Kutlu'nun çalışmasının sosyal yardım alma ve verme tecrübesini son derece canlı, renkli biçimde ortaya koyduğunu da teslim ediyor.

Bu ilk üç yazıyı izleyen çeviri yazılarımızın her ikisi de Doğu Avrupa'da son yıllarda gelişmekte olan ve birçok bakımdan Tayyip Erdoğan Türkiye'si ile paralellikler gösteren baskıcı rejimler ile ilgili. Macaristan'da Fidesz partisinin lideri Victor Orban'ın rejimi yıllardır Türkiye'de AKP'nin inşa etmekte olduğu istibdat rejimine çok benzetildi. Polonya'da ise 2015'te başa geçen Hukuk ve Adalet (PiS) partisinin daha ilk uygulamaları bile bütün dünyaya ve Polonya toplumuna bu ülkenin de aynı yola girdiğini düşündürdü. Biz bu iki ülke ile ilgilendiysek, bu, hem buralarda Türkiye için bazı ipuçları bulma olanağından, hem de her ikisi de sosyalist inşa deneyimi yaşamış olan bu toplumlarda 1989 sonrası çözülmenin ne sonuç vermiş olabileceği konusunda okurumuza bir ilk bilgi sunma umudundan kaynaklandı. Her iki yazının yazarları da kendi ülkelerinde Marksist aydın hareketinde önemli bir yere sahiptir ve *Devrimci Marksizm* ekibinin temas içinde olduğu kişilerdir.

Tamàs Krausz, Macaristan'ın "sosyalist" olarak anılan döneminde devrimci Marksist bir muhaliftir. Bugün ise ülkenin en önemli sol dergisi olan *Eszmélet*'in önde gelen editörlerinden biridir. Krausz, yazısında, bugün Macaristan'daki Orban rejiminin anti-demokratik, Yahudi ve Roman düşmanı karakterinin ardında ne yattığı sorusuna cevap arıyor. Yazar, liberallerin bu rejimin daha önceki "komünist" geleneği sürdürdüğü yolundaki tespitini yadsıyarak, gerek genel olarak Orta ve Doğu Avrupa'da, gerekse özel olarak Macaristan'da, iki dünya savaşı arası dönemin tarihinin de ortaya koyduğu gibi, kapitalizmin otoriter bir kabuk içinde gelişmiş olduğunu hatırlatıyor. Ona göre, bugünkü Orban rejimi, o dönemin Horthy rejiminin "ikinci sürümü"dür. Krausz, bu "ikinci sürüm" Horthy'ciliği olanaklı kılan somut koşulları inceliyor. Bunlar arasında "sosya-

list” rejimin çökmesinden sonra yaşanan yoksullaşmanın büyük kitleleri çaresizleştirmesinden dünya ve Avrupa çapında neoliberalizm ve küreselleşme tutkunu politikaların halkta milliyetçi bir tepki yaratmasına kadar bir dizi faktör vardır. Krausz aynı zamanda Orban’ın partisi Fidesz’in Macaristan’ın faşist hareketini kendi içinde besledikten sonra dışına attığını, Jobbik’in böyle geliştiğini, bu özelliğin de 1930’lu yılların geleneğine uygun düştüğünü belirtiyor. Macaristan örneği Türkiye’ye, sadece Orban/Erdoğan paraleli bakımından değil, her iki ülkede de gerici iktidar partisinin yanında bir de sanki yedekte bekleyen has faşist bir partinin varlığı bakımından da benziyor.

Polonyalı Marksist Ewa Groszewska daha geç bir dönemde, henüz 2015’te ortaya çıkmış bir siyasi olguyu ele alıyor. Polonya’da geçen yıl iktidara geçen Hukuk ve Adalet Partisi (PiS) hiç vakit kaybetmeden çok ciddi anti-demokratik unsurlar içeren bir dizi yeni düzenlemeyi gündeme getirdi, yasalaştırdı. Bunlar arasından yargıya ve medyaya ilişkin olanlar, AKP Türkiye’si’ni şaşırtıcı biçimde andırıyor. Groszewska bu yeni iktidarın Polonya politikasının milliyetçi ve Katolik damarından ve halkta “küreselleşme” olarak anılan soyguna ve Avrupa Birliği’nin neoliberal politikalarına gelişen tepkilerin bir ürünü olduğunu vurguluyor. PiS’ten önce ülkeyi yöneten hükümetlerin uyguladığı neoliberal politikalarla bezen yoksul halk, 1989 çöküşünde eski iktidar partisi liberalizme kayınca ortada sol diye bir şeyin kalmamış olduğu bir bağlamda PiS gibi, demagojiye dayansa da halkın sorunlarına öncelik tanıyan bir partiye yüzünü dönebiliyor. Burada Türkiye’yi hatırlamamak imkânsız. Polonya’da da, aynen bizdeki gibi, ana muhalefetin PiS’e eleştirisinin hep kültürel alanda, Avrupa Birliği değerlerine uygunluk/aykırılık zemininde olması, bu muhalefetin halkta bir ilgi uyandırmamasına yol açıyor.

Bu sayıdaki son yazımız, Mustafa Kemal Coşkun’dan bir kitap eleştirisi. Coşkun’un ele aldığı Michael Mann’ın *Faşistler* başlıklı kitabı, klasik dönem faşizmlerini ülke ülke karşılaştırmalı biçimde inceliyor. Ama Coşkun kitabın önemli bir sınırına işaret ediyor. Dünyayı sınıf kuramları ya da sınıf mücadeleleri ile açıklamak demek, her meseleyi sınıfa indirgemek demek değil, bütünün bir parçasını, örneğin siyasal alanı bütünün diğer parçaları ile (ekonomik, kültürel, ideolojik, vb.) bir arada analiz etmek demektir. Nitekim Trotskiy, faşizm analizinde küçük burjuvazi ile finans kapital ilişkisini ortaya koymuş, bunu kapitalizmin krizi çerçevesinde ele alarak faşist hareketin burjuva devlet aygıtının içine nasıl özümsemiş olduğunu bütünsel bir analizle göstermiştir. Demek ki sınıf kuramı demek, herhangi bir meseleyi sınıflara indirgemek demek değildir. Ancak Mann, sınıf kuramını böyle anladığı ölçüde, kitabında önemli bir hata yaparak faşizmin sınıf niteliğini gözden kaçırmakta, faşizmi tanımlayabilmek için her biri ülkeden ülkeye değişebilen çok çeşitli nitelikler sıralamaktadır. Dolayısıyla fazlasıyla eklektik bir analizle karşı karşıya bırakıyor bizi. Bu ise faşizmi tanımamızı güçleştirmekte,

dolayısıyla neye ve kime karşı mücadele etmemiz gerektiğini bulanıklaştırmaktadır. Ama bu gibi metodolojik sorunlar dışında *Faşistler* günümüzün hareketlerini anlayabilmek açısından oldukça değerli arka plan bilgileri vermektedir.

Devrimci Marksizm'in bu sayısını tanıtan bu yazıya, Yayın Kurulu'nun 2008 sonbaharında kapitalizmin tarihinde yeni bir dönemin açıldığına işaret eden bir yazısından alıntı ile başladık. Yayın Kurulu orada, 2008'de başlayan ekonomik krizin yalnızca ekonomik alanda etkiler bırakmakla kalmayacağını, politik, ideolojik ve askeri alanlarda da büyük sarsıntı ve değişiklikler yaratacağını belirtiyor ve şu sonuca ulaşıyordu:

Bir yanda burjuvazi 1974-75 resesyonuyla başlayan ve onyıllardır süregiden uzun krizin yükünü bugüne kadar bütünüyle işçi sınıfının ve emekçilerin sırtına yükleyememiş olmanın hırsıyla ve depresyonun sıkıştırmasıyla saldırısını azdıracaktır. Devletin gücü, milliyetçi ideolojinin zehri, faşist gruplar ve çeteler, hepsi işçi sınıfını ve müttefiklerini belirleyici bir yenilgiye uğratmak için kullanılacaktır.

Peki, öteki yanda? Şimdi de onu okuyalım:

Ama öte yanda, artan işsizliğe, düşen ücretlere, insanların düpedüz aç kalmasına, sosyal hakların radikal biçimde kısılmasına tepki içindeki işçi sınıfı ve emekçi yığınlar, koşulların uygun olduğu her yerde kitlesel biçimde mücadeleye girecek, burjuvazinin politikalarına meydan okuyacak ve gelişmelere bağlı olarak devrimci ataklara kalkışacaktır. Bu mücadelelerin başarıya ulaşması elbette birçok faktöre bağlıdır; ama her şeyden çok devrimci işçi sınıfı partilerinin zamanında ve yeterince güçlü biçimde inşa edilip edilemeyeceğine ve bu inşa sürecinin uluslararası proleter devrimci bir önderlikle taçlanıp taçlanmayacağına bağlıdır.

Yani karamsarlığa gerek yok. İnsanlığın bir kez daha bir **yol ağzında** bulunduğu bilinciyle faşizmin değil sosyalizmin kazanması için mücadeleye gerek var. Bir kez daha, büyük devrimci Rosa Luxemburg'un öngörüsü doğrulanıyor: “Ya sosyalizm, ya barbarlık!”

Atlen Yıldırım (1957-2016): devrimci bir hayat

*Tek bir gün mücadele eden insanlar vardır,
iyi insanlardır.*

*Bir yıl mücadele edenler vardır,
onlar daha da iyidir.*

*Yıllar boyu mücadele eden insanlar vardır, onlar
çok iyi insanlardır.*

*Ama bir ömür boyu mücadele veren insanlar vardır,
asıl vazgeçilmez olanlar işte onlardır.*

Bertolt Brecht

Bir insan ortaokuldan başlayarak hayatının son anına kadar, hasta yatağında bile, devrim ve sosyalizm için mücadele etmişse, o insan, hiç kuşku duymadan söylenebilir, çok iyi bir insandır. 18 Nisan 2016 Pazartesi günü yitirdiğimiz Atlen Yıldırım işte öyle bir insandı. Şeker, kalp ve nörolojik rahatsızlıkların ardından ileri aşamada kansere yakalandığı ortaya çıktığında bile durmadı. Kemoterapi odasını bile bir örgütlenme ortamına çevirdi, bu dergiyi sattı! Kelimenin en has anlamında, son nefesine kadar devrim için mücadele etti.

Devrimci Marksizm'in bu sayısı iki ayrı nedenle "Atlen Yıldırım sayısı"dır, ona ithaf edilmiştir. Birincisi, derginin Türkiye'de gelişmekte olan istibdat rejimini ve dünyada faşizmin yükselişini bir dosya olarak ele alması fikri ve önerisi, derginin yönetilmesi ile doğrudan hiçbir ilişkisi olmayan Atlen yoldaşımızdan gelmiş, dergi yayın kurulu tarafından da son derecede isabetli bir fikir olarak kabul görmüştür. Bu anlamda bu sayıyı Atlen Yıldırım yoldaşımızın girişimine borçluyuz.

Ama doğanın cilvesi, Atlen yoldaş kendi fikrinin ürünü olan bu sayıyı görmeden hayatını yitirdi. *Devrimci Marksizm* dergisi, bu sayısını bu sebatkâr, gayretli, gelişkin, insancıl devrimciye ithaf ediyor.

Ortaokuldan itibaren devrimci

3 Mayıs 1957 tarihinde Kırşehir'in Kaman ilçesinde doğan Atlen Yıldırım yoldaşımızı 18 Nisan Pazartesi günü 59 yaşında kaybettik. 19 Nisan Salı günü onu İzmir'de devrimci yaşamına yaraşır bir biçimde son yolculuğuna uğurladık. Daha çocukluk yaşlarında devrimci mücadeleye gönül veren Atlen yoldaş son nefesine kadar devrim ve sosyalizm davasının eşsiz bir militanı olmuştur.

Atlen yoldaşın devrimci mücadeleyle tanışması ortaokul yıllarına kadar dayanır. Sık sık "kendimi bildim bileli devrimciydim" diyen Atlen yoldaş o günlerini şöyle anlatırdı: "Doğduğum muhit ve ailem, özellikle de babam oldukça muhafazakârdı. Muhafazakâr ve milliyetçi bir iklimde devrimcileri tanımak oldukça zordu. O yıllarda Deniz Gezmiş ismi bir heyula gibi ülkenin her yerinde yankılanıyordu. İletişim araçlarının yok denecek kadar az olduğu bir dönemde Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının mücadelesi her yere ulaşmıştı. Benim devrimcilikle tanışmam Deniz Gezmiş ve arkadaşları sayesinde oldu. Kim bu Deniz Gezmiş diye sordum ve bu sorunun cevabını ararken devrimcilerle ve devrimci fikirlerle tanışma imkânını yakaladım."

Atlen yoldaşın sormuş olduğu bu ilk soru ve cevap arayışı, onun ömrünün önemli bir kısmında mücadele vereceği politik çizgisini ve siyasi kimliğini belirledi. Böylelikle örgütlü mücadeleyle ilk tanışması da Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) aracılığıyla oldu. Daha çocuk denecek yaşta ihtilalci bir partinin sempatzanı olmuştu Atlen yoldaş. Henüz 14-15 yaşlarında, o günün siyasi koşullarında oldukça normal sayılacak bir biçimde, yaşından büyük fikirlerle yoğruluyor ve içinde yaşadığı ülkesi ve dünya için kurtuluş yolları arıyordu. Tabii bu süreçte ilk aşması gereken engel ailesiydi ve sık sık babasıyla karşı karşıya geliyordu. Demokrat Parti geleneğini benimseyen -ki bu yüzden oğluna Adnan Menderes'in ismini vermek istemiştir, ama isim bir nüfus memurunun azizliğine kurban gitmiştir!- babası o yıllarda koyu bir Adalet Partisi taraftarıdır. Dolayısıyla da sıkı bir anti-komünisttir. Babası Atlen yoldaşın yönünü değiştirmek için çok çaba sarf ediyor, başaramadıkça da şiddete başvuruyor, silah çeki-

yor, eve almıyordu. Fikirleri yüzünden ölümle ilk kez bu şekilde karşı karşıya gelen Atlen yoldaş o günden son anına kadar hiç boyun eğmeden mücadelesine ve fikirlerine sahip çıkmıştır.

Deniz olunmalı!

THKO sempatzanı olarak sosyalist fikirlerle tanışan Atlen yoldaşın ilk örgütlü deneyimleri ise Fikir Kulüpleri Federasyonu'nun içerisinde çıkan Dev Genç bünyesinde olmuştur. Okuduğu şehre Dev Genç bürosu açılmasında öncülük eden Atlen yoldaş, burada sosyalist fikirlerle ve yayınlarla doğrudan irtibat kurma fırsatını bulur.

1978'ten sonra THKO içinde başlayan tartışmaları yakından takip eden Atlen yoldaş, önce kısa süreliğine Türkiye İhtilalci Komünistler Birliği'ne (TİKB), ardından da Arnavutluk Emek Partisi yanlısı politikaları benimseyen Halkın Kurtuluşu çizgisine dahil oldu. Halkın Kurtuluşu zamanla Türkiye Devrimci Komünist Partisi'ne (TDKP) dönüştü. TDKP çizgisi dönemin en kitlesel sosyalist hareketlerinden birisiydi. Atlen yoldaş bu kitleselliği ve etki gücünü sık sık örneklerle dile getirirdi; "Küçük bir şehirdi Kırşehir. Ancak TDKP siyasi bir eylem kararı aldığı anda sokağa bir kişi çıksa, bir anda arkasında binler yürüyordu. Partinin yayınlarını vücudumuza sarıyor, köy köy, gece demeden gündüz demeden en ücra yerlere kadar dağıtıyorduk."12 Eylül 1980 darbesinde siyasi kaçıktı. Uzun süre Aksaray, Kırşehir ve Ankara'da kaçak olarak yaşamını sürdürdü. Kaçaklığına rağmen okumaya ve araştırmaya ara vermedi. Atlen yoldaş, Ankara'da TDKP üyesi olarak siyasi mücadelesine devam etti.

Uğruna mesleği olan öğretmenliği bıraktığı TDKP içinde uzun yıllar illegal ve legal alanlarda mücadeleler verdi Atlen yoldaş. Ta ki 1994 yılına kadar. TDKP üst üste yediği operasyonlar neticesinde üst düzey kadrolarını kaybetmiş ve içerisinde legal alanı güçlendirme eğilimi ağırlık kazanmıştı. Bu doğrultuda 1994 sonlarına doğru Emek Girişim süreci başlamıştı. Atlen yoldaş hiçbir zaman legal alanda mücadeleye karşı çıkmamıştır. Ancak illegal yapının alelacele tasfiye edilmesine muhalefet etmiştir.

EMEP'ten kopuş, BDSP'ye geçiş

1996 sonlarına doğru EMEP içinde önemli kopuşlar olmuştur. Atlen yoldaş ise son ana kadar uzun süre içerisinde mücadele ettiği ve uğruna büyük bedeller ödediği siyasi yapısını terk etmemiş, ancak yaşanan siyasi tasfiyeler sonucunda Kayseri bölgesinde önemli bir kitle ile birlikte EMEP'ten ayrılmıştır. Atlen yoldaşın ayrılması Emek Partisi'nde önemli bir kırılmaya neden olmuş, Atlen yoldaş hep parmakla gösterilmiştir.

1998 yılına gelindiğinde ise daha önce TDKP'den ayrılmış olan ve TDKP Leninist kanat olarak siyasi mücadeleye girişen Ekim'cilerle irtibata geçer Atlen

yoldaş. Ekim'in partileşme sürecinde TKİP yöneticisi olarak tutuklanır ve birçok katliama tanık olacağı uzun cezaevi süreci başlar. 1999 Ulucanlar katliamını yaşayan Atlen yoldaş, 2000 yılında 19 Aralık katliamında da Bartın cezaevinde. Yaşadığı bu zorlu cezaevi sürecinde vücudunda kalıcı hasarlar oluşur. Birçok hastalığı -kalp, şeker vb.- bu sürecin eseridir.

Cezaevinden çıktıktan sonra siyasi mücadelesine BDSP-Kızılbayrak içerisinde devam eder. Oldukça muhafazakâr ve milliyetçi-şoven bir atmosferi olmasına rağmen Atlen yoldaş doğduğu, büyüdüğü topraklarda, İç Anadolu'nun değişik kentlerinde siyasi faaliyetlerini sürdürür. Kayseri'de, Kırşehir'de, Nevşehir'de bildiri dağıtımından afişlemeye, basın açıklamalarından fabrika örgütlenmelerine kadar pek çok alanda siyasi faaliyetine devam eder. Mücadelesini sadece pratik faaliyetlerle sınırlamayan, pratik faaliyetlerinin yanı sıra soran, sorgulayan, araştıran ve okuyan bir devrimci olan Atlen yoldaş, Türkiye topraklarında hâkim sosyalist hareketlerin pek girmek istemediği konulara, alanlara yoğunlaşmaya başlar. Siyasi faaliyetini yürüttüğü bölgede Trotskizm, anarşizm vb. konularda tartışmalar yürütür. Çevresindeki pek çok devrimcinin yasaklı olarak gösterilen bu konularda fikir sahibi olmasını sağlar. Bu süreç onun fikirlerinin devrimci Marksizme doğru evrildiği dönemdir. Bu evrim dolayısıyla örgütüyle bazı önemli ayrılıklar yaşanmıştır. Gittiği her yerde aynı tavrını sürdüren Atlen yoldaş bir süre sonra dışlanan ama vermiş olduğu emeklerin yüzü suyu hürmetine siyasi hareketten atılmayan, kendi deyimiyle “arafta” bir devrimci olur.

55 yaşında dünya devriminin militanı olma kararı

2012 yılına gelindiğinde ise kararını verir, açık olarak devrimci Marksizmi benimser ve onun Türkiye'deki -yine kendi deyimiyle- en büyük temsilcisi olan Devrimci İşçi Partisi'ne girer. Bu tarihten öldüğü son ana kadar devrimci Marksizmin ve Devrimci İşçi Partisi'nin yiğit bir militanı olur. Devrimci İşçi Partisi'yle tanışması ile birlikte kendisine büyük bir heyecan geldiğini söyleyen Atlen yoldaş sık sık “çok geç kaldım” diye hayıflanırdı. Atlen yoldaş bu gecikmeyi telafi etmek ve kendi deyimiyle aradaki mesafeyi kapatmak için hem teorik olarak hem de pratik alanda yoğun bir faaliyetin içine girdi. Tüm sağlık sorunlarına rağmen siyasi faaliyetten bir kez olsun geri durmadı.

Atlen yoldaş bütün ömrünü devrim ve sosyalizm mücadelesine adanmış bir insandı. Bu uğurda çok bedel ödemiş, defalarca ölümle yüz yüze gelmişti. Bir kez olsun ölümden korkmamış, düşünceleri uğruna bedel ödemeyi göze almıştır. Ama son anına kadar ölümü düşünmedi, ölümü gözünde büyütmedi asla. Son ana kadar yaşamaya tutunmasını bildi. “Devrimi görmeden ölmeyeceğim” derdi hep. Onu ayakta tutan bu idealiydi. Onun gibi bir devrimciyi az ya da çok tanımış olduğumuz için kendimizi şanslı hissetmeliyiz. Zira onun yaşamının her anı bize ışık tutmuştur. Ona layık olmanın ve ona borcumuzu ödemenin yegâne yolu da,

onun uğruna bir ömür adadığı sosyalist dünya devrimi için aralıksız mücadele etmek olacaktır.

Devrimci aydın

Atlen yoldaş, bütün hayatı boyunca devrimci örgüt ve partilerde, sendikalar-da, derneklerde, örgütlenilebilecek her yerde örgütlenmek ve devrimi örgütlemek üzere mücadele etmiştir. Ama bu teoriden uzak durduğu anlamına gelmiyor. Tam tersine: Atlen yoldaş hangi devrimci örgütte çalışırsa çalışsın, o örgütte “Atlen Hoca” ya da kısaca “Hoca” olarak bilinmiştir. Bunun nedeni, teorik tartışmalara ve eğitime aktardığı büyük enerjidir. Herkesin her zaman ondan öğreneceği bir şeyler olmuştur. Atlen yoldaş, Marksist devrimciyi reformistten ve ortayolcudan ayıran önemli bir özelliğin, Marx’tan Lenin’e, Trotskiy’e, Luxemburg’a uzanan bir çizgide açıkça görülebileceği gibi, devrimci pratiğin devrimci teoriye yaslanması olduğunu erkenden fark etmiştir. Elinizdeki derginin açılış sayfasında Lenin’den aktarılan özlü deyişin anlamını kavramıştır: “Devrimci teori olmaksızın devrimci bir hareket olamaz.” Hayatının bütününde bunun hakkını vermek için uğraşmış, örgütlenme, propaganda, ajitasyon faaliyetinin yoğunluğu içinde daima teoriye de zaman açmıştır. Bu dergiye bir yazı yazması için onu her zaman teşvik ettik, ama devrimci faaliyetin yoğunluğundan mıdır, içine yeni geldiği bir ortamda kendi kişiliğiyle tam bir uyum içinde saygılı davranma çabasından mıdır, o yazı veya yazılar gecikti. Kanserin yaşama süresini sınırladığını öğrendikten sonra, örgütlenme alanında olduğu gibi öğrenme ve düşünme alanında da havlu atmaktan çok uzak durdu. Geceleri saat üçte dörtte hâlâ okuduğunu yazdığını anlatıyor yakınları. Ama zamanı yetmedi. Şimdi ne yazık ki o yazı veya yazılar hiç gelemeyecek.

Elbette onun teorisi, “şıklık” ya da entelektüellik gösterisi ya da başkalarına üstünlük taslamak için başvurulmuş bir teori değildi. Onun teorisi militan teori idi. Ne de bir dogmaydı, doğrusu yanlış düşünülmeden inatla savunulacak bir doktrindi Marksizm onun için. Atlen yoldaş için teori, tam tamına bir Marksist için olması gerektiği şekilde, bir devrim kılavuzuydu. İşçi sınıfının ve onun devrimci partisinin devrime doğru yürüyüşüne en etkili biçimde ışık tutmaktı görevi. İşte teoriye böyle baktığı ve ileriye doğru gelişmeye hep çok açık olduğu içindir ki, Atlen yoldaş bütün devrimci hayatı boyunca hep daha doğruya, hep daha derine doğru yürümüş ve en sonunda en zor sıçramayı yaparak 55 yaşında devrimci Marksizmin saflarına katılarak büyük bir atılım yapabilmiştir.

Devrimci Marksizm dergisi böyle devrimciler için çıkıyor. Genciyle yaşlısıyla böyle insanlar içindir bu derginin iğneyle kuyu kazması. Bu sayısını Atlen yoldaşa ithaf etmesinden daha olağan, daha işin doğasına uygun bir şey olabilir mi!

Onun hayatını öğrenmek, gelecekte sayısız devrimci Marksiste Türkiye ve dünya devrimi mücadelesinde azim ve kararlılık getirecektir.

Kitap Tanıtımı

Sınıf, Kültür ve Bilinç

*Sınıf, Kültür ve Bilinç
Türkiye’de İşçi Sınıfı Kültürü,
Sınıf Bilinci ve Gündelik Hayat*
Mustafa Kemal Coşkun
Dipnot Yayınları

Sınıf çalışmaları alanında, sınıf kültürü ve sınıf bilinci konularının oldukça sınırlı işlendiği Türkiye’de, bu konudaki eksiliği gidermeye dönük mütevazı bir girişim olan elinizdeki kitap, toplumsal sınıf sorunsalını toplumsal bilimlerin araştırma gündeminden çıkarma çabasına ve Türkiye işçi sınıfına dair günümüze dek süregelen yanlış yargılara cephe alan bir eser.

Gerek akademik, gerekse popüler tartışmalarda genellikle Türkiye’de bir işçi sınıfı kültürünün olmadığı iddia edilmiştir. Bunu ve bunun rezonansı olan iddiaları, günümüz işçi sınıfından ve mücadelelerinden tanıklıklara başvurarak olumsuzlayan bu kitap, Türkiye’de de -dünyanın diğer yerlerinde olduğu gibi- sürekli oluşmakta olan bir işçi sınıfının var olduğunu ve bu sınıfın yine süreç içerisinde kendisine özgü bir sınıf kültürü ve bilinci yarattığını gösteriyor.

Kitabın benzer çalışmalardan ayrılan önemli bir başka özelliği de, alan araştırması sırasında kendileriyle görüşülen işçileri, araştırmanın basit nesneleri olarak görmemesi, onun yerine eşitlikçi, katılımcı ve sağlıklı bir bilgi üretimi için işçilerle araştırmacı arasında diyalog kuran bir dili ve yöntemi benimsemiş olmasıdır.

Bu özellikleriyle kitap, Türkiye’deki işçi sınıfı kültürünün ve bilincinin anlaşılması bakımından vazgeçilmez bir kaynak olma potansiyeli taşımaktadır.

Faşizm mi, Rabiizm mi?

Sungur Savran

Bugün Türkiye’de yaşanmakta olan çarpıcı sürecin önümüze getirip koyduğu en önemli **teorik** mesele şudur: Tayyip Erdoğan’ın adım adım kurmaya giriştiği rejim, despotizm ve baskıcılık bakımından en ileri biçimini aldığı anda faşizm olarak mı nitelenmelidir yoksa başka bir şekilde mi?

Bu meselenin neden önemli olduğuna değinmeden önce, okurun dikkatini, sorumuzu belirli bir çerçeve içinde sınırlamış olduğumuz noktasına çekmek uygun olacaktır: Erdoğan’ın tek adama yaslanan, iktidarın parçalılığını bütünüyle ortadan kaldıran, denge ve fren mekanizmalarını reddeden, kuralsız bir baskıyı hâkim kılan, her türlü muhalefeti susturan, hatta ezen bir rejime son derecede yatkın olduğu açıktır. Ama bugün yürümekte olduğu yolda başarıya ulaşsa bile, uluslararası ve ülke içi güç dengelerinden doğan tehditler dolayısıyla ve/veya aşırı risk almaktan kaçınma kaygısıyla bu dinamiği sonuna kadar götürmeyebilir ya da götürmeyebilir. Biz bu dinamiğin son haddine ulaştığı durumda kurulacak yeni rejime faşizm teşhisinin konulmasının doğru olup olmadığını tartışmak istiyoruz.

Sorunun bu tarzda sınırlanması boşuna değil. İlkın, Türkiye solunun geniş kesimleri, içinde yaşadığımız anda, artık tamamlanmış bir süreç imişçesine Türkiye’nin rejimini “faşist”, Tayyip Erdoğan’ı ise “diktatör” olarak niteliyor. Mazur görülsün, bu, sosyal bilimin ve Marksizmin bir karikatürüdür. Bugünkü rejim elbette her geçen gün daha fazla burjuva demokrasisinin Türkiye’de var

olan silik gölgesinin bile dışına taşmaya yöneliyor, ama bunu tarihin gördüğü en baskıcı rejimlerden biri olan faşizm ile kıyaslamak gülünç olur. İşin bu yanını tartışmaya bile gerek görmüyoruz.

İkincisi, içinde bulunduğumuz dinamik süreç belirli bir noktaya ulaştığında durabilir ya da durdurulabilir. Erdoğan o aşamada amaçladığı sonuçlardan önemli bir kısmına ulaşmış olabilir, ama daha ileri gitme olanağını bulamayabilir. O durumda da “faşist” nitelenmesi, aynen bugünkü gibi, rejimin somut karakteristikleri açısından abes durabilir. Biz her iki durumu da dışarıda bırakarak, bugünkü sürecin dinamikleri bütünüyle gerçekleştiği takdirde ortaya çıkacak rejimin faşist olarak nitelenmesinin doğru olup olmayacağını tartışmak istiyoruz. Demek ki, bizim bu yazıda cevap vermek istediğimiz yalın soru, gelecekle ilgili. Türkiye’nin bir baskı rejimine, bir istibdad dönemine doğru yürüdüğü gözle görünür hale geldiğine göre, **kurulacak rejim faşist bir rejim karakteri mi taşıyacaktır yoksa başka türlü mü nitelenmelidir?**

Aşağıda ileri sürülecek argümanların daha berrak olması için şimdiden bu sorulara cevabımızın bir ilk özetini verelim. Türkiye solu “faşizm” kavramını her türlü baskı rejimini toptan niteleyen genel ve soyut bir kavram olarak kullanmaktadır. Bu kullanım doğru değildir. Modern çağın tarihinde faşizm, baskı rejimleri arasında bazı özellikleriyle diğerlerinden keskin biçimde ayrılır. Bu rejimleri birbiriyle karıştırmak, gerçek dünyada olan biteni anlamak ve **siyasi mücadelede doğru hattı belirleyebilmek** bakımından ciddi sakıncalar içerir. Türkiye’de AKP’nin adım adım ilerlediği yolun, faşizmin iktidara doğru yürümesiyle bazı ortak yanları olduğu doğrudur. Ama belirleyici özellikleri bakımından Erdoğan ve AKP’nin planları faşizmden köklü farklılıklar gösterir. AKP’nin kurmaya yöneldiği istibdad rejimi temelde son derecede “yerli”dir; İslam âleminin modern dünya sistemi içindeki konumunun ve Türkiye’nin bunun içindeki yerinin ürünüdür. Bunun kavranması, hem AKP düzeninin çelişkilerinin, hem de üzerine gidilmesi gereken zaafplarının daha doğru anlaşılması demektir. Öyleyse, bir yandan, yükselmekte olan tehlikenin faşizmle ortak yanlar taşıdığını bilmek ve faşizmin tarihinden dersler çıkarmak gerekir. Ama öte yandan yükselen rejimin faşizmden ciddi birtakım farklar içerdiğini, İslam dünyasına özgü yanları olduğunu anlamak, buradan hareketle kurulmakta olan rejimin zaafplarını ve çelişkilerini keşfetmeye çalışmak, mücadelenin çıkarları açısından büyük önem taşır.

Şimdiden belirtelim: Olağanüstü rejimlerin adlandırılmasında muhafazakârlık ve geçmişi tekrarlama eğilimi bizce doğru değildir. İslam dünyasının siyasi olgularını Batı dünyasında yaşananlarla özdeşleştirmek ise solun kendi toplumunun bazı güçlü eğilim ve kalıplarını gözden kaçırmasının devamı anlamına gelmektedir. Batı’nın deneyiminden öğrenelim. Ama buranın tarihinin onun tekrarı olmadığını bilelim.

1. Gezi'den sonra Türkiye

Faşizm üzerine teorik bir tartışmaya girişmeden önce Türkiye'de ne olup bittiğini paniğe ve sansasyona kapılmadan, soğukkanlı biçimde ve tüm boyutlarıyla anlamamız gerekir. Bizim *Devrimci Marksizm* dışında bir dizi yayında, özellikle *Gerçek* gazetesi ve sitesinde olaylar geliştikçe sığağı sığağına yaptığımız yorumları bilenler, gelişmekte olan sürece nasıl baktığımızı hatırlayacaktır. Ama *Devrimci Marksizm* okurunun bu yorumları izlediğini varsayamayız. Ayrıca, AKP iktidarının Gezi ile başlayan halk isyanına kadar hangi tarihi ve güncel dinamikler temelinde gelişmiş olduğunu teorik olarak derinlemesine analiz etmiş-tik.¹ Şimdi (bu satırlar yazılırken) Gezi'nin hemen hemen günün gününe üçüncü yıldönümünde bu analizi günümüze kadar getirmek kendi başına da önemlidir. Yani bu yazı aynı zamanda sözü edilen yazının devamıdır, güncelleştirilmesidir.

Ana tezimizi yalın biçimde ifade ederek başlayalım: Gezi ile başlayan halk isyanı, Tayyip Erdoğan ve AKP iktidarı için bir dönüm noktası olmuştur. Erdoğan açısından bu olay ciddi bir yenilgidir. Bu, ilk bakışta, tuhaf bir yargı gibi görünebilir. Sonuç olarak halk isyanı mevzilerinden kovulmuş, forumlara sığınmak zorunda kalmış, Eylül ayında son kez parladıktan sonra da sönümlenmiştir. Yani halk isyanı kazanmamıştır ki, Erdoğan yenilmiş olsun, denilebilir. Düzen karşıtı büyük halk hareketlerinin sonuçları, bir spor müsabakası gibi basit bir biçimde “yendi” ya da “yenildi” gibi değerlendirilemez. Bazen yenilen karşısındaki gücün de yenilmesine kapıyı açabilir. Doğrudur, Gezi sonrası halk isyanı, toplumsal mücadelelerde bir epizot, bir merhale olarak ele alındığında kendisi kazanamamıştır. Ama etkileri, Erdoğan'a ciddi bir yenilgi yaşatmaya ve Türkiye'de siyasi konjonktürü köklü biçimde değiştirmeye yetmiştir.

Halk isyanının başarıları arasında elbette ilk akla gelecek olan, Taksim Gezi Parkı'na ilişkin planların hiç olmazsa üç sene boyunca rafa kalkmasını sağlamış olması olacaktır. Ama bu, aşırı İstanbul merkezli ve aşırı dar bir bakış açısı olur. Halk isyanı başka çok önemli sonuçlar da doğurmuştur. Birincisi, Türkiye'ye bir isyan ve ayaklanma ruhu getirmiştir. Sadece yıllardır, hatta onyıllardır çok politikleşmiş olan Kürt toplumuna değil. İlk bakışta kolay fark edilememekle birlikte işçi hareketine de. Türkiye son üç yılda üç büyük kitlesel mücadele yaşamıştır. Gezi'den bir yıl sonra 6-12 Ekim Kobani (Kobanê) serhildanı, Gezi'ye Kürt halkının olumlu cevabı gibidir. İşçi sınıfı ise 2015 Mayıs-Haziran aylarında Bursa'dan Türkiye'nin büyük sanayi merkezlerine dalga dalga yayılan ve on binlerce işçinin katıldığı bir fiili (yer yer işgalli) metal grevi yaşamıştır. Kürtler isyana durmak için Gezi'den öğrenmek zorunda değildi elbette. Ama işçi sınıfının hem Greif örneğinde, hem de fiili metal grevinde 2013 halk isyanının en karakteristik sloganı olan “Bu daha başlangıç, mücadeleye devam!” sloganını

1 Sungur Savran, “İslamcılık, AKP, Burjuvazinin İç Savaşı”, Neşecan Balkan/Erol Balkan/Ahmet Öncü (haz.), *Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP*, İstanbul: Yordam Kitap, 2014.

benimsemesi, Gezi'nin Türkiye'ye bir isyan ruhu getirmiş olduğu önermemize açıklık getiren bir olgudur.

İkincisi, Gezi ile başlayan halk isyanı bütün siyasi ve sosyal saflaşmayı alt-üst etmiştir. Bu dönemde Erdoğan gücünün doruğundadır. 2010 anayasa referandumunu bütün siyasi hayatı boyunca elde ettiği en yüksek oy oranıyla (yüzde 58) kazandıktan sonra, 2002'de yüzde 32, 2007'de ise yüzde 46,5 olan oy oranını 2011 seçimlerinde yüzde 49,5'e çıkararak yeni bir zafer daha elde etmiştir. Solun naif unsurlarını kandırma dönemi böylece sona ermiştir. Bu yüzden, Erdoğan gerçek yüzünü ortaya çıkararak Taksim'i 1 Mayıs'a yeniden kapatmıştır. İşte bu ortamda Gezi ile başlayan halk isyanı mavi gökte çakan bir şimşek gibi Erdoğan'ın başına inmiş, ona çok ciddi bir yenilgi yaşatmıştır. Gezi, hâkim sınıf güçlerinin önemli bölümünün Erdoğan'ın etrafını boşaltmasıyla sonuçlanmıştır. Evet, doğrudur, AKP'nin 2013'e dek gizli koalisyon ortağı gibi çalışmış olan Fethullah Gülen ile arası bir süredir yavaş yavaş soğuyordu. 2010 Mayıs sonu yaşanan Mavi Marmara, iki müttefiki karşı karşıya getirdi. Gülen İsrail'den izin alınması gerektiğini belirterek bu alanda İslamcı blokta bir çatlağın ilk işaretini verdi. Bunu Erdoğan'ın dersanelere karşı atağı izledi. Ama 2013 sonuna dek AKP ile cemaat işbirliği yapmaya devam etti. Örneğin AKP'nin sandıkta en yüksek oranda oy aldığı (yüzde 58) 2010 anayasa referandumu (12 Eylül) Mavi Marmara'dan sonradır. Bu sonuca, solda "yetmez ama evet"çilerin siyasi hasma altın tepsi içinde sunduğu desteğin etkisi dışında, cemaatin MHP'nin altını oyan yaklaşımının da büyük katkıda bulunduğu biliniyor. Aynen AKP'nin o güne kadar genel seçimlerde en yüksek oy oranına (yüzde 49,5) kavuştuğu 2011 seçimleri gibi. İki ortak ancak Gezi'den sonra kopuşmaya gidecektir. 17-25 Aralık 2013 yolsuzluk hamlesi, AKP ile cemaati baş düşman haline getirmiştir. Buna paralel olarak ABD, AB, liberaller ve sol liberaller de AKP'den büyük ölçüde uzaklaşmıştır. Bu olguları birçok yazımızda ele aldığımız için ayrıntılara girmeden belirtiyor ve geçiyoruz. Yalnızca bunun altında yatanın ne olduğunu özet biçimde belirtelim: O güne kadar Erdoğan ve AKP'yi biraz isteksizce de olsa destekleyen bu güçlerin amacı Türkiye'yi İslam dünyasına Müslüman demokrasisi örneği ve istikrar kalesi olarak sunmaktır. Oysa halk isyanı ile birlikte Erdoğan'ın Ortadoğu ve Kuzey Afrika için artık bir istikrar unsuru değil bir istikrarsızlık unsuru olduğu ortaya çıkmıştır.

Üçüncüsü, bu nedenlerle AKP'den kopan cemaatin istihbarat olanaklarıyla ortaya dökülen 17-25 Aralık yolsuzluk bilgileri, Tayyip Erdoğan için (politik anlamda) ölümcül bir tehlike doğurmuştur. 25 Aralık 2013'ten beri, Türkiye bir **delil karartma rejiminde** yaşamaktadır. Türkiye'nin politik hayatında, 17-25 Aralık ifşaatına karşı alınacak tutum neredeyse belirleyici hale gelmiştir. Üstelik şimdi Reza Zarrab'ın ABD'de tutuklanması sonrasında mesele tam anlamıyla uluslararasılaşmıştır. 17-25 Aralık sonrasında Erdoğan'ın karşısındaki olasılıklar normal bir politikacının karşısındaki olasılıklar yelpazesi gibi çeşitlilik göster-

mez. **Alternatifler, ya mutlak iktidar ve korunma, ya hapistir.** Siyasi tarihte, dolaysız olasılıklar açısından bu kadar sert bir kutuplaşma az görülmüştür. Bugün Türkiye’de yeni bir rejime doğru hızla bir gidiş varsa, bunun ana dinamiklerden biri, çelişkileri kimliğinde toplamış olan liderin üç yıla yakın bir süredir bir uçurum karşısında bulunmasıdır.

Dördüncüsü, Gezi ile başlayan halk isyanı, AKP içinde de büyük bir çatlak yaratmıştır. Bugün Gül’den ve Arınç’tan Babacan’a ve Hüseyin Çelik’e, AKP’nin kurucu ağır toplarının önemli bir bölümünün Erdoğan’ın açıkça karşısında yer alıyor olmasının kökü Gezi sonrası halk isyanına parti içinde verilen iki farklı tepkinin ürünüdür. ABD Büyükelçisi Frank Ricciardone’nin Gül-Gülen-Kılıçdaroğlu-Sarıgül işbirliği temelinde bir “Amerikan muhalefeti” kurma girişimi 2013’ün sonbaharındadır, ama kökleri Gezi sırasında Gül-Arınç ekibi ile Erdoğan arasında doğan çatlakta ve bu ikilinin Kılıçdaroğlu ile yakınlaşmasında yatmaktadır. Bugün bu çatlak sadece her an yeni bir partiye yatak olabilecek bir derinliğe ulaşmakla kalmamıştır; muhtemelen Davutoğlu ekibine doğru da genişleyecektir.

Beşincisi, halk isyanı büyük halk kitleleri içinde de bir yeniden dizilme dinamiği yaratmıştır. Gezi günlerinde Medeni Yıldırım’ın öldürülmesi vesilesiyle atılan “Her yer Taksim, her yer Lice!” sloganının simgelediği şey, Gezi’ye katılan büyük Türk kitlelerinin Kürt halkının bu zalim devlet elinden onyıllardır neler çektiğini yavaş yavaş kavramaya başlamasıdır. 7 Haziran 2015 seçimlerinde HDP’nin çok küçük bir azınlığın beklediği bir büyük zafer kazanmasının ardında işte bu süreç yatıyor. HDP’ye Türkiye’nin batısından, özellikle İstanbul ve İzmir gibi kentlerden akan oy bunun ürünüdür. Selahattin Demirtaş’ın siyasi parlaklığı ve daha da önemlisi “seni başkan yaptırmayacağız” çizgisi bunu pekiştiren bir etki yaratmıştır. HDP’nin Kürt bölgesinde yaşadığı oy patlaması ise 6-12 Ekim serhildanı sırasında Kürt halkının eskisine göre çok daha geniş kesimlerinin Erdoğan’a karşı bir hınç duymasının (“Kobani düştü düşecek”) sonucudur.

Bu son söylenenlerden Türkiye’nin güncel politikası konusunda son derecede önemli bir sonuç çıkıyor: **7 Haziran seçimlerinde Erdoğan ve AKP’nin uğradığı yenilgi, Gezi sonrası halk isyanı ile 6-12 Ekim serhildanının sandığa tercümesidir.** Bildiğimiz kadarıyla Türkiye solunda bu sonucu çıkaran başka bir odak yoktur. Bu yüzden de Gezi sonrası Türkiye’si’nin solda doğru biçimde kavranmasında ve buna uygun politikalar belirlenmesinde büyük handikaplar mevcuttur. Bu söylediğimize HDP dahildir. HDP 7 Haziran’ı parlamenter bir zafer olarak anlamıştır. Oysa sokaklarda ve meydanlarda verilen mücadelenin sandıkça tescilinden başka bir şey değildir 7 Haziran. Klasik Marksist gelenekte Engels’ten ve Lenin’den bu yana “parlamenter sığılık” (Frenkçesi “cretinism”) olarak adlandırılan siyasi hata solda Gezi’den beri en temel yöntem hatalarından

biri olagelmıştır.² Biz, 7 Haziran ertesinde “Tayyip Erdoğan’ın stratejik yenilgisi” kavramını ortaya attık.³ Kimileri bunu seçim yenilgisini “stratejik” olarak görmek gibi algılamış olabilir. Oysa “stratejik yenilgi” kavramı tam tersini söylüyordu: Erdoğan Gezi sonrası halk isyanında öylesine ciddi bir yenilgi almıştı ki, bütün bir dönem (tam tamına 31 Mayıs 2013-20 Temmuz 2015 arası iki yıl) bu yenilginin damgasını taşıyordu. Solu hem 2013 Eylül ayından itibaren, hem 17-25 Aralık ertesinde parlamentarizme karşı uyardık: 30 Mart 2014 yerel seçimlerini ve Ağustos 2014 cumhurbaşkanı seçimini Tayyip Erdoğan’ın kazanacağı belli idi. Çünkü esas güçlü olduğu alan oydu.⁴ Kazandı ve biz buna rağmen Erdoğan’ın zayıf durumda olduğunda ısrar ettik. Bütün mesele doğru yöntemlerle ve doğru zamanlama ile üzerine gitmekti. 7 Haziran doğru yapılan tek iş oldu. Ama sonra onun getirdiği bütün kazanımlar çarçur edildi.

Hortlak

Altıncısı ve en önemlisi, Gezi ile başlayan halk isyanına kadar herkesin gerçekleşmesine çok ciddi bir olasılık olarak baktığı başkanlık sistemi, isyandan sonra uzunca bir süre konuşulmaz oldu. 7 Haziran projenin iflasını geri döndürmez hale getirecek bir dönemeç noktası olabilirdi. Ne var ki, 7 Haziran ertesinde durum bir kez daha radikal biçimde değişecek, AKP 1 Kasım seçimlerinde yüzde 49,5 oranına yeniden tırmanarak mecliste çoğunluğu yeniden ele geçirecek, başkanlık sistemi yeniden bir hortlak gibi Türkiye’nin gündemine oturacaktı. 10 Ekim Ankara katliamından sonra seçimin seçim olmaktan çıkması, propaganda-nın sadece AKP tarafından tek yönlü olarak yapılabilmesi, hele hele HDP’nin miting, seçim bürosu açılışı, konvoy ve benzeri kitle eylemlerinden bütün bütüne vazgeçmesi dolayısıyla propaganda yapamadığı bir bağlamda gerçek bir seçim değil, sadece bir “oylama”nın yapıldığını saptayarak biz 1 Kasım seçimlerine

2 Parlamenter sığılık eleştirimiz için bkz. “Tek Yol Sandık”, *Gerçek* gazetesi, sayı 47, Eylül 2013, <http://gercekgazetesi.net/sungur-savran/tek-yol-sandik>. “Zor Yoldan Öğrenmek”, *Gerçek* sitesi, 3 Nisan 2014, <http://gercekgazetesi.net/gundemdekiler/zor-yoldan-ogrenmek>. “Gidecek Ama Böyle Değil”, *Gerçek* gazetesi, sayı 54, Nisan 2014, <http://gercekgazetesi.net/gundemdekiler/gidecek-ama-boyle-degil>. “Köstebek”, *Gerçek* sitesi, 31 Mayıs 2014, <http://gercekgazetesi.net/gundemdekiler/kostebek>. “Tayyip Erdoğan Nasıl Yenilir?”, *Gerçek* gazetesi, sayı 58, Ağustos 2014, <http://gercekgazetesi.net/gundemdekiler/tayyip-erdogan-nasil-yenilir>. “Marksizm Ne İşe Yarar?”, *Gerçek* gazetesi, sayı 66, Nisan 2015, <http://gercekgazetesi.net/gundemdekiler/marksizm-ne-ise-yarar>.

3 “Tayyip Erdoğan’ın Stratejik Yenilgisi”, *Gerçek* gazetesi, sayı 68, Haziran 2015, <http://gercekgazetesi.net/gundemdekiler/tayyip-erdoganin-stratejik-yenilgisi>. “The Strategic Defeat of Tayyip Erdogan”, *Socialist Project*, Bullet No. 1127, 12 Haziran 2015, <http://www.socialistproject.ca/bullet/1127.php>.

4 Erdoğan’ın ve AKP’nin büyük kitleler arasında neden bu kadar güçlü olduğunu daha önce açıklamaya çalıştık. Bkz. “İslamcılık, AKP, Burjuvazinin İç Savaşı”, a.g.m., s. 93-108. Ayrıca bu konuya aşağıda 3. bölümde döneceğiz.

“hayalet seçim” adını takmıştı. **Hayalet seçim bir hortlak doğurdu.** Tabii, hortlak, hayattayken masum bir “başkanlık sistemi” görünümündeydi; şimdi faşist bir rejimi çağrıştıracak bir Frankeştayn görünümü taşıyor.

Ne oldu? 7 Haziran’da en büyük seçim yenilgisini yaşadktan sonra Tayyip Erdoğan ve AKP nasıl oldu da yeniden böylesine üstün bir konuma yükseldi? Bu sorunun bir yönü Erdoğan’ın izlediği yeni strateji ile ilgilidir. Bir yönü düzen güçlerinin Gezi ve Kobani serhildanı sonrasında halktan duyduğu korku dolayısıyla Erdoğan’a karşı sarsıcı adımlar atmaktan uzak durmasıyla ilgilidir. Bir yönü ise muhalefetin ve daha özel olarak HDP’nin politikasıyla.

Erdoğan’ın stratejisi Gezi ile başlayan halk isyanının ertesinde girdiği karşı devrim hazırlığının en ileri düzeylere taşınması olarak tanımlanabilir. 2013-2015 arasında Erdoğan mütteliklerinin çoğundan kopmasının getirdiği zaafllara karşı yeni güç dayanakları elde etmeye yönelmiştir. Bunun ilk ayağı derhal “Ergenekon” olarak kodlanmış kontrgerilla güçlerine defne yaprağı uzatmak ve sırtını böylelikle cemaate karşı orduya yaslamaktır. İkincisi, yargıdan cemaat güçlerini temizleyerek ve Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu’nu ele geçirerek yargıyı kendine bağlamaktır. Üçüncüsü, bir havuz oluşturarak kendine bütünüyle tâbi bir medya yaratırken Batıcı-laik burjuvazinin medyasını daimi basınç altında tutmak, cemaatin medyasını ise yıkmaktır. Dördüncüsü ise yeni bir halk isyanı karşısında harekete geçirilmek üzere kendine bağlı paramiliter güçler kurdurma- tır. Osmanlı Ocakları, İBDA-C, (yasal parti görünümü altında) Kürt Hizbullahı, Sultan Murat Tugay ve benzerleri, nihayet sola karşı “kanla duş” fantezileri ya- şayan Sedat Peker gibi paramiliter güçler hep gelecekteki olası hesaplaşma için hazırlanmaktadır.⁵

Ancak 7 Haziran ile doğan durum, Erdoğan’ın yönelişini iyice keskinleştir- mesine yol açtı. **7 Haziran’ın açtığı yarayı iyi kavramadan Türkiye’de faşizm kavramının gündeme gelmesine yol açacak bir rejimin yükselişini anlamak mümkün değildir.** 7 Haziran ile birlikte Erdoğan’ın karşısında oluşan çoğunlu- ğun dört bakanın dosyasını yeniden meclisin gündemine getirerek bu bakanları hak ettikleri şekilde Yüce Divan’a göndermesi olanaklı hale gelmiştir. Bunun sonucu Erdoğan’ın kendisinin ve ailesinin aynı suçlamayla karşılaşması ola- caktı. (Dört bakandan Şehircilik Bakanı Erdoğan Bayraktar’ın her şeyi Tayyip Erdoğan’ın bilgisi dahilinde yaptığını söylediği hatırlardadır. 25 Aralık ise zaten doğrudan doğruya Bilal Erdoğan ile ilgilidir.) Cumhurbaşkanı’nın sorumsuzlu- ğunun Erdoğan’a göreli bir hukuki korunma sağladığı doğrudur, ama bu tür du- rumlarda siyasi dengeler gerektirdiğinde hukuki çare mutlaka bulunur. Erdoğan 7 Haziran’ın ertesinde bir istibdad rejimine doğru yürümediği takdirde sonunun hapislik olabileceğini berrak biçimde görmüştür. 1 Kasım’da durumu değiştir-

5 Paramiliter güçler konusunda ayrıntılı bir analiz için bkz. “AKP ve Erdoğan Yol Ağında”, *Gerçek sitesi*, 20 Eylül 2015, <http://gercekgazetesi.net/gundemdekiler/akp-ve-erdogan-yol-agzinda>.

miştir, ama 1 Kasım seçimlerinin sonucunun kalıcı bir güçler dengesinin ürünü olmadığını, “hormonlu” olduğunu biliyor. 1 Kasım’da manivelayı eline geçir-mişken bir an önce kendi başkanlık sistemini kurup iktidarını sağlamlaştırmak, yeniden yargılanma tehdidiyle karşılaşma riskinden bütünüyle kurtulmak istiyor. **Erdoğan’ın acelesi vardır. Bir istibdad rejimi kurmak onun için bir hırs, bir iktidar düşkünlüğü meselesi değildir. Bir zorunluluktur.**

Tayyip Erdoğan’ın 7 Haziran seçimleri öncesinde umudu, seçimden sonra Kürt hareketinin desteğiyle bir başkanlık sisteminin kurulacağı idi. 28 Şubat 2015’te kamuya açıklanan “Dolmabahçe Mutabakatı” bu yolun yeni bir doruğu olmuştu. Ne var ki, 17 Mart 2015 tarihinde Selahattin Demirtaş’ın HDP meclis grup toplantısında “Seni başkan yaptırmayacağız” açıklaması AKP ile Kürt ha-reketinin ilişkisinin orta yerine bomba gibi düştü. Yukarıda da belirttiğimiz gibi HDP seçimde bu yüzden büyük bir zafer elde etti. Buna karşılık Tayyip Erdoğan da 7 Haziran sonrasında yepyeni bir rotaya yöneldi.

Bu rotanın üç unsurunun iyi anlaşılması gerekir. **Birincisi savaştır.** Bizim 7 Haziran’dan önce bile zora düştüğünde yapacağını öngördüğümüz gibi,⁶ önce ülke içinde Kürt hareketine karşı, sonra bu yetmediği takdirde Suriye’ye girerek uluslararası alanda savaş, Erdoğan açısından, ülkeyi kutuplaştırarak, şovenizmi kışkırtarak, Türkiye’yi kargaşaya sürükleyerek ve bu kargaşanın panzehiri rolü-ne bürünerek, kendisini bir “ulusal kahraman” haline getirerek güç dengelerini yeniden kendi lehine çevirmenin bir yolu olarak benimsendi. 7 Haziran hezime-tine Erdoğan’ın cevabı 20 Temmuz’da Suruç’ta yaşanan katliamın ertesinde 26 Temmuz’da PKK’yle savaşın tırmandırılması oldu. Savaş stratejisinin bir ikinci yararı da, Kürt hareketinin güçlenmesinden ve kentlere mevzilenmesinden büyük huzursuzluk duyan Türk Silahlı Kuvvetleri’ni (TSK) Erdoğan’a bağlı kalmaya teşvik etmesidir.

İkincisi DAİŞ’tir. Bu örgütün kitle hareketi üzerinde sopa olarak kullanıl-masıdır. Özellikle 10 Ekim Ankara katliamı ile kitle hareketine büyük bir darbe vurulmuştur. Bu eylemin açtığı yara kitlede daha yeni yeni kapanıyor. 10 Ekim, 1 Kasım seçimlerine AKP’nin neredeyse tek başına girmesi sonucunu doğurarak dengeleri altüst etmiştir.

Üçüncüsü MHP’dir. Tayyip Erdoğan Kürt hareketinden kendisine artık hayır gelmeyeceğini anlar anlamaz rotayı MHP yönetimine ve tabanına çevirmiştir. Kürt savaşını engel tanımaz bir tarzda tırmandırması, en başta MHP’yi ve taba-nını kendi yanına çekmek içindir. Bu, 1 Kasım seçimlerinde MHP seçmeninden AKP’ye doğru büyük bir toprak kayması yaratmıştır. Ama şifreleri ancak zaman-la çözülebilecek bir başka gelişme MHP başkanı Devlet Bahçeli’nin Erdoğan’a

6 “Parlamentar Budalalığa Hayır”, *Gerçek* gazetesi, sayı 71, Eylül 2015, <http://gercekgazetesi.net/perspektif/parlamentar-budalaliga-reddiye>, “Putin’in Hamlesi Erdoğan’ın Önünü Kesmek İçin”, *Gerçek* sitesi, 2 Ekim 2015, <http://gercekgazetesi.net/gundemdekiler/elinden-kacirmak>.

yakınlaşması ve muhalefetten kaçınmasıdır.

Yukarıda Erdoğan'ın savaş programında Suriye savaşının da olduğunu belirtmiştik. Putin'in tam da bunu öngörerek Eylül 2015 sonunda aniden Suriye'ye askeri olarak girmesiyle bunun önü kapanmıştır. Mutlak bir kapanmadan söz edilemez elbette. Ama Suriye'ye asker sokmanın maliyeti şimdi Esad rejimi ve Rojava'nın askeri güçleriyle çatışmanın ötesine geçmiş, bir Rusya-Türkiye savaş ufkta belirmiştir. Dolayısıyla, bu olasılık şimdilik, koşullar köklü biçimde değişene kadar, tablonun dışında kalmış gibi görülebilir. Bu gelişme karşısında Erdoğan, ısrarla vurguladığımız gibi, Türkiye'yi Suriyeleştirmiştir.

Bıçak sırtı

2016 yazının başında, bugün ulaştığımız noktada Türkiye tam anlamıyla bir bıçak sırtında ilerlemektedir.

7 Haziran ertesinde, MHP politikadan elini eteğini çekerek, Erdoğan'ı köşeye sıkıştırarak her türlü girişimden kaçınarak, meclis başkanlığını ona teslim ederek ve benzeri yöntemlerle, CHP ise Erdoğan'ı zayıfken zor duruma düşürecek hiçbir inisiyatif almadan Erdoğan'ın engelleyeceği belli olan bir koalisyon hükümeti hayaliyle uğraşarak mağlup durumda olan tarafın önce soluklanmasına, sonra da yeni bir atak yapmaya girişmesine olanak tanımıştır. Bu noktada, yukarıda 7 Haziran'dan 1 Kasım'a nasıl gelinmiş olduğuna ilişkin saydığımız üç faktörden Erdoğan'ın yeni stratejisinin ve muhalefetin ataletinin dışında burjuvazinin ve TSK'nın da Gezi ve Kobani serhildanı sonrasında düzenin tehlikeye düşmesi korkusuyla Erdoğan'ın iktidarını sarsmaktan kaçındığını belirtmiştik. Gerçekten de 17-25 Aralık sonrasında burjuvazinin politikası hep bir “düzenli geçiş” stratejisine dayanmıştır.⁷ 30 Mart seçimleri öncesinde AKP ile Ergenekon'un uzlaştırılmasında Mustafa Koç önde gelen bir rol oynamıştır.⁸ 7 Haziran seçimleri sonrasında ise bu, başta TUSİAD olmak üzere, büyük burjuvazinin “istikrar” ideolojisini pompalaması biçimini almıştır.⁹ AKP-CHP koalisyonu arayışı bu bakımdan burjuvazinin kısa süre için doğrudan politikası olmuştur. Onlar Tayyip Erdoğan'ı yumuşak yöntemlerle etkisizleştirecek bir arayış içindeyken Erdoğan Türkiye'yi

⁷ İmzasız olarak yayınlanan “Yılmaz Özdil'i işinden eden yazı hangisiydi?”, *Gerçek* sitesi, Ağustos 2014, <http://gercekgazetesi.net/karsi-manset/yilmaz-ozdili-isinden-eden-hangi-yazisiydi>. Sungur Savran, “Ulusalçılar Şimdi Tayyip Erdoğan'ın Askerleri”, *BirGün*, Pazar Eki, 12 Ocak 2014, <http://gercekgazetesi.net/gundemdekiler/ulusalcilar-simdi-tayyip-erdoganin-askerleri>.

⁸ Mustafa Koç'un rolünün mizahi bir anlatımı için bkz. imzasız olarak yayınlanan “Tayyip Erdoğan-Mustafa Koç görüşmesi tapeleri”, *Gerçek* sitesi, 5 Mart 2014, <http://gercekgazetesi.net/karsi-manset/tayyip-erdogan-mustafa-koc-gorusmesi-tapeleri>.

⁹ İstikrar için bkz. Levent Dölek ile ortak yazımız, “Kahrolsun İstikrar!”, *Gerçek* sitesi, 13 Haziran 2015, <http://gercekgazetesi.net/gundemdekiler/kahrolsun-istikrar>. “Savaş Kışkırtıcılığının Şifreleri”, *Gerçek*, Aralık 2015, sayı 74, <http://gercekgazetesi.net/gundemdekiler/savas-kiskirticiliginin-sifreleri>.

istikrarsızlıkların en derinine sürüklemiştir!

HDP 7 Haziran'dan mecliste üçüncü büyük parti olarak 82 milletvekiliyle ve büyük bir moral üstünlükle çıkmıştır. Ama hiçbir şey yapmamıştır. İki seçim arasında, ortalığı karıştırmaktan kaçınan pasif bir politika izlemiştir. HDP'nin bu politikası, burjuvazinin "istikrar" arayışını ciddiye almasının ve düzene muhatap olabilecek saygınlığa sahip bir parti imajı kazanmaya çalışmasının sonucudur. HDP'nin kendi başına bile yapabileceği şeyler bile vardı. Ama hiçbirini denemedi.¹⁰

İşte bu faktörlerin bileşimi Türkiye'de güç dengesinin bir seçimden ötekine dehşet verici bir sarsıntıyla değişmesine yol açmıştır. Ama sandıktaki sonuçların kalıcı bir yeni dengeye işaret ettiğini akli başında kimse düşünemez. Dolayısıyla, Tayyip Erdoğan ve kliğinin bu yeni dengeyi bir an önce sabitleştirmesi, kalıcı hale getirmesi gerekiyor. Bu yüzden saldırı bütün cephelerde aralıksız sürüyor. Henüz bir kararsız denge durumu söz konusudur. Davutoğlu'nun azledilmesiyle birlikte AKP ve hükümet Tayyip Erdoğan'ın şahsi tasarrufuna geçmiştir. Ama gerek uluslararası, gerekse iç politikada derinden derine karşıt güçler kıpırdanıyor. AKP'de artık ciddi bir muhalefet kanadı vardır. Erdoğan'ın 7 Haziran sonrasında gücünü geri kazanmasında koltuk değneği rolü oynamış olan Bahçeli'nin kendi koltuğu sallanmaktadır. Rusya ile kriz, ABD ile çeşitli alanlarda anlaşmazlıklar, AB ile gerilimler, komşularla ağır sorunlar Türkiye'yi yalıtmıştır. Erdoğan'ın tek gerçek dostu Suudi Arabistan-Katar ikilisidir. Bu ittifakın bile çelişkilerle malul olduğu gerçeğine aşağıda döneceğiz.

Bu yüzden 1 Kasım seçimleriyle açılmış olan bıçak sırtı durumunun hâlâ devam etmekte olduğu söylenebilir. Şimdi güçler dengesinin analizinden bu gelişmenin tarihsel ve toplumsal dinamiklerinin analizine ve Tayyip Erdoğan ve kliğinin peşinde olduğu istibdad rejiminin nasıl nitelenmesi gerektiğine dönebiliriz.

2. AKP ve faşizm

Faşizm genellikle hem siyasette hem de günlük hayatta her türlü baskıyı yermek ve eleştirmek, bu baskıyı uygulayan hükümet ve rejimleri itibarsızlaştırmak amacıyla kullanılan bir terim halini almıştır. Politikayla ilişkisi çok sınırlı olan insanlarda ortaya çıkan bu eğilim, Türkiye'de siyasi hayatın tam merkezinde bulunan hareketlerde, özellikle solda tam bir salgın halini almıştır. Bir basit zihin alıştırması yapalım. Türkiye solu, 19. yüzyılda Avrupa'da yaşanmış şu olaylar dizisiyle bugün 21. yüzyılda ilk kez karşılaşılıyor olsaydı, tahmin ediyoruz ki bunların hepsini "faşizm" olarak nitelerdi: Napolyon'un Fransız devrimi içinde iktidarı ele geçirmesi ve sonunda kendini imparator ilan etmesi; Napolyon'un

10 Bkz. "Sosyalist Solda Seçim Hükümeti Tartışması", *Gerçek* sitesi, 4 Eylül 2015, <http://gercekgazetesi.net/gundemdekiler/sosyalist-solda-secim-hukumeti-tartismasi>. "Elinden Kaçırılmak" *Gerçek* gazetesi, sayı 73, Kasım 2016, <http://gercekgazetesi.net/gundemdekiler/elinden-kacirmak>.

yeğeni Louis Bonaparte'ın 1851'de bir darbeyle iktidarı ele alarak aynen amcası gibi kendini imparator yapması; Bismarck'ın Almanya'da 1878 ile 1890 arasında Sosyalizm Karşıtı Yasa aracılığıyla sosyalist hareketi baskı altına alması; Rus Çarlarının bütün 19. yüzyıl boyunca önce burjuva demokrat hareketlere, sonra Narodniklere, en sonunda da Marksistlere uyguladığı ağır baskılar; Osmanlı'da 1876'da açılan Birinci Meşrutiyet meclisinin kapatılması ve Abdülhamid istibdadının kurulması; İttihat ve Terakki'nin 1913'ten itibaren kurduğu, Osmanlı'yı I. Dünya Savaşı mezbahasına ve Ermeni soykırımına sürükleyecek diktatörlük rejimi. Oysa bunların her biri Marksistler tarafından geçmişte başka tür nitelermelere konu olmuştur. Bonapartizm, askeri diktatörlük, Sezarizm, mutlakiyetçi rejim ve benzerleri, modern tarihin değişik aşamalarında Markistlerin çeşitli baskı rejimlerini nitelermek amacıyla kullandıkları kavramlardır. Bu rejimlere ortak bir etiketin yapılandırılmamış olması, bu devlet biçimlerinin doğasının kavranmasında ve bunların uyguladığı baskıya karşı mücadelede herhangi bir eksiklik yaratmamıştır. Aksine, bunlar 21. yüzyılda yaşansaydı ve "faşist" olarak nitelenseydi, bundan dolayı hem bu tarihsel olguların anlaşılması, hem de 20. yüzyılın ilk yarısını kasıp kavuran faşizmin doğasının kavranması zarar görürdü! Daha yakın dönemlere gelirse, günümüzde DAİŞ ya da El Kaide'ye "İslami faşizm" adının takılması, ne bu gerici hareketlerin ne de faşizmin ne olduğunu anlamamıza yardım edecektir, tam tersine!

Solda faşizm kavramına böylesine yaygın ve böylesine gevşek biçimde başvurulduğu bir kez saptanınca AKP'nin güncel gelişmesi için "faşizm" nitelermesinin kullanılmasının da bu tutumun bir ürünü olduğunu anlamak mümkün hale gelir. Biz Erdoğan rejiminin ince ince analiz edilmesi temelinde faşizme doğru evrilip evrilmediğinin araştırılmasına karşı durmuyoruz. Bu yazıda yapmayı hedeflediğimiz zaten budur. Bizim karşı çıktığımız, Erdoğan rejiminin baskıcı dinamiklerinin hiç sorgulanmaksızın "faşist" olarak nitelenmesidir.

Şimdi önce "faşizm" nitelermesinin doğruluğu üzerinde duralım. Bunu iki aşamada yapacağız. Bir ilk aşamada AKP'nin son dönem yönelişi ile klasik faşizm arasında gerçekten var olan ortaklıklara bakacağız. Ardından bu ortaklıkların AKP'nin yönelişine "faşist" demek için yeterli olup olmadığını tartışacağız.

Ortak yanlar

Son dönemde AKP'nin Tayyip Erdoğan'ın demir yumruğu altında kurmaya yöneldiği yeni rejimin faşizm ile bir dizi ortak yanı vardır. Bunları derinlemesine bir analize girmeden, en genel bir düzeyde, sıtırbaşlarıyla sayalım:

- Faşizmin milliyetçiliğini her ulus devletin harcında görülen sıradan milliyetçilikten ayıran bir yan vardır. Bu, ulusun tarihin bir aşamasında içine düşürüldüğü ezik durumdan kurtarılmasını, bir "ulusal dirilişi" amaçlayan bağnaz

bir milliyetçiliktir.¹¹ Dirilişi sağlamak amacıyla ulusun bütün öteki uluslardan üstün olduğunu ileri sürmek bir yöntem olarak benimsenir. Ulusun içine düşürüldüğü durumun öcünü ya da intikamını almak, ülkeyi yüceltecek bir misyonun savunuculuğunu yapmak, hareketin motivasyonunu sağlayan önemli bir psikolojik dürtüdür. Batı siyasi terminolojisinde kullanılan bir terimi ödünç alacak olursak bu yaklaşımda keskin bir “rövanşizm” mevcuttur.¹² “Rövanşizm”i bizim kendi siyasi terminolojimizle ilişkilendirmek için bir deyim arasak, en yakını herhalde “kindarlık” olurdu. Kavram “geçmişin intikamını almak” olarak tanımlanabilir. Hitler’in başarısında, I. Dünya Savaşı ertesinde ülkesine Versay Antlaşması ile dayatılan koşullara Alman ulusunun duyduğu hıncın istismar edilmesinin büyük rolü vardır. İş AKP’ye gelince, rövanşizmin neyin “rövanşı”na dönük olduğunu anlamadan, bugün yaşanan süreci keşfetmek mümkün değildir. Aşağıda göreceğiz ki, AKP rövanşizmini doğru biçimde kavramak, “faşizm” etiketiyle yetinmeye göre solun politik hattı bakımından çok daha büyük önem taşıyor.

- Nazizmin *Führerprinzip* (liderlik, kılavuzluk, rehberlik ilkesi) kavramıyla dile getirdiği, tek adamın yöneticiliğine teslimiyet, açıkça AKP’nin Tayyip Erdoğan’a mutlak itaatinde somut olarak görülen bir özelliktir. Nazilerde “*Führer*”, İtalyan faşizminde “*Duce*” sadece kendi partisi üzerinde değil, aynı zamanda iktidarı ele geçirdiği oranda bütün ülke üzerinde de mutlak hâkimiyeti kabul edilen liderdir.

- Kozmopolit aydın kültürünün karşısına konulan bir “halk kültürü”, “yerli ve milli kültür” faşizmde de, AKP’nin söyleminde de önemli bir rol oynar. Burada “zümpe” bir aydınlar katmanına hakaret ederek halka dalkavukluk yapmanın yanı sıra, kapitalizmin gelişmesinin bir dünya bilim, edebiyat ve sanatını yaratması dolayısıyla belirli bir gelişme düzeyine ulaşmış bütün ülkelerde aydınların paylaştığı ortak kültüre karşı bilim ve kültürden yoksun bırakılmış kitlelerin “yerli” kültürünü yüceltmek halk kitleleri üzerinde kurulan sultanın ideolojik çimentosu işlevini görür. Erdoğan’ın aydınlara saldırısı (“müsvedde”) ve “yerli ve milli” temasını her geçen gün daha fazla işlemesi bununla doğrudan ilgilidir. Kültürel alana ilişkin bu yaklaşım, siyasi ve ideolojik düzeydeki rövanşizm ile de bire bir ilişkilidir. Millet mazlum kılınmıştır, ezik durumdadır. Onun kültürünün yüceltilmesi, yabancı, “kozmpolit” kül-

11 Bu satırlar yazıldıktan hemen sonra İstanbul sokaklarında Fetih’i “yeniden diriliş” olarak niteleyen afişler boy gösterdi. Tabii “diriliş” ölümden tekrar hayata dönüş anlamına geldiğine göre, “yeniden” burada ya anlamsızdır, ya da Türkiye daha önce ne zaman dirildi sorusunu akla getirmektedir.

12 Bu bazen “irredentism” ile beslenebilir: yani ülkenin eskiden sahip olduğu toprakları geri alma özlemi ve iddiası. Bizce AKP ideolojisinin, bir bakıma, formel olarak olmasa bile enformel olarak, Osmanlı’nın, üzerinde Müslümanların yaşadığı toprakları konusunda “irredentist” olduğu söylenebilir.

türün ise aşağılanması gerekmektedir. Bu unsuru da, aynen “ulusal diriliş” ve rövanşizm etkeninde olduğu gibi, ancak her hareketi kendi içinde somut olarak incelediğimizde kavrayabiliriz. Aşağıda göreceğimiz gibi, faşizm etiketi burada da yardımcı olmaktan çok bir engeldir.

Savaşın şekillendirdiği ortam: Klasik faşizmin ortaya çıktığı ortamı belirleyen ana faktörlerden biri I. Dünya Savaşı’dır. Savaş birden fazla bakımdan faşizmin gelişmesini kolaylaştırmış, önünü açmıştır. Bir kere, en az 10 milyon (bazı kaynaklara göre 20 milyon, hatta daha fazla) insanın hayatını alan bu emperyalist insan mezhabası, cinayeti ve ölümü sıradanlaştırmış, insan hayatını değersizleştirmiştir. İkincisi, savaştan dönen muharip gaziler aracılığıyla bu yeni ruh durumunu toplumların içine, deyim yerindeyse cephe gerisine taşımıştır. Bu muharip gazilerin kurduğu örgütler, klasik devletin silahlı gücünden (asker, jandarma, polis) ayrı bir silahlı güç olarak faşizmin gelişmesinde örnek bir örgütlenme oluşturmuştur. İtalya’da *arditi*, Almanya’da ise *Freikorps* olarak bilinen örgütler böyledir. Üçüncüsü, bu sayede faşist paramiliter çeteler, savaş öncesinde hayal edilemeyecek bir meşruluk içinde faaliyetlerini sürdürebilmiştir. Nihayet, özellikle Alman faşizmi bağlamında, yenilmiş ulusun kırılmış gururunun onarılması, rövanşizmi bütün toplum nezdinde cazip bir politika haline getirmiştir. AKP Türkiye’si ise savaşın bu şekillendirici etkisini Suriye savaşından edinmektedir. Dünya savaşları ile karşılaştırılması abes olur, ama Suriye savaşı, savaş patlamadan önce nüfusu sadece 23 milyon olan bir ülkede beş yılda en az 250 bin, bazı rakamlara göre ise 400 ya da 500 bin can alarak, kentleri harabeye çevirerek, milyonlarca insanın başka ülkelere sığınmasına, daha da fazlasının ülke içinde yersiz yurtsuz kalmasına yol açarak insan hayatını ve toplumsal hayatın istikrarını bütünüyle değersizleştirmiştir. Tayyip Erdoğan’ın ve AKP hükümetlerinin izlediği kasıtlı politikayla bu özellikleri Türkiye içine taşıması, yani Türkiye’yi Suriyeleştirmesi ise, bu etkinin günlük hayatın bir parçası haline gelmesi, sıradanlaşması anlamını taşımıştır. İkincisi, hem Suriye’de görevlendirilen Türkiyeliler (Sultan Murat Tugay ve benzerlerinde açıkça Türk muhاریplerin de çarpıştığı sır değildir) hem de orada çarpışmalara katılıp bin bir amaçla (planlama, tedavi, örgütlenme, lojistik destek vb.) Türkiye’ye girip çıkan savaşçılar yoluyla şiddet ve ölümün sıradanlaşması Türkiye toplumunun içine de yayılmaktadır. Üçüncüsü, DAİŞ’in Suruç, Ankara, İstanbul ve başka kentlerde düzenlediği intihar saldırıları ölümlü ve savaşı doğrudan doğruya Türkiye’nin kendi hayatının bir parçası haline getiriyor. Dördüncüsü, Suriyeleştirme sürecinin bir parçası olarak Kürt kentlerinin tam anlamıyla savaş tiyatrosu haline getirilmesi bütün bunları tamamlıyor. Savaş farklı bir düzeyde ve farklı biçimlerde de olsa, aynen klasik faşizmin ürettiği ülkeler gibi Türkiye’de de ortamı şekillendiriyor.

- Paramiliter faaliyet (çeteler): Savaşın yarattığı ortamın ve muharip gazi örgütlerinin faşist çeteleşmeyi de çok daha rahatlıkla meşrulaştırdığını yukarıda

belirtmiştik. Bunun bir sonucu olarak İtalya’da 1920’den itibaren faşist çeteler (*squadristi*), Almanya’da ise belirli bir aşamadan sonra SA’lar ve SS’ler kuruldu. Paramiliter yıldırma stratejisi faşizmin en önemli güç kaynaklarından biridir. Türkiye’de bu tür çeteleşme klasik faşist gelenekten gelen siyasi hareketlerin 1960’lı yılların sonundan beri ayrılmaz özelliği olmuştur (Ülkü Ocakları ve Alperen Ocakları). Bunların kendilerinden önceki gençlik teşkilatlarından (MTTB) ve Komünizmle Mücadele Dernekleri’nden devraldıkları önemli bir miras da vardı. Kendini Milli Görüş olarak adlandıran Erbakan hareketinin 1980 öncesi dönemdeki Ak Gençlik örgütü bu türden bir gençlik teşkilatı olarak nitelenemez. AKP de uzun süre böyle bir örgütlenmeye gitmemiştir. Ama son yıllarda bu alanda da yeni gelişmeler ortaya çıkmıştır. Tayyip Erdoğan’ın kendisinin de dahil olduğu bir süreç içinde AKP bir dizi gücü kendi paramiliter gücü olarak peydahlamıştır: Osmanlı Ocakları, İBDA-C, (legal parti görünümü altında) Kürt Hizbullahı, Türkmen tugayları, hatta Sedat Peker bu tür bir gücü temsil etmektedir. DAİŞ ile AKP’nin ilişkisi ise ayrıca ele almayı gerektirecek kadar karmaşıktır.

Faşizmin ayırıcı yanı: sınıf karakteri

Burada oldukça önemli ortaklıklar olduğu açıktır. Bu ortaklıklar bize, Türkiye’de taş üstüne taş konularak inşa edilmekte olan rejimin anlaşılması için faşizmin siyasi analizinin epeyce öğretici olduğunu düşündürmelidir.

Ancak, yukarıdaki ortak yanlara rağmen bugün Türkiye’de AKP’nin içine girdiği yöneliş, özü itibariyle, faşizmden farklı bir karakter taşımaktadır. Bunu anlayabilmek için faşizmin esas ayırıcı boyutuna, yani sınıf karakterine bakmak gerekir. Elbette bir düzeyde bu açıdan da faşizm ile AKP’nin ortak bir yanı vardır. AKP işçi sınıfı düşmanı bir harekettir. En önemli misyonu sermaye adına işçi sınıfının son yarım yüzyıl boyunca elde ettiği mevzileri, neoliberal taarruzun mantığı çerçevesinde yok etmektir. Bunda da iktidarda bulunduğu 13 yıl boyunca, özelleştirmeden taşeronlaştırmaya, esnekleştirmeden sendikasızlaştırmaya birçok alanda ciddi bir mesafe kat etmiştir. Faşizm de son tahlilde aynen AKP gibi bir burjuva diktatörlüğü olduğuna göre, sermaye ile işçi sınıfı arasındaki ilişki açısından bakıldığında her ikisi de ortak bir sınıf karakteri taşımaktadır. Üstelik her ikisi de burjuvazinin ileri doğru bakan değil, gerici birer iktidardır. Ama bu genellik düzeyinde ele alınınca birçok başka hareket ve rejim de AKP’yle ve faşizmle ortak özellikler taşır. Modern burjuva devletinin burjuvazi açısından güzelliği biraz da bundan gelir. Trotskiy’in belirttiği gibi:

Mülksahiplerinin üst katmanı, kendi adına toplumu yönetebilmek için sayıca pek azdır, halk tarafından da fazlasıyla nefret edilen bir konumdur. Hep bir paravana ihtiyacı vardır: geleneksel monarşi (“Allah’ın Takdiri”); liberal parlamentoculuk (“Halkın

Egemenliği”); Bonapartizm (“Tarafsız Hakem”); nihayet faşizm (“Halkın Öfkesi”).¹³

Yani bir partiye ve rejime burjuva sıfatını yakıştırmak kendi başına hiçbir şeyi açıklamayacak kadar genel ve soyut bir nitelemedir. Esas kavrayış ve tanım sorunları bu aşamadan sonra başlar.

Faşizmi öteki burjuva hareket ve rejimlerinden ayıran ana noktayı Marksistler sınıflar arası ilişkilerden hareketle açıklamıştır. Ama bu açıklama konusunda Marksizmin kendi içinde iki uçta toplanan pozisyonlar söz konusudur. Bir tarafta, faşizme finans kapitalin ya da aynı anlama gelmek üzere emperyalist sermayenin bir kriz çağında seçtiği ya da seçmek zorunda kaldığı bir hâkimiyet biçimi olarak bakanlar sorunu bütün dolayımından arındırarak aşırı bir genelleme yaparken öteki uçta faşizmi, karmaşık doğasına aldanarak bir “üçüncü yol” olarak niteleyen yaklaşımlara rastlanır. İlkinin faşizmin sermayenin işçi sınıfı üzerindeki hâkimiyetini çok genel ve soyut tarzda ele almasına karşılık bu ikinci açıklama bu hâkimiyetin faşizm tarafından sağlanmasında küçük burjuvazinin oynadığı somut rolün aldaticılığına kapılmış olmaktadır. Evet, faşist hareketlerde kapitalizme de karşı olan bir damardan söz etmek mümkündür; küçük burjuvazinin büyük sermayeye karşı plebyen tepkisinin ürünü olan bu karşıtlık, görünürde bir “üçüncü yol”un propagandasını dahi getirebilir. Ama iktidardaki faşizm, klasik faşizmin bütün deneyiminin gösterdiği gibi sağlam biçimde finans kapitalin kirli işini yapar. Dolayısıyla görünüşe aldanmamak gerekir: faşizm hiçbir biçimde bir “üçüncü yol”u temsil edemez. Kapitalizmin şiddete dayanan savunma yöntemlerinden biridir.

Faşizmin bu çelişik görünümünü en iyi açıklayan teorisyen Trotskiy olmuştur. Trotskiy çelişkinin her iki kanadını da kapsayan bir yaklaşımla, bir yandan küçük burjuvazinin faşizmin yükselişinde ve güçlenmesinde oynadığı hayati rolü vurgulamış, bir yandan da hareketin son tahlilde finans kapitalin hâkimiyetini idame ettirmek bakımından tarihi misyonunu ortaya koymuştur.

Liberal burjuvazinin doruğu nasıl kendi çağında feodalizm, monarşi ve kiliseden yalnızca kendi gücüyle kurtulma kapasitesine sahip olamadıysa finans kapitalin parababaları da sadece kendi güçleriyle proletarya ile başa çıkamazlar. Küçük burjuvazinin desteğine ihtiyaç duyarlar. Küçük burjuvazinin bu amaçla kışkırtılması, ayağa kaldırılması, seferber edilmesi, silahlandırılması gerekir.¹⁴

Trotskiy 1926 yılında Polonya’da Pilsudski’nin iktidarı alışı üzerine yazdıklarını da hatırlatır:

13 Leon Trotsky, “Before the Decision”, *The Struggle Against Fascism in Germany* içinde, New York: Pathfinder Press, 1971, s. 338. Türkçesi: Lev Troçki, *Faşizme Karşı Mücadele*, çev. Orhan Dilber/Orhan Koçak, İstanbul: Yazın Yayıncılık, 1998.

14 Leon Trotsky, “The Only Road”, *Struggle Against Fascism*, a.g.y. içinde, s. 281-82.

Pilsudski'nin başında olduğu hareket küçük burjuva idi, gerileme ve yok olma sürecine girmiş bir kapitalist toplumun yakıcı sorunlarını çözmenin "plebyen" bir aracı. Bu konuda İtalyan faşizmi ile doğrudan bir paralel mevcuttur.¹⁵

Böylece, Trotskiy Alman, İtalyan ve Polonya örneklerini bir araya getirerek faşizmin yükselişinde küçük burjuvazinin oynadığı rolü ortaya koymuş oluyordu. Ama bu, küçük burjuvazinin, bir "üçüncü yol" için bağımsız kavgası değildi; finans kapitalin proletaryayı ezmeye yönelik diktatörlüğü yolunda seferber edilmesiydi. Trotskiy Nazizm'in kısa tanımını şöyle veriyordu: "Nasyonal Sosyalizm, yani finans kapitalin silahlandığı ve işçilerin üzerine saldırdığı küçük burjuva karşı devrimi."¹⁶ Kendine özgü edebi üslubuyla hayatın içinden bir örnekle de anlatıyordu bunu: "Marksizmin imansız kitaplarının yakıldığı ateşler, Nasyonal Sosyalizm'in sınıf doğasına parlak biçimde ışık tutar."¹⁷ Daha bütünsel olarak Trotskiy faşizmin sınıf karakterini şöyle özetler:

Alman faşizmi, aynen İtalyan faşizmi gibi, kendini iktidara, işçi sınıfının örgütlerine ve demokrasinin kurumlarına karşı bir koçbaşı olarak kullandığı küçük burjuvazinin sırtında tırmandı. Ama bir kez iktidara geçtiğinde faşizm hiç de küçük burjuvazinin yönetimi değildir. Tam tersine, finans kapitalin en acımasız diktatörlüğüdür.¹⁸

Daha kaba Marksistlerin faşizmi incelerken küçük burjuvaziye devre dışı bırakmalarına karşı Trotskiy'in yaptığı bu vurgu teorik bir kazanımdır, ama tek başına Trotskiy'in kavrayışının ürünü değildir bu. Başka Marksistler de erkenden küçük burjuvazinin faşizmin oluşumu ve yükselişindeki rolü üzerinde durmuşlardı: İtalya'da Luigi Salvatorelli (1923) ve Angelo Tasca (1938), Komintern'de ise erken bir aşamadan itibaren Karl Radek ve Clara Zetkin¹⁹ faşizmin bu özelliği üzerinde durmuşlardı. Trotskiy'in faşizm teorisinin ayırıcı ve can alıcı noktası başka yerde yatar. Bu o kadar önemli bir noktadır ki uzun bir alıntıyı hak eder:

Burjuva demokrasisinin bağrında ve ona karşı aralıksız bir mücadele içinde onlarca yıl boyunca proleter demokrasisinin unsurları kendi yollarını açmışlardır: siyasi partiler, işçi basını, sendikalar, fabrika komiteleri, kulüpler, kooperatifler, spor dernekleri vb. Faşizmin misyonu burjuva demokrasisinin imhasını tamamlamaktan da daha çok proleter demokrasisinin bu ilk taslaklarını ezmektir. Bizim

¹⁵ A.g.m., s. 282.

¹⁶ Leon Trotsky, "The United Front for Defence: A Letter to a Social Democratic Worker", *Struggle Against Fascism*, a.g.y. içinde, s. 349-50.

¹⁷ Leon Trotsky, "What Is National Socialism?", *Struggle Against Fascism*, a.g.y. içinde, s. 402.

¹⁸ A.g.m., s. 405.

¹⁹ Michael Mann, *Faşistler*, çev. Ulaş Bayraktar, İstanbul: İletişim, 2015, s. 37-38, 143, 155; Renzo De Felice, *Le interpretazioni del fascismo*, Roma: Editori Laterza, 1977, s. 158-59 vd.

misyonumuz ise proleter demokrasisinin zaten yaratılmış olan o unsurlarını işçi devletin Sovyet sisteminin temeline yerleştirmektir. Bu amaçla burjuva demokrasisinin kabuğunu kırıp onun içinden işçi demokrasisinin çekirdeğini serbest kılmaktır. İşte proleter devriminin özü burada yatar. Faşizm işçi demokrasisinin yaşamsal çekirdeğini tehdit eder.²⁰

Demek ki faşizm, devrimci midir, reformist midir, burjuva demokratik düzene sadık mıdır, bunlara bakmadan, işçi sınıfının burjuvaziden bağımsız hareketlerinin yatağı olabilecek bütün örgütlerini ortadan kaldırması ile bütün öteki rejimlerden ayrılır. “Hitler hükümeti görevini ancak proletaryanın direncini kırarak ve **bu direncin mümkün olan her türlü organını ortadan kaldırarak** gerçekleştirebilir. **Faşizmin tarihsel rolü burada yatar.**”²¹ Ya da Trotskiy’in başka bir yerde söylediği gibi “proleter demokrasisinin bütün organlarının ortadan kaldırılması” “faşizmin en önemli görevi”dir.²²

AKP’nin bugünkü yönelişi faşizmin bu ayırıcı yanına uymamaktadır. Tayyip Erdoğan’ın demir yumruğu altında AKP’nin yöneldiği istibdad rejiminin dinamiklerini birazdan ayrıntısıyla ele alacağız. O zaman bu dinamiklerin faşist hareket ve rejimlerin dinamiklerinden çok farklı olduğu görülecek. Bu aşamada sadece işe olumsuz yanından bakmayı öneriyoruz. AKP işçi düşmanı bir partidir, sermayenin işçi sınıfının son yarım yüzyıl boyunca kazanmış olduğu bütün hakların ve mevzilerin yarattığı engellerden kurtulması için mücadele etmektedir, ama bunu yapmak için işçi sınıfının bütün bağımsız örgütlerini yerle bir etmesi yakıcı bir ihtiyaç değildir. Yani **bugünün veri koşulları çerçevesinde** Türkiye burjuvazisinin bir faşist programa ihtiyacı yoktur.

Bunun nedenini keşfetmek Türkiye’de işçi hareketinin güncel durumunu birazcık tanıyanlar için pek de zor olmasa gerek. Bugün Türkiye işçi sınıfı gerek sendikal örgütlenme alanında, gerekse siyasi partileşme alanında burjuvazinin sınıf hâkimiyetine tehdit oluşturmak bir yana, neoliberal programın uygulanmasının önünde engel olamayacak kadar zayıf bir konumdadır. Burjuvazi genel olarak işçi sınıfı üzerindeki hâkimiyetini, faşist bir rejimin açık iç savaş yöntemleri dolayısıyla yaratacağı risklere girmeden sağlamayı tercih eder. Bugün bu tür riskleri almak için hiçbir gerek yoktur. AKP de bu tür bir program peşinde değildir. AKP Hak-İş ve Memur-Sen aracılığıyla proletaryanın çok önemli kesimlerini tamamen kendine bağlamış durumdadır. Türk-İş yönetimlerini de erkenden kontrol altına almış, Türk-İş’in muhalif sendikalarının bazılarını (Petrol-İş, Hava-İş) ele geçirmiş, bazılarını (Tek Gıda-İş) sürekli bir tehdit altında tutmuştur. Hiç kuşku yok, soldaki iki konfederasyonu (DİSK ve KESK) ve sağda olmakla birlikte kendisine biat etmemiş Türkiye Kamu-Sen’i de fethetmek ister. Ama bunların etkisi sınırlı

20 Trotsky, “The United Front...”, a.g.m., s. 367. Vurgular bizim.

21 “The Only Road”, a.g.m., s. 287.

22 A.y., s. 312.

olduğundan ve özellikle DİSK bürokrasisi gerçek bir sınıf mücadelecisi sendikacılık yapmaktan uzak durarak geçmişin sermayesini yemeye yatkın olduğundan, bunlara en fazla zaman zaman rahatsızlık veren ikincil güçler olarak bakması olağandır. İşçi sınıfının siyasi hareketine gelince, sosyalist hareket içinde hâlâ işçi sınıfı çalışması yapan örgüt sayısı bir elin parmakları kadar bile yoktur! Yani bir bütün olarak sosyalist hareket sınıf mücadelesi perspektifi açısından AKP'nin radarına girecek bir önem taşımamaktadır.

Söylenen, AKP'nin işçi sınıfına baskı uygulamadığı değildir. Tam tersine, bu satırların yazarı solda AKP'ye demokratlık payesi vererek onu destekleyenlere erkenden tam da bu tür baskılar dolayısıyla ağır eleştiriler yöneltmiştir.²³ Söylenen, AKP'nin işçi sınıfına bugüne kadar uyguladığı baskıların ve sendikalar üzerindeki kontrolün burjuvazinin amaçlarını gerçekleştirmek bakımından yeterli olduğudur. Var olan yöntemler işe yaramaktadır. Faşizmin riskli programı bu yüzden burjuvazinin gündemine girmemektedir.

Bu söyleneni aritmetik anlamda sağlamak için AKP'nin yeni yükselen paramiliter güçlerinin faaliyetine bir göz atmak yararlı olur. 1960'lı yılların sonunda ve 1970'li yıllarda Türkiye'nin has faşist hareketinin paramiliter güçlerinin hedefi, hiçbir ikircikliliğe yer bırakmayacak şekilde, işçi sınıfının ve onun çevresinde kümelenen emekçi kesimlerin örgütleriydi: öncelikle sosyalist hareket, bir adım arkadan DİSK ve benzeri proleter örgütleri. Bugün AKP'nin örgütlemekte olduğu paramiliter güçlerin son dönemdeki faaliyetine bakın: Osmanlı Ocakları 8 Eylül 2015'te (Ülkü Ocakları ile birleşik cephe içinde) Kürt hedeflerine saldırdı; Ahmet Hakan dövülerek yola getirildi, Hürriyet gazetesi basıldı; Sedat Peker "kanda duş" fantezisiyle "Barış İçin Akademisyenler"i tehdit etti; ne idüğü belirsiz birileri Can Dündar'ı suikast ile tehdit etti. En önemlisini sona bıraktık: DAİŞ'in (İŞİD'in) kontrollü terörü Kürt hareketinin kitlesel eylemliliğini kırmak için kullanıldı. Görüldüğü gibi, bugünün paramiliter zorbalığı, sınıf mücadelesinin çetelerin faaliyetinin merkezinde olduğu 1970'li yıllardan farklı olarak Kürtleri ve daha genel olarak ifade, toplantı ve yürüyüş özgürlüklerini hedef almıştır. Elbette, koşullar değiştiği takdirde faşizm Türkiye'nin gündemine girebilir. Ama bugün durum farklıdır.

Kimileri, "faşizm" kavramının tekelleri sermayenin küçük burjuvaziye işçi sınıfının örgütlerini yerle bir etmek üzere seferber edilmesi politikasıyla sınırlanmış şekilde kullanılmasına itiraz edebilir. "Ne var canım, o da faşist, baskıcı, bu da" türü itirazları duymak mümkün. Bir kere, bu itirazın kendine Marksist diyenlerden gelmesi, sadece faşizmin en derin teorisyeni Trotskiy'in değil neredeyse bütün Marksistlerin faşizmi sınıfsal dinamiklere bağladığı hatırlanacak olursa

23 *Radikal* gazetesinin Pazar ekinde haftalarca süren bir tartışma şu yazı ile açılmıştı: Sungur Savran, "Marksizmle Tartışma Çağrısı", *Radikal İki*, 11 Mayıs 2008.

epeyce temkinli karşılanması gereken bir şeydir.²⁴

Trotsky'ye sonra Marksist akım içinde en ciddi faşizm araştırmalarını yapmış olan Daniel Guérin için sınıf karakteri kitabının teorik cildinin başlığına bile yansır: “Faşizm ve Büyük Sermaye”dir başlık. Daha da önemlisi Guérin Trotsky'e çok benzer bir bakış açısını vurgulamaktadır: “Bu polis baskı metotlarına bir de, faşizmin işçi sınıfını, ‘zorla parçalanmış, dağıtılmış ve zaafa uğratılmış’ bir halde tutuşunu eklemek gerekir.” Görüldüğü gibi Guérin, faşizmin ayırıcı ana özelliği olan baskı rejiminin yanında tek bir belirleyici kabul ediyor: işçi sınıfının dağıtılması, paramparça edilmesi. İşte burada bir kez daha faşizmin ana misyonunun ne olduğunu görüyoruz.²⁵

Marksistler ya da daha genel olarak sosyalistler için sınıfların, özel olarak da işçi sınıfının, bir siyasi gelişmenin neresinde durduğu kaçınılmaz olarak önem taşır. Klasik anlamıyla faşizmin bağımsız bütün sendikaları ve partileri ezmeyi ana misyon olarak belirlemiş olduğunu söyledik. Yarın AKP kendi siyasi amaçları uğruna kendine yakın sendikaları gerici bir dava etrafında seferber ederse ne diyeceğiz? Burada belirleyici olan Türk-İş ve Türkiye Kamu-Sen'dir. Daha solda yer alan sendikaların AKP'nin yanına kazanılması (çok özel koşullar dışında) mümkün değildir. Ama şayet sözü edilen iki sağ konfederasyon harekete geçirilebilirse, bunun anlamı rejimden bağımsız sendikalara hayat hakkı tanınmasıdır. O zaman, hem sendikaları ortadan kaldıran rejimlere, hem de sendikaları seferber eden bir rejime “faşizm” demek, bilime önem veren bir siyasi hareket olarak sosyalizme, hele hele kendine “bilimsel sosyalizm” adını takmış olan Marksizme yakışmaz.

Ayrıca mesele Marksizmle de sınırlı değildir. Ciddi bütün sosyal bilimciler faşizmin bir siyasi hareket ve bir rejim olarak belirleyici yönünün sınıf meselesi olduğunu teslim ederler. İki örnekle yetinelim. Marksizmin sınıfa verdiği yerin indirgemecilikle hiçbir ilişkisi olmadığını kavrayamadığı için her şeyi kapsayan bir alternatif faşizm teorisi arayışı içinde olan Michael Mann, uzun tartışmalardan, birçok burjuva siyaset bilimcisine referanslardan sonra şu sonuca ulaşıyor: “Sınıf kuramları içerik olarak gerçekten de kayda değer düzeyde bir doğruluk

24 Meraklısı için ekleyelim. Sosyalist hareket içinde faşizm bahsinde tarihsel olarak Trotsky'ye en karşıt pozisyona sahip olan Georgi Dimitrov'da bile aynı şey söz konusudur. Dimitrov'un ünlü tanımı şöyledir: “İktidarda faşizm finans kapitalin en gerici, en şoven, en emperyalist unsurlarının açık terörist diktatörlüğüdür.” (Aktaran: De Felice, a.g.y., s. 74) Burada Dimitrov ile Trotsky'yi karşı karşıya getiren en önemli nokta, Dimitrov'un “en...”ler dizisinin tekeldi sermayeyi gruplara ayırıştırmasıdır. “En gerici, en şoven, en emperyalist unsurlar”dan söz edildiği göz önüne alınırsa, tekeldi sermayenin göreceli olarak daha ilerici, daha enternasyonalist, daha az emperyalist kanatları da var demektir. Dimitrov'un tanımının önemi, komünist hareketin bu daha iyi unsurlarla ittifak yapmasına temel hazırlamasından gelir. Ama o da, her şeye rağmen, faşizmin sınıf karakteriyle tanımlandığını vurgulamış olur.

25 Daniel Guérin, *Faşizm Üzerine 2: Faşizm ve Büyük Sermaye*, çev. Bülent Tanör, İstanbul: Habitus, 2012, s. 321.

ihativa eder. Faşistler sınıf kuramlarından ve örgütlerinden yoğun bir şekilde esinlendiler, ‘Bolşevizm’ tehdidini saplantı haline getirmişlerdi ve sınıf çıkarlarına duyarlıydılar.”²⁶

Faşizm konusundaki araştırmalara bütün hayatını vakfetmiş olan burjuva siyaset bilimcisi Walter Laqueur’ün yargısı ise çarpıcıdır: “Faşizmin **nihai amacı** işçi sınıfını ulusun ana gövdesiyle ‘bütünleştirerek’ sınıf savaşına son vermektir.” Laqueur başka bir bağlamda Mussolini’den son derecede veciz bir alıntı yapıyor: “Sosyalistler bizim programımızın ne olduğunu soruyorlar. Programımız Sosyalistlerin kafasını kırmaktır.”²⁷

“Faşizm” kavramını bugün Türkiye’deki gelişmelere eleştirisiz, sorgusuz sualsiz uygulayanlar, bütün bunlar doğru olsa bile rejimin hedeflediği baskı derecesinin ancak “faşizm” kavramıyla ifade edilebileceğini ileri sürebilirler. Bir rejimin düşmanlarına uyguladığı baskının derecesi, rejimin faşist olduğu veya olmadığı konusunda tek başına belirleyici olamaz. Dün faşizm çok baskıcıydı, bugün başka bir rejim aynı baskı derecesine ulaşabilir.

Şimdi AKP’nin ve onun “Reis”i Tayyip Erdoğan’ın hangi dinamiklerin sonucu olarak bir istibdad rejimine doğru yol almakta olduklarını araştıralım.

3. Türkiye’de yükselen istibdadın özgül karakteri

Türkiye’nin bugün yaşadığı sarsıntının temelinde yakın dönemin sosyo-ekonomik çelişkileri kadar tarihin derinliklerine inen büyük gerilimler de yatıyor. *Devrimci Marksizm*’in okurları, bizim AKP’yi en genel anlamda ikili bir projenin temsilcisi olarak ele aldığımızı bilirler. Bu parti bir yandan Türkiye sermayesinin dünya pazarındaki çıkarlarını geliştirmek amacıyla neoliberalizmi sonuna kadar uygulama, işçi sınıfının son yarım yüzyılda elde etmiş olduğu hakları ve mevzileri söküp alma programını benimsemiştir; bir yandan da aynı yarım yüzyıl boyunca önce bir emekleme döneminden geçen, sonra da kendi ayakları üstünde yürümeye başlayan yeni bir burjuvazinin, İslamcı burjuvazinin çıkarlarını aynı sınıfın geleneksel, Batıcı-laik kanadının yerleşik çıkarları aleyhine geliştirme amacıyla mücadele eden bir partidir. Yani AKP bir yandan bir sınıf mücadelesinin partisidir, bir yandan da hâkim sınıflar içi bir mücadelenin. Bizim on yılı aşkın süredir söylediğimiz gibi burjuvazinin iç savaşının.

Bu karmaşık ve zaman zaman birbiriyle çelişen dinamiklerin ifadesi olan siyasi program, burjuvazinin iç savaşındaki bu gerilimin tarihin derinliklerindeki köklerine kadar uzanıyor. AKP, Türkiye’yi baştan aşağı yeniden biçimlendirmek için yola çıkmış olan bir parti. Bu yüzden de rövanşist bir programa sahip. Bu politik-ideolojik program, hem Türkiye’nin iç siyasi yapılanmasında, hem de

26 Mann, a.g.y. s. 43.

27 Walter Laqueur, *Fascism. Past, Present, Future*, Oxford: Oxford University Press, 1996, sırasıyla s. 49 ve 50.

kendi doğası gereği uluslararası politikada sarsıntılar yaratıyor. Tayyip Erdoğan yönetimindeki AKP'nin bugün taşıyıcısı olduğu yükselen istibdad rejimi işte bu rövanşist programın bir ürünü. “Yeni Türkiye” olarak da anılan proje bütün bu derinliğiyle ve kapsayıcılığıyla kavranmadığında dinamikleri de anlaşılamaz, bu projeye karşı mücadele sırasında benimsenecek politikalar üzerinde de tam bir berraklığa kavuşulamaz. Projeyi kavramak için ise Türkiye tarihinin bazı yapısal özelliklerine dönmek gerekiyor.

Zillet ve mağduriyet

İslam toplumlarının 7. yüzyıldan itibaren çizdiği yükseliş eğrisinin modern çağda tersine dönüşü, nüfusu ağırlıklı olarak Müslüman olan ve İslam kültür dairesinde yer alan toplumların bugünkü dinamiklerini anlamakta anahtar rolü taşır. İslam, Arap yarımadasında sınırlı bir yöreden başlayarak zamanla sadece Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da değil, aynı zamanda kara Afrika’dan Endonezya’ya kadar dünyanın çok çeşitli coğrafyalarında hâkim din haline gelmekle kalmamış, coğrafi olarak ana rakibi gibi görünen Hristiyanlığın anakarası Avrupa’ya bile iki ayrı aşamada iki ayrı coğrafi giriş noktasından nüfuz etmişti: batıda Kuzey Afrika’dan İspanya’ya nüfuz ederken, doğuda ise Osmanlı’nın Balkanlar’dan başlayarak Avrupa sistemi içinde bir devlet haline gelmesiyle yerleşmiştir yaşlı kıtaya. Bu yayılma elbette sadece siyasi ve askeri bir gücü değil, aynı zamanda ve kaçınılmaz olarak kendi çağının standartlarıyla bir ekonomik üstünlüğü, başka coğrafyalarda üretilmiş artık ürünün savaş ganimeti, haraç, vergi, ticaret vb. yollardan elde edilmesini de içeriyordu.

Batı Avrupa’da en başta Hollanda ve Britanya’da, sonra da kıtanın diğer yörelerinde kapitalizmin gelişmesiyle birlikte, özellikle de büyük ölçekli fabrika üretimine geçişten sonra Avrupa, dünyanın başka coğrafyaları üzerinde olduğu gibi İslam âlemi üzerinde de büyük bir ekonomik, politik ve askeri üstünlük kazandı. İslam ülkeleri adım adım Batı tarafından sömürgeleştirildi. 18. yüzyılda (büyük bir Müslüman nüfusa sahip olduğu sık sık unutilan) Hindistan Britanya’nın, Endonezya ise Hollanda’nın sömürgesi haline geldi. 18. yüzyılın sonunda Napolyon Bonaparte’ın Mısır seferi (1798) kısa sürse de sembolik olarak çok önemliydi: Batı (ya da Hristiyan dünyası), Osmanlı’nın Balkanlar’a adım attığı 14. yüzyıldan beri ilk kez akıntıyı tersine çeviriyor, Osmanlı topraklarını işgale girişiyordu. 19. yüzyılın başlarından I. Dünya Savaşı’na kadar olan dönem, Osmanlı’nın gövdesinin Batı tarafından tedrici biçimde kemirilmesiyle geçti: 1830’da Cezayir Fransa’ya geçti; 1839’da Britanya Yemen’de Aden’i ele geçirdi; 1860-71 arası Lübnan Fransızlarca işgal edildi ve burada özel bir rejim kuruldu; 1881’de bu kez Tunus Fransız sömürgesi haline geldi; 1882’de Britanya Mısır’ı işgal etti, bunu 1898’de ülkenin güney komşusu Sudan’ın işgali izledi; 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyılın başında Britanya Arap yarımadasının güneyinde, Basra Körfezi yöresinde birçok köprübaşı (Bahreyn, Abu Dabi, Katar,

Muskat, Umman vb.) elde etti; yine 19. yüzyıl sonunda Filistin'e ilk Yahudi yerleşimciler geldi, 1898'de ilk Siyonist Kongre toplandı; 1911'de Libya İtalya'nın, 1912'de Fas Fransa'nın eline geçti.²⁸ Bu arada, Osmanlı Avrupa'nın doğusundan ve Balkanlar'dan hızla sürülüyordu: Balkan savaşları (1912-1913) bu süreci tamamlayacaktı. 19. yüzyılın bir başka gelişmesi Rus Çarlığı'nın Türki ve Müslüman halklar üzerinde hâkimiyet kurması idi. Bütün bunlara paralel olarak 19. yüzyılın son çeyreğinde kapitalizmin emperyalist aşamasına girişine paralel olarak, İngilizce'de "scramble for Africa" (Afrika'nın kapışılması) olarak anılan bir süreç içinde kara kıta da sömürgeleştirildi. Yani kara Afrika'nın Müslüman ülkeleri de doğuda Somali'den batıda Mali'ye Avrupa'nın sultanı altına girdi.

I. Dünya Savaşı Osmanlı'da ağır çekim yürüyen bir süreci hızlandıracaktı. Hem Arap yarımadasının tamamı, hem de Mezopotamya (ya da Batı'da kullanılan deyimle Levant bölgesi) Sykes-Picot (1916) ve Balfour Deklarasyonu (1917) gibi önemli diplomatik belgelere uygun biçimde Osmanlı devletinden koparılıyor, emperyalist Batı'nın manda, protektora vb. adları altında sömürgeleştirdiği topraklar haline geliyordu. İslam âleminin başka birçok coğrafyasından sonra Ortadoğu da Avrupa tarafından sömürgeleştirilmişti. I. Dünya Savaşı sona erdiğinde İslam âleminin devasa coğrafyasında bağımsız sadece iki ülke kalmıştı: Anadolu ve Doğu Rumeli'de Osmanlı ve güneybatı Asya'da onun doğu komşusu İran.²⁹ (Bir tuhaf istisna da Britanya'nın bir türlü ele geçiremediği Afganistan'dır. Ama bu ülke askeri direniş kapasitesinin dışında yoksulluğu ve geriliği dolayısıyla modern dünyanın gelişmesine, özel olarak da diğer İslam coğrafyasına hiçbir şey veremeyecek durumda olduğu için onu tartışmanın dışında bırakacağız.) Osmanlı ve İran dışında, İslam âleminin öteki önemli ekonomik ve kültürel merkezleri Batı Avrupa emperyalizminin sultanı altında yaşıyordu.³⁰

7. yüzyıldan 17. yüzyıla, bazen atılımlarla, bazen geri adımlarla batısındaki Hristiyan dünyasına kafa tutmuş olan ve çağına göre belirli bir refah ve uygarlık düzeyine ulaşmış bulunan İslam âleminde iki yüzyıla (18. ve 19. yüzyıllar) sığışan bu "inhitât" (gerileme, çöküş) deneyimi İslam âleminde **travmatik bir sarsıntı** yarattı. Ama bu travmayı farklı sınıflar kendilerine göre farklı biçimlerde yaşadılar.

28 Osmanlı'nın adım adım parçalanmasının berrak bir özeti için bkz. Nathan Weinstock, *Le mouvement révolutionnaire arabe*, Paris: Maspero, 1970, s. 22-32. Filistin'in sömürgeleştirilmesi için bkz. Lorand Gaspard, *Histoire de la Palestine*, Paris: Maspero, 1968 ve Ralph Schoenman, *Siyonizmin Gizli Tarihi*, çev. Aydın Pesen, İstanbul: Kardelen Yayınları, 1992.

29 Bu iki ülke de 19. yüzyılın son çeyreğinde emperyalizmin tasallutu arttıkça yarı-sömürgeleşmiştir. Türkiye için bkz. Sungur Savran, *Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri*, İstanbul: Yordam Kitap, 2011, s. 50-53.

30 Aşağıda Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşu deneyimi tartışılırken bu tabloyu mutlaka akılda tutmak gerekecek.

Yoksul emekçiler

İslam âleminin nüfusunun ezici çoğunluğunu oluşturan **yoksul emekçiler (köylüler, zanaatkârlar, kentlerin yoksulları) açısından** bu sürecin en önemli ve belirleyici yanı sosyo-ekonomik bakımdan karşı karşıya kaldıkları çifte ezilme olarak özetlenebilir. Bazı yerlerde toprağın önemli bir bölümü yerli halktan gasp yoluyla beyaz yerleşimcilerin eline geçiyor, köylüler kendi topraklarında borç kölesi olarak yaşamaya başlıyordu. Bazı yerlerde zanaatkârların geleneksel ürünleri Avrupa'nın fabrikalarında yeni ve üstün teknolojilerle üretilen ucuz mallarla rekabet edemediği için bağımsız üreticiler proleterleşiyor ama (Batı'dan farklı olarak) zanaatların yerini fabrikalar almadığı için sefaletle yuvarlanıyordu. Bazı yerlerde ekonomi, o yöreyi sömürgeleştirmiş olan Avrupa ülkesinin çıkarları doğrultusunda tek bir ürüne bağlanıyor, bu beraberinde dünya pazarındaki iniş çıkışlar doğrultusunda büyük ekonomik krizlere, açlığa, yokluğa, hatta doğanın mahvolması dolayısıyla kuraklık ve kıtlığa yol açıyordu. Bütün ülkelerde “yerli” halk sömürgecilerin aşağıladığı, hor gördüğü, zillet içinde yaşayan bir kitleye dönüşüyordu.

Bu ezilme ve horlanmaya tepki, kendini ideolojik-kültürel planda yoksul halkın sömürgecinin dinine ve kültürüne karşı kendi dinine ve yaşam tarzına sarılması biçiminde ortaya koyuyordu. Periyodik olarak patlak veren isyanlarda ve devrimlerde bu kültürel değerler büyük bir rol oynuyordu. 1857 yılında Hindistan'da Britanya sömürgeciliğine karşı patlak veren ve iki yıl boyunca çok geniş bir alana yayılan Sepoy İsyanı bu bakımdan büyük derslerle doludur. “Sepoy” Hindistan'da Britanya sömürgecilerinin (hem özel şirketlerin, hem de Kraliyetin) kurduğu ordularda hizmet eden askerlere verilen addır. Bu dönemde Hint toplumunun farklı unsurlarının (sepoyların kendileri, soylular sınıfı, büyük toprak sahipleri, köylüler) Britanya sömürgeciliğine karşı farklı sosyo-ekonomik nedenlerle öfke biriktirmiş olduğu biliniyor, ama isyan bütünüyle dini-kültürel bir konudan patlak vermiştir. Bu dönemde orduda kullanılmaya başlanan tüfeklerin kurşunlarının namluya ısırılarak sürülmesi gerekiyordu. Bunların kayması için de yağlanması gerekiyordu. Sepoilar arasında bunun hayvani yağ olduğu konusunda hızla yayılan inanç isyanın tetikleyici olayı olmuştur. Hindu askerler bunun sığırdan gelen yağ olmasına, Müslüman askerler ise domuzdan elde edilmesine karşı isyan etmişlerdir! Bu isyanın çok özel bir sonucuna aşağıda döneceğiz.

Demek ki, dini ve kültürel biçimler İslam âleminin sömürgeleştirilmesi sürecinde yoksul emekçi sınıflar açısından sömürgeciliğin her türlü sonucuna karşı durmak için birleştirici bir ideolojik silah görevini görmüştür. Yoksul emekçiler sömürgeciliğe karşı isyana veya devrimci mücadeleye giriştiklerinde, bu semboller onlar için önemli bir savunma ve birleştirme mekanizması işlevi görmektedir. Üstelik bunda orijinal veya olağandışı bir şey de yoktur. Dini ve kültürel biçimler tarihi olarak çok çeşitli yörelerde ezilen topluluklar açısından ezen güce karşı birleştirici bir rol oynamıştır.

Hâkim sınıflar

Toprakta ve diğer üretim araçlarında mülkiyet ve kapitalizm öncesi devlet biçimlerinde üstlenilmiş görevler sayesinde yoksul emekçilerden bütünüyle farklı bir maddi varoluş sürdüren hâkim sınıflarda ise sömürgeleşme farklı etkiler yaratmıştır. Hâkim sınıflar elbette yoksul emekçiler kadar ağır koşullara maruz kalmamıştır. Birçok sömürgeci güç, hâkim sınıfların en azından bazı kesimlerine karşı yoksul emekçi halka olduğundan farklı bir tutum benimsemiş, onların geçmiş maddi koşullarını sağlamlaştırarak ya da sömürgeciliğin yarattığı yeni ekonomik alanlarda veya sömürge idaresinde onlara yağlı kemikler sunarak onları kendi yanına çekmeye çalışmıştır.

Buna rağmen hâkim sınıflarda da sömürgeciliğe karşı belirli bir tepki oluşması olağandır. Meselenin bir boyutu, elbette, İslam âleminin sömürgeleşen coğrafyalarında hâkim sınıf hiyerarşik şekillenmesinde yerli unsurların sömürgeci unsurların altında yer almasından kaynaklanır. Bunun maddi alanda yansımaları, yerli hâkim sınıfın (Hint, Mısırlı, Tatar, Arap) kendi ülkesinde üretilen artık üründen eskisine göre daha az bir pay alabilmesidir. Ama sorun bundan ibaret değildir. İşin bu yanı açısından, İslam âleminin hâkim sınıf unsurları ile yoksul emekçileri, toplumsal üretim ilişkilerin karşı kutuplarında olsalar bile, her ikisinin de sömürgeci ile ilişkilerinde bir benzerlik vardır. Şayet söz konusu coğrafya İslam âleminin varlığını nispeten geri üretim tarzlarında sürdüren toplumlarından biriyse (Arabistan, Libya, Afganistan ya da Fas), o zaman çelişki bundan ibarettir. Ama sömürgeleştirilen coğrafya Osmanlı ya da Mısır ya da Hindistan gibi üretim tarzının daha ileri olduğu ama Batı Avrupa'nın yepyeni atılımı karşısında sarsılmakta olduğu bir toplum ise, yerli hâkim sınıflarında, yoksul emekçilerin hiç tanıyamayacağı bir başka kayıp da yaşanır. Bunu en yalın biçimde ifade etmek için biraz mecazi biçimde söyleyeceğiz: bu hâkim sınıflar **yağmalayandan yağmalanana dönüşmenin sarsıntısını** yaşar.³¹

İşte bu, İslam âleminde ideolojik ifadesini, politik kadrolarda ve hâkim sınıf aydınlarında, geçmişin azamet ve ihtişam koşullarından bugünün zillet ve mazlumluk durumuna düşüş konusunda muazzam bir “mağduriyet” duygusunda bulmuştur. İslam âleminin hâkim sınıf ideolojilerinde 19. yüzyıldan itibaren temel soru, “Avrupa (Batı, Hristiyanlık) karşısında yeniden ayağa kalkarak ona kafa tutmak için ne yapmamız gerekir?” sorusudur. Ama bu soru ezilenin sorusu değildir. “Herkesin eşit ve özgür yaşayabileceği bir dünya nasıl kurulur?” sorusu değildir burada sorulan. “İslam âlemi eski ihtişamına nasıl yeniden kavuşur ve dünyayı yönetir?” sorusudur. Bu ideolojik sorunun ardında ise dünün yağmacılarının (Hint, Mısır, Osmanlı, İran uygarlıklarının) yeniden kendilerinin doruğuna

31 Şu anlamda mecazidir: Osmanlı, İran, Mısır ya da Hindistan kendi coğrafi çevrelerini sadece “yağmalama” (yani savaş ganimeti) yoluyla sömürüyordu. Askeri yağmalamanın yanı sıra üretim temelli sömür biçimleri de geçerliydi.

yerleşeceği bir yağma düzeni kurma özlemi vardır. Yani maddi çıkarlar.

İslam âleminin görelî olarak gelişmiş ve güçlü ülkelerinin hâkim sınıflarının “mağduriyet” duygusunun ardında bu özlem vardır: **Mazlum konumundan yeniden zalim konumuna yükselme özlemi.**

Bu özlem kendini **ideolojik planda** İslam’ın geçmişin ihtişamına yeniden kavuşması biçiminde ifade ettiği oranda, yoksul emekçi sınıflarda da bir etki yaratma kapasitesine sahiptir. Yoksul emekçi, İslam’ın bu “dirilişi”nde, sömürgeciye karşı kendisini savunmak üzere sarıldığı din ve kültürün yüceltilmesini görerek hâkim sınıfların bu programının ardına geçme eğilimi içine girebilir.

Emperyalizm ve sınıf

Burada İslam’ın bir ideoloji olarak oynadığı rolün kendi iç çelişkisi devreye girer. Çünkü İslam sadece sömürgeleştirilen İslam âleminin Batı’ya karşı kafa tutmasının ideolojisi değildir. Aynı zamanda (aynen bütün öteki dinler gibi), hâkim sınıflar tarafından, emekçi kitlelerin düzenin sınırları içinde tutulabilmesi, evcilleştirilmesi yolunda, bu dünyada eşitsizliklerin üzerine gitmemeleri için öteki dünyada kurtuluşu vaat eden bir ideoloji olarak da işlev görür. Üstelik bu işlev, hâkim sınıfların gayet bilinçli olarak benimsediği bir politikanın ürünüdür.

Öyleyse, dinin belirli bir anda belirli bir toplumda esas baskın ideolojik işlevinin ne olacağını somut durumun koşullarından bağımsız olarak belirlemek mümkün değildir. Bütün dinler gibi İslam da bir hâkim ulus ideolojisi gibi de işlev görebilir, sömürgecilik karşısında ezilen bir ulusun kurtuluşunun çimentosu olarak da, bir sınıf hâkimiyetinin zemini olarak da.³² Diyalektiğin temel kuralı bu alanda da geçerlidir. Her konuda olduğu gibi, burada da somut koşulları inceleyerek sonuca ulaşmak gerekir.

Ama öte yandan dinin aynı anda birden fazla ideolojik işlev üstlenmesi de mümkündür. Din bir yandan toplumun büyük kesimlerini tarihi bir mağduriyet duygusuna karşı birleştirirken bir yandan da toplumun bir bölümünün öteki bölümünün sömürüsü altında yaşamasının koşullarını güçlendiren bir zemin karakteri taşıyabilir. İşte bugün Türkiye’de yaşanan budur. Sosyalistlerin bu çelişkiyi somut koşulları içinde kavraması, AKP’yi ve yükselen istibdad tehlikesini yenilgiye uğratmanın ana koşullarından biridir.

Diyanet ve medeniyet

Yukarıda çizilen tablo içinde Türkiye çok özgül bir yer tutar. Türkiye’nin ta-

32 Çok ender ve istisnai olarak hâkim sınıflara karşı kitleleri seferber eden bir ideoloji işlevi de kazanabilir. İslam dışından bir örnek verecek olursak, “Kurtuluş Teolojisi”nin 1970’li ve 80’li yıllarda Latin Amerika’da üstlendiği rol bunun en belirgin örneklerinden biridir. Ama modern çağ öncesinde din toplumsal isyan hareketlerinde çok daha yaygın olarak olumlu bir ideolojik işlev görmüştür. Bkz. Sungur Savran, “İki Devrimin Hikâyesi: Nâzım, Bedreddin ve 1416 İhtilali”, *Devrimci Marksizm*, sayı 26, İlkbahar 2016, s.107-158.

rihsel gelişmesinin birkaç boyutu İslam dünyasında **benzersiz** olarak nitelenmelidir.

Türkiye'nin özgüllüğünü tanımlayan birkaç mesele vardır. Bunları anlayabilmek için önce tarihsel gelişmeyi kısaca hatırlamalıyız. Yukarıda kapitalizmin gelişmesiyle birlikte Osmanlı topraklarının Avrupa'nın çeşitli güçlerince 19. yüzyıl boyunca nasıl kemirildiğini kısaca özetlemiştik. 1908 devrimi, sadece imparatorluğun hâkim gücü Türk-İslam unsuruna değil, bütün dini ve etnik kökenlerden halklara yaslanan çokuluslu bir devrim olduğu halde, biraz da ironik biçimde, dağılma sürecini hızlandırdı. Bosna-Hersek'e Avusturya el koydu, Girit Yunanistan'a iltihak etti, Bulgaristan bütünüyle bağımsız hale geldi, en önemlisi Balkan savaşlarıyla birlikte Osmanlı Avrupa'daki topraklarının büyük bölümünü geri dönülmez biçimde yitirdi. Bu, 1908 devriminin esas motor gücü olan İttihat ve Terakki'yi hızla gayrimüslimlerden koparak Türk-İslam hâkimiyetinin temellerini sağlamlaştıracak bir yönelişe soktu. İttihat ve Terakki, devrimin ilk yıllarında Osmanlı'yı daha laik bir yapılanmaya doğru taşıyan birtakım önlemler almıştı. Ama I. Dünya Savaşı patlak verdiğinde Enver-Talat-Cemal'den oluşan "triumvira"nın savaşa girişi, Osmanlı'yı Alman emperyalizmiyle ittifak içinde Müslüman ve Türki coğrafyalara doğru açılarak yeniden ayağa kaldırma eksenindeydi. Bu, İttihatçıların eşzamanlı olarak pan-Türkizm ve pan-İslamizme yaslanan bir politika izlemeye başlaması demektir. Nitekim, Osmanlı'nın savaşa girmesi padişahın halife sıfatıyla Cihad-ı Ekber ilan etmesiyle de desteklendi. İttihatçılar böylece Mehmet Akif Ersoy gibi İslamcılar da yanlarına alan bir politika izlemiş oluyordular.

Ne var ki, cihad çağrısına rağmen, Arap dünyasının birtakım güçleri Osmanlı'dan kopacaktı. 1916 Arap isyanı ve onu izleyen süreçte hem Mekke Şerifi Hüseyin'in emperyalizmin yanına geçmesi, hem de Bağdat'ın düşüşü Osmanlı'nın bütün Arap dünyasını kaybetmesiyle sonuçlanacaktır. Savaşı izleyen süreçte hem Britanya ve Fransa emperyalizmleri arasında 1916'da imzalanan Sykes-Picot anlaşmasının uygulanması temelinde Ortadoğu'nun bu iki ülke arasında bölüştürülmesi, hem de Osmanlı'nın başkenti İstanbul'un bile işgal edildiği bir süreçte Anadolu'nun da büyük ölçüde paylaşılması, ortaya yepyeni bir durum çıkarıyordu. Anadolu'nun çoğunluk Müslüman halkına (Türkler, Kürtler, Lazlar, Çerkesler vb.) dahi yaşanacak bir yurt neredeyse kalmıyordu. Milli Mücadele bu yeni duruma karşı bu halkların ayakta kalma mücadelesidir.

Bizim buradaki konumuz açısından önemli olan şudur: Milli Mücadele görünürde halifenin emperyalizmin tutsağı olmaktan kurtarılması zemininde verilmiştir. "Görünürde" diyoruz, çünkü hareketin bazı unsurlarının, en başta Mustafa Kemal'in daha bu aşamadan hilafeti kaldırma kararında olması mümkündür. Ama üzerinde anlaşmaya ulaşılan bütün metinlerin gösterdiği gibi, hareketin bütününden açısından ortak zemin buydu. Bunun sonucu da aynen I. Dünya Savaşı esnasında olduğu gibi, Milli Mücadele'nin de her türlü eğilimde kadroların, bu arada

İslamcıların da, Kürdistan'dan şeyhlerin de birlikte savaşması yoluyla verilmesi olmuştur. Savaş kazanıldıktan sonra Kasım 1922'de saltanat ilga edildiğinde ve bunun mantıksal sonucu olarak 29 Ekim 1923'te cumhuriyet ilan edildiğinde dahi halifelik kurumu muhafaza edilmiştir. Son padişah Vahdettin ülkeden kaçtıktan sonra halifeliği yine hanedandan Abdülmecit devralmıştır. Yani cumhuriyetin ilan edilişi de dahil olmak üzere, Milli Mücadele sonuna kadar devletin İslami temellerine dokunmayan bir çerçevede verilmiştir.

Büyük değişim 1924 yılının 3 Mart tarihinde gelmiştir. O tarihte, daha önce seçimle yenilenmiş olan meclis, üç önemli yasayı kabul etmiştir: Hilafetin ilgası ve Osmanlı hanedanının ülke dışına çıkartılmasına dair kanun, Tevhid-i Tedrisat Kanunu, yani eğitimin dini temellerden koparılarak birleştirilmesi ve Evkaf ve Şeriye Bakanlıkları'nın ilgası, yani dini iktidarın Bakanlar Kurulu düzeyinde temsiline son verilmesi ve bunun yerine din işlerine bakmak üzere bir Diyanet İşleri Genel Müdürlüğü'nün kurulması, İslami vakıfların ise Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün denetimine verilmesi.³³ İşte Kemalizm ile İslam'ı cumhuriyetin de temeli sayan akımlar arasında kopuş burada başlamıştır. Bunları ardı ardına laikliği hedefleyen başka önlemler izlemiştir. Şer'i mahkemelerin lağvedilmesi (1924), tekke ve zaviyelerin kapatılması, yani tarikatların yasaklanması (1925), Türk Medeni Kanunu aracılığıyla kişi ve aile hukukunun İslami temellerden koparılması (1926), devletin dininin İslam olduğuna dair hükmün anayasadan çıkarılması (1928) ve laikliğin anayasaya girmesi (1937) bu sürecin en dikkat çekici merhaleleridir.

Buraya kadar bilinen bir öyküyü ana hatlarıyla özetlemiş bulunuyoruz. Türkiye'yi İslam âleminde özgül, hatta benzersiz bir vaka haline getirenin ne olduğu konusundaki yorumumuza bu aşamada başlayabiliriz.

Sürecin Marksistler tarafından ciddiyetle ele alınmamış bir boyutunu ele alarak başlayalım. Buraya kadar anlattığımız değişim süreci, hem solda, hem de genel olarak "ilerici" çevrelerde, laiklik ilkesini Türkiye'de yerleştirdiği için, Türkiye'nin aydınlanma devriminin bir boyutu olarak yüceltilmiştir. Oysa Diyanet İşleri'nin Sünni İslam'ı birçok bakanlıktan daha yüksek bütçesiyle, hem de sözüne devletin yaptırım gücünü katarak diğer din, mezhep ya da inanç/inançsızlık sistemlerine karşı üstün kılmasının laiklikle bağdaşmadığı son on yıllarda keşfedilmiş bulunuyor.

Ama mesele bundan ibaret değildir. Bu yazıda tartıştığımız meseleler açısından bakıldığında, daha önemli bir şey vardır: Kemalist "inkılaplar" sisteminin bir ikinci boyutu vardır ve bu, solda bütünüyle görmezlikten gelinmiştir. Kemalizm, Türkiye'yi sadece din temelli bir toplum olmaktan çıkartarak laiklik yönünde bir atak yapma özelliği taşımaz; aynı zamanda toplumu kendi kültürel ortamın-

33 Buna Genekurmay'ın da Bakanlar Kurulu'ndan çıkartılması eşlik etmiştir. Bu önemli bir adım olmakla birlikte konumuzla doğrudan ilgili olmadığı için ele almıyoruz.

dan zorla kopararak Batı kültürünün bir parçası haline getirmiştir. Bunun sürecin ne kadar önemli bir boyutunu oluşturduğu, anayasal koruma altına alınmış olan “inkılap kanunları” arasında şunların da yer almasından görülebiliyor: şapka kanunu (1925), hafta tatilinin Cuma’dan Pazar’a alınması ve Batı’nın saat sisteminin kabulü (1925), takvim değişikliği (1926), Batı’da kullanılan rakamların kabulü (1926), Arap alfabesinden Latin alfabesine geçiş (1928), bazı kıyafetleri yasaklayan kanun (1934).³⁴ Bunların yanına balo geleneğinin devletin tepesinden yerleştirilmesinden Türk musikisinin bir süre boyunca yasaklanmasına ve Arapça ve Farsça’nın okul programlarından çıkartılmasına kadar bir dizi çarpıcı başka unsuru katabilirsiniz.

Biz buna daha önceki bir çalışmamızda “**uygarlık transplantasyonu**” adını verdik.³⁵ Sosyalist ve Marksist sol başta olmak üzere solun büyük çoğunluğunun bu meseleyi neredeyse ciddiye almaması, cumhuriyetin Batı kültürünün normlarını neredeyse zora dayalı biçimde Türkiye’ye empoze etmiş olmasını sorunlaştırmaması bizce çok ciddi politik ve ideolojik sonuçları olan bir meseledir. (Bu meseleler üzerinde duranların kendilerini İslamcı eleştiriden ayırmakta çektikleri güçlük meselenin ciddiyetini arttırmıştır.) Türkiye’nin saatlerini Batı uygarlığına ayarlamasını otomatik olarak “laiklik” diye yorumlamak gerçekten şaşırtıcıdır. Batı’nın dünya ekonomisi ve politikasındaki üstünlüğünün diğer uygarlıklar için birçok alanda güçlükler yarattığı ortadadır. Avrupa ulusları ve onların Amerika ve Okyanusya kıtalarındaki uzantıları (ABD, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda ve bir ölçüde “Latin” denen Amerika) dışında dünyanın birçok coğrafi bölgesinde halklar hayatlarını idame ettirebilmek için mesela iki ayrı alfabe veya iki ayrı takvim öğrenmek ve kullanmak zorunda kalabiliyorlar. Ama tek bir örnek alacak olursak, Arap, Fars, Hint, Çin, Japon, Kore uygarlıkları sırf kapitalizme Batı’nın ayak izinde geçtikleri için Latin alfabesini benimsemiş değiller. Bırakın bu uzak uygarlıkları, Avrupa’nın Hristiyan kültüründen gelen bir dizi ulus bile (Ruslar ve Yunanlar ilk akla gelenler) alfabelerini değiştirmekten kaçınmış bulunuyorlar!

Türkiye’de yaşanan bu sürecin sosyo-kültürel ve politik sonuçlarını çıkarmak gerekir. Bunlardan ilki, yaygın olarak bilinen ama hatırdan hiç çıkartılmaması gereken bir noktadır: Türkiye İslam dünyasında, sosyalist inşa deneyiminden geçmiş olan ülkeler (Tataristan, Kafkas ulusları, Orta Asya, Bosna-Hersek, Kosova vb.) dışında, laikliğin en fazla mesafe kat ettiği ülkedir. Onu Şah dönemi İran’ı, Habib Burgiba’nın Tunus’u vb. biraz geriden izler. Ama özellikle Arap dünyasında laiklik kavramının kendisi bile neredeyse tabudur. Hiçbir Arap ülkesi bu kavramı resmen kullanmamıştır. Buna en yakın kavram, dinin devletin bütünüyle temelini oluşturmadığı bir devlet anlamında “sivil devlet”tir. Buna karşılık,

34 Bkz. İsmail Kara, *Cumhuriyet Türkiye’sinde Bir Mesele Olarak İslâm*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 4. Baskı, 2010, s. 31-32.

35 “İslamcılık, AKP, Burjuvazinin İç Savaşı”, a.g.m., s. 59-67.

sosyalist inşa dönemini yaşamış ülkelerin bazı bakımlardan Türkiye'den bile daha köşeli bir laiklik dönemi yaşadığını unutmak da ciddi sorunlar yaratacaktır. Dolaysız olarak günümüz politikasına etki yapan bir faktör olarak, bu ülkelerde İslamcı propaganda ve örgütlenme faaliyetlerinin nüfusu Müslüman ağırlıklı başka ülkelere göre çok farklı sonuçlara yol açmasını örnek verebiliriz. Örneğin Balkan ülkelerinde (Bosna-Hersek, Makedonya, Kosova vb.) bu tür faaliyetler çok yabancı bir ortamla karşılaşmaktadır. Daha uzun vadeli ve dolaylı önemi olan bir konu, bu ülkelerin Müslüman halkının uzun onyıllar boyu ateizm propaganda-sına ve ona uygun bir eğitim müfredatına maruz kalmış olmasıdır. Bu deneyimin sonuçlarının araştırılması gelecek için büyük önem taşır.

Türkiye'ye dönecek olursak, yukarıda sözü edilen özellik Türkiye topraklarındaki bu ikinci burjuva devriminin (ilki 1908'dir) bir başka niteliği ile bir araya geldiğinde patlayıcı bir çelişki yaratmıştır. 1919-1923 arasında yaşanan devrim, birçok bakımdan radikal değişikliklere yol açmıştır. Ama bir konuda son derece sınırlıdır. **Devrim, büyük emekçi halk kitlelerini devrim sürecine katmadan yürümüştür.** Klasik burjuva devrimleri arasında laiklik konusunda en ileri giden Fransız devriminde Katolik kilisesinin ayrıcalıklarına devrim büyük köylü kitleleriyle birlikte son veriyordu. Türkiye'de ise dinin etkisine karşı mücadele kitlelerle birlikte değil, onlara rağmen yürütülmüştür. Bunun sonucu, laikliğe ilişkin uygulamaların toplum içinde bugüne kadar süren bir gerilimi yaratmış olmasıdır. Kendi çıkarları doğrultusunda kendi pratik faaliyetleriyle yeni bir toplumun yaratılmasına geçemeyen kitleler, laiklik konusunda her zaman kuşkucu, hatta hasmane bir tutum içinde olmuşlardır.

Laikliğin bir Doğu toplumunda uygulanışı ilk ortaya çıktığı Batı Avrupa'da uygulanışına göre kaçınılmaz olarak daha sancılı bir süreç olacaktır. Bunun nedeni, İslam âleminin yukarıda ortaya konulan tarihsel deneyimidir. 18. ve 19. yüzyıllarda adım adım kapitalist Batı'nın hâkimiyeti altına giren İslam âleminde, sömürgeciliğin belirleyiciliği dolayısıyla sorun, on yüzyıllık bir tarihi geçmişin de etkisi altında, Hristiyanlık ile İslam'ın bir çelişkisi biçimini almıştır. Dolayısıyla, laiklik, Müslüman ağırlıklı toplumlara, yeni bir toplumun müjdesini getirmekten çok İslam dininin baskı altına alınması gibi görünüyordu. **Orijinal burjuva devrimleri deneyiminde mesele dünyevi ile uhrevi olan arasındaki bir karşıtlık olarak biçimlenmişti.** Hristiyanlığın toplumsal hayattaki ağırlığının geriletilmesinin başka, yabancı bir dinin hâkimiyeti korkusunu doğurması için bir neden yoktu. **Burjuva devrimi ile birlikte laiklik İslam âleminin gündemine geldiğinde ise söz konusu toplumlar Batı ile karşılaşmalarında kendilerini savunma mekanizması olarak gördükleri dinin geriletilmesine ek bir tepki gösteriyorlardı.**

Türkiye'de laikliğe bir de radikal Batılılaşma, yani uygarlık transplantasyonu eşlik ettiği için bu savunma mekanizması toplumda yeni uygulamaların çok güçlü bir tepkiyle karşılaşması anlamına geliyordu. Hem eski düzenin hâkim sınıf-

larının çoğunluğunda, hem bunların devamı olan ama yeni döneme ayak uydurmaya çalışan hâkim sınıf unsurlarında laiklik/Batılılaşma karması uygulamalar ağır bir tepki doğuyordu. Üstelik bundan ayrı olarak yoksul emekçi halkta da bu süreç yeni kurulan cumhuriyet rejimine karşı ciddi bir soğukluk ve yabancılaşma yaratmıştır. Doğrudur, özellikle büyük kentlerde ve (Karadeniz bölgesi hariç olmak üzere) kıyı şeridinde farklı nedenlerle de olsa yeni hayat tarzı, yeni kültür, yeni uygarlığın normları büyük ölçüde kabul görmüştür. Ama Anadolu'nun iç bölgelerinde, Kürt halkının yaşadığı yörelerde ve Karadeniz'de eski hayat tarzı ve kültür büyük bir direnç göstermiştir.

Ayrım sadece coğrafi değildir, aynı zamanda sınıfsaldır. Burjuvazinin hâkim fraksiyonunun yanı sıra devlet bürokrasisi, yeni, eğitilmiş küçük burjuvazi, proletaryanın üst eğitilmiş katmanları (öğretmenler ve diğer kamu çalışanları ve kısmen sanayi proletaryasının ileri kesimleri) yeni yaşam tarzına ve kültüre adapte olurken, kentlerde kol emeğiyle çalışan işçilerin geri kalan katmanları, geleneksel küçük burjuvazi (kentte esnaf ve zanaatkâr, kırdan küçük çiftçiler ve tarım proletaryası) eski yaşam tarzında ısrar etmiştir. Üstelik geleneğe sarılma zamanla azalmamış, kırdan kente göçüş ile birlikte artmıştır. Bunun sonucunda sınıf ayrımı ile kültürel bölünme **aldatıcı biçimde** paralel bir şekillenme geçirmiştir. “Aldatıcı biçimde” olduğunu vurguluyoruz, çünkü burjuvazinin tâbi konumda olan, Batıcı-laik kanadının hâkimiyeti altında kalan kanatlarında, özellikle taşra burjuvazisinin saflarında da eski yaşam tarzına bağlı kalma yaygın olarak görülür. Dolayısıyla, kültürel bölünme aslında sınıf ayrımına karşılık vermemekte, ama hâkim unsurlar Batılı bir yaşam tarzını benimsediği için büyük kitlelere mesele böyle **görünmektedir**. Sınıf bölünmesiyle kültür bölünmesinin görünürde üst üste gelmesi, İslamcı gelenekten gelen hareketlerin yoksul emekçi kitleler tarafından yaygın biçimde desteklenmesini açıklayan temel faktörlerden biridir.

Türkiye'nin bir başka özgül yanı da şudur: İslam âleminin büyük çoğunluğunun tersine dar anlamda sömürgeleşmemiş olan Türkiye'de, Batı'nın hâkimiyeti, ideolojik ve kültürel basıncı, yabancı sömürgeci güçler eliyle değil, yerli bir kadro tarafından, Kemalizm aracılığıyla uygulanmıştır. Bütün bu şekillenme Türkiye'de çok partili yaşama geçişle birlikte CHP geleneğindeki partilerin neden hep halkın sadece bir azınlığına desteklendiğini, sağ hareketlerin çok daha büyük bir desteğe mazhar olduğunu açıklayan bir faktördür. 1970'li yıllardan itibaren Batıcı-laik sermayeye karşı bayrak açan Anadolu sermayesinin temsilcisi İslamcı hareketin de neden hızla büyüdüğünü açıklayan budur. Nihayet, Anadolu sermayesi (Özal döneminde bir kuluçka evresi yaşadıkdan sonra) kendisi tekelci sermayeye dönüşür dönüşmez güçlenme hızlanmış ve AKP ile birlikte doruğuna erişmiştir. Daha önce de üzerinde durduğumuz bu nokta üzerinde ne kadar ısrar etsek yeridir: AKP'nin ve (tarihi lider Profesör Dr. Necmettin Erbakan'dan bir ölçüde farklı biçimde) tam tamına bir halk adamı görünümü veren Tayyip Erdoğan'ın kitleler nezdindeki büyük ve şimdiye kadar sarsılmaz itibarı, büyük

ölçüde emekçi ve yoksul halk kitlelerinin önemli bir bölümünün sınıfsal karşıtlık ile kesişme içindeki kültürel bölünmede kendilerine uygun bir önder buldukları kanaatinin ürünüdür. Yani AKP'nin gücünün sadece kitlelerin "aldatılması"yla, "cehaleti"yle vb. açıklanması, sorunun derinliğinin kavranmasını olanaksız kılmaktadır. Sorun büyük ölçüde Türkiye toplumunun tarihsel şekillenmesinden doğan özgül bir çelişkinin, uygun koşulları bulduğunda patlak vermesinin ürünüdür.

Millet ve ümmet

Buraya kadarını daha önce bir başka çalışmamızda dile getirmiştik. Şimdi Türkiye tarihinin, esas bu yazının konusu olan yükselen istibdad rejiminin tarihsel temelini açıklayacak özelliğine geçiyoruz. Bu özellik, halk kitleleri ile değil doğrudan doğruya hâkim sınıfların bir kanadı ile ilgilidir. **Türkiye'nin İslamcıları Kemalizme hınç dolu iseler bunun en büyük nedeni halifelğin ilga edilmiş olmasıdır.**

Bunun anlamını kısaca izah etmeye çalışalım. İslam dünyevi bir topluluk olarak ulusa değil ümmete dayanır: yani bütün müminlerin ortak toplumuna. Ümmet (İslam Arap yarımadasının dışına doğru genişlediği andan itibaren) tarihin hiçbir aşamasında gerçek bir bütün olarak var olmamıştır. Ama en azından Sünni Müslümanları birbirine bağlayan ve ruhani bir birlik duygusunu yaratan halifelik kurumu var olduğu sürece, ümmet halifeye bağlı olan bütün müminlerin topluluğu olarak hiç olmazsa manevi bir bütünlük duygusunda varlığını sürdürmüştür. Elbette hac ve dini bayramlar gibi (bu kez Şiileri de kapsayacak tarzda) bütün İslam âlemini birleştiren dini törenler de ümmet duygusunu daha da ileri taşır.

18. ve 19. yüzyıllarda yükselen kapitalizmin güçlendirdiği Batı'ya karşı içine düştüğü eziklik, İslam dünyasında halifelik kurumuna daha da özel bir önem kazandırmıştır. Kapitalizmin gelişmesi, bu gelişme sonucunda ayrı ayrı ulusal pazarların oluşumu, İslam dünyasında da ulusun (yani Osmanlı'daki kadim anlamıyla değil de modern anlamıyla kullanıldığı zaman "millet"in) oluşumu yönünde dinamikler yaratmaktaysa da, şunu hiç unutmamak gerekir: 20. yüzyıla gelindiğinde çağ artık emperyalizm çağıdır, dünya ekonomisi çağıdır. Kapitalizm öncesi bölünmeler karşısında ulusal pazarın yarattığı üstünlük, dünya pazarının daha da belirleyici hale gelmeye başladığı bir çağda ulusların Batı'da oluştuğu 16.-18. yüzyıllar arası dönemle karşılaştırıldığında görece bir üstünlük haline gelmiştir. Ümmet, **koşullar el verdiğinde** ulusal pazarlardan çok daha geniş bir pazarın temelini oluşturabilecek bir potansiyel harç olarak iş görebilir. Ama ilk aşamada, bu koşullar henüz oluşmadan evvel, ümmetin önemi daha ziyade İslam âleminin Batı karşısında içine düştüğü eziklikten kurtulmada bir çare olarak görünmesindedir.

İşte bu yüzdendir ki, 16. yüzyılın başından beri halife ünvanını taşıyan Osmanlı sultanının I. Dünya Savaşı yenilgisi sonunda içine düştüğü güçlükler dünya Müslümanlarının çok ilgisini çekmiş, Hindistan'dan Mısır'a Müslüman

toplulukları halifenin geleceğini güvence altına alabilmek için Anadolu'daki emperyalist işgal girişimine karşı mücadele etmekte olan Milli Mücadele'ye ciddi bir destek vermiştir.

Saltanatın kaldırılması ve cumhuriyetin ilanı, daha önce de tartıştığımız gibi,³⁶ hilafetin ilgasını mantıksal olarak içermiyordu. İtalya örneğinde görüldüğü gibi, dini otorite farklı bir biçimde ayakta tutulabilir, bundan hem uluslararası ilişkiler, hem de Türkiye burjuvazisinin gelişen çıkarları bakımından yararlanılabilir. Nitekim, saltanatın kaldırılması ile hilafetin ilgası arasında geçen dönemde Anadolu'da hilafet kurumunu yeni Türkiye'nin İslam dünyasındaki hâkimiyetini muhafaza etmek ve hatta ileriye taşımak amacıyla kullanmayı planlayan bir programın var olduğu çok çeşitli tarihsel verilerden anlaşıyor.³⁷

Kemalist akım ve en başta Mustafa Kemal bu yola girmektense hilafeti bütünüyle ilga ederken bunu, yeni kurulmakta olan ulus devletin mantığıyla ümetin lideri olarak farklı görevlere soyunması gereken halifenin sorumlulukları ve yetkileri arasında zorunlu olarak çelişkiler doğacağı gerekçesine bağlamıştır. Mustafa Kemal'in bu konudaki açıklamaları, burjuva ulus devlet mantığını hâkim kılmak isteyen bir ideologun argümanı olarak kusursuzdur. Bir yazar Mustafa Kemal'in argümanlarını şöyle özetliyor:

Mustafa Kemal Paşa, hilâfet hakkındaki görüşlerini açıklarken, halifelik makamına (...) doğrudan doğruya selahiyet verilmeye kalkışılacak olunursa, bu selahiyeti âlem-i İslam'a tatbik mecburiyetinde olacağını, tatbik etmediğinde manasız kalacağını, tatbik edebilmek için de onların buna muvafakat etmelerinin lüzumuna dikkat çekiyordu. Mustafa Kemal Paşa, müstakil Müslüman devletlerin halifenin müdahalesinin [asılında böyle] kendi istiklâllerine müdahale sayacaklarını söyledikten sonra esaret altındaki İslam âleminin üzerinde selahiyet gösterebilmek için de önce bunların esaretten kurtarılmaları gerektiğini, halifenin bunu yapabilmesi için de kuvvete ihtiyacı bulunduğunu, bu kuvvetin 8 milyonluk Anadolu halkı olacaksa bu halkla esaret zincirlerini elinde tutan devletlere ilan-ı harp etmek gerektiğini, bu vazifenin Anadolu halkına fazla geleceğini söyledi.³⁸

Ne var ki, Türkiye'nin siyasi hayatında özellikle 1950'li yıllardan itibaren büyüyen bir önem kazanan, bugün ise gündeme damga vuran İslamcı akım açısından bu açıklama yetersizdir. Hilafet Türkiye'nin hâkim sınıfları açısından bakıldığında bütün öteki Müslüman topluluklarından çok daha başka, benzersiz bir önem taşır. Hilafet kurumunun Osmanlı sultanlarının elinde olması Türklere İslam âleminin lideri olma olanağını vermiştir. Kemalizmin bu olanağın devam

36 A.y., s. 68-69.

37 Ali Satan, *Türk ve İngiliz Belgelerinde Halifeliğin Kaldırılması*, İstanbul: Ufuk Yayınları, genişletilmiş 2. baskı, 2013, s. 150-158.

38 A.y., s. 172.

etmesi ihtimalini kendi elleriyle ortadan kaldırmış olması, **İslamcı hareket açısından affedilmez bir tarihi ihanettir.** Bu açıdan bakıldığında, İslamcı akım Türkiye’de ümmetçidir çünkü ümmetçilik modern anlamıyla Türk milliyetçiliği için çok güçlü bir zemin yaratmaktadır. Yani diyalektik bir dille ifade edecek olursak burada evrensel (ümmet) kendini bir tekil varlıkta (Türk milleti) cisimleştirmektedir. Bu yüzden Türk milliyetçiliği ümmetin taşıyıcısı iken, ümmet de Türk milliyetçiliğini yüceltecektir.

Türk İslamcıları, İslam âleminin hâkim sınıflarında var olduğunu yukarıda ifade ettiğimiz yağmalayandan yağmalanana dönmenin sarsıntısını en çok yaşayan ve yeniden yağmalayan haline gelebilmenin yollarını arayan ruh durumunun en ileri ifadesini bulduğu örnektir. Bu yüzden de Kemalizmin hilafeti kaldırarak bunun yolunu kapatmış olmasını tam anlamıyla bir ihanet olarak görürler. **AKP’nin rövanşizminin en önemli kaynağı budur.** Bakın İslamcı bir aydın meseleyi nasıl sunuyor:

Burada başlıca, İslâm’ın yakın modernleşme tecrübesi ışığında Türkiye-merkezli İslâm dünyasının nasıl bir istikamet tutması gerektiği hayatî sorusuna cevap aradım. Ulus-devletin halet-ruhiyesinin ufuklarını daralttığı Türk aydınları kabullensin kabullenmesin, hakikat değişmez: **Türkiye’nin kaderi, İslâm dünyasının kaderi demektir.**³⁹

Mustafa Kemal’in hilafetin ilgasını ulus devlet ile ümmet mantığının uyumsuzluğuna ilişkin gerekçelendirmesine karşı İslamcı akımın çeşitli iddiaları vardır. Bu yazının amaçları açısından ayrıntısına girmemize gerek olmayan bu iddialar arasında Lozan görüşmelerinde Britanya’nın Kemalistlerden hilafetin ilgası sözü aldığına ilişkin iddiadan Selanik dönmelerinin ve Masonların hilafetten kurtulma isteklerine kadar bir dizi argüman ileri sürülür.⁴⁰ Biz bunların tartışılmasını ve her biri konusunda berraklık sağlanmasını Türkiye tarihinin bu önemli dönüm noktasına ışık tutmak bakımından da, gerici ideolojinin genç kuşakların zihnini zehirlemesinin engellenmesi bakımından da gerekli görüyoruz. Bu tür bir beraklaştırma genç kuşak Marksist tarihçilerin bu dönem üzerine burjuvazinin her iki kanadının da önyargılarından arınmış ve tarihsel maddeciliğin yöntemleriyle donanmış yeni bir bakışla eğilmesini gerekli kılıyor.

Hilafet ve riyaset

Tayyip Erdoğan’ın AKP’sinin gözünde, Türkiye’nin hâkim sınıflarının İslam âleminde yeniden ve bu sefer Türk kapitalist sınıfının çıkarları temelinde bir

39 Bedri Gencer, *İslâm’da Modernleşme 1839-1939*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2. baskı, 2012, s. 25. Vurgu bizim.

40 İsmail Kara, a.g.y., s. 30-31; Ali Satan, a.g.y., Lozan için s. 164-170; Mason locaları için s. 210.

yönetici güç haline gelmesi için koşullar bugün yeniden oluşmuştur. Tayyip Erdoğan'ın kendi önüne koyduğu tarihi misyon işte budur.

Burada koşullardan söz ederken hem uluslararası ve ulusal düzeyde nesnel koşullardan, hem de politik ve ideolojik alanda öznel koşullardan söz ediyoruz. Uluslararası alanda sermayenin 21. yüzyıl başında 20. yüzyıl başına oranla daha da uluslararasılaşmış olması, kendisini artık ulusal ölçekte değil kıtasal ölçekte ekonomik bütünleşmelerle ifade ediyor. Avrupa Birliği, NAFTA, Mercosur, ASEAN ve benzeri bütünleşmeler, Asya Pasifik ve Atlantik bölgelerinde pazarlığı yapılan serbest ticaret birlikleri ulusal pazarlardan daha ileri biçimlere geçişin zamanının çoktan geldiğini düşündürüyor. İşte bu bağlamda İslam dünyasının ekonomik bütünleşmesini sağlayacak bir zemin olarak ümmet yeniden gündeme geliyor.

Koşullar, kapitalizmin ümmet ölçeğinde gelişmesi için, yani İslam ekonomik birliği açısından aradan geçen yüz yıllık süre içinde elbette çok daha elverişli hale gelmiştir. Petrol zenginliği, İslami finans ve Türkiye ve Malezya gibi ülkelerde kapitalizmin (ilkinde sanayi, ikincisinde finans alanlarında) ciddi bir gelişme göstermiş olması, böyle bir bütünleşmenin maddi koşullarını yaratmıştır. İslam İşbirliği Teşkilatı, İslam Kalkınma Bankası ve (Türk-Arap Ekonomi Forumu türünden) bir dizi ikincil örgütlenmeler ise bunun siyasi çerçevesini oluşturabilecek potansiyeli yaratmaktadır. Nükleer güce sahip Pakistan, NATO'nun ikinci büyük ordusuna sahip Türkiye, dişine tırnağına kadar silahlanan Suudi Arabistan ve öteki Körfez ülkeleri bu uluslararası bütünleşme sürecinin hızla askeri bir güce de kavuşma olanağını sağlamaktadır.

İslamcı hareketin 1979 İran devriminde ve Afganistan'da Sovyet işgaline karşı verilen mücadeleden bu yana dünyanın çok çeşitli coğrafyalarında gelişiyor olması⁴¹ ümmeti birleştirici politik ve ideolojik harcın adım adım karılmakta olduğunu göstermektedir.

Uluslararası planda bir başka olumlu koşul ise, 21. yüzyılın başında emperyalizmin hem ekonomik, hem de politik olarak zayıflamış olması sonucunda dünya sisteminde birtakım alternatif güç odaklarının önünün açılmış olmasıdır.

Türkiye'nin kendi içinde kapitalist gelişme ise, 1980 darbesinden itibaren sermayenin dışarı doğru büyük bir atak yapmasını nesnel bir olanak ve ihtiyaç haline getirmiştir. Gerek ihracat, gerekse çevre ülkelerde inşaat taahhüt ve dış yatırım ataklarıyla Türk sermayesi eski Sovyet cumhuriyetlerinden bazı kara Afrika ülkelerine ve en çok da Arap dünyasına açılmış bulunuyor. Finans alanında bütün burjuva hükümetleri İstanbul'u bölgenin finans merkezi haline getirmek için tutarlı bir çaba içinde olmuşken, AKP ile birlikte İslami finans bakımın-

41 Ayrıntılı bilgi için bkz. Burak Gürel, "İslamcılık: Uluslararası Bir Ufuk Taraması", Neşecan Balkan vd. (haz.), *Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP*, İstanbul: Yordam Kitap, 2013, s. 19-52.

dan da Türkiye'nin Arap sermayesi için bir merkez olma ihtimali doğmuştur. Türkiye'nin dış politikasında da daha Özal döneminden beri bütün bu gelişmelere uygun bir yayılcı eğilim uzun zamandır yerleşmiş bulunuyor.

İslamcı hareket en başından itibaren Erbakan döneminde de İslam ekonomi birliğini ana programatik hedeflerinden biri olarak benimsemişti.⁴² Erbakan'ın kısa ömürlü başbakanlığı döneminde kurulan D-8 adlı İslam ekonomik işbirliği grubu, adının da açıkça gösterdiği gibi, "Hristiyan Batı'nın" (ve şayet Rusya'yı da "Hristiyan kulübü"ne yerleştirirsek istisnai olarak Japonya'nın) önde gelen ekonomilerinden oluşan G-8'in alternatifi idi.

Bugün ise Tayyip Erdoğan kendisini İslam bütünleşmesinin mimarı olarak görüyor. Amacı, en azından Sünni İslam dünyasını, Ortadoğu'nun ve Kuzey Afrika'nın Arap dünyasından başlamak üzere Türkiye'nin ve kendisinin önderliğinde bütünleştirmektir. (Buna daha en baştan Balkanların Osmanlı bakiyesi Müslüman halklarını dahil etmek de planın bir parçasıdır.) Erbakan kendi İslam ülkeleri bütünleşmesini Avrupa Birliği'nin ve daha genel olarak emperyalist devletler sisteminin bir alternatifi olarak görüyordu. Tayyip Erdoğan ise AKP için stratejisini tam belirlememiş bir görünüm sergiliyor. Başlangıçta 28 Şubatçıları yenilgiye uğratmak için taktik nedenlerle AB'ci bir yönelişe girdiği tartışmasız. Bunu daha sonra iç politikada yerini sağlamlaştırdığı oranda büyük ölçüde gevşetti. Ama ABD (ve İsrail) ile ilişkilerde henüz stratejik kararını vermemiş görünüyor. Bu konunun nasıl çözüleceği bu güçlerin Erdoğan'ın stratejik hedefleriyle ne ölçüde ve hangi zaman diliminde çelişki içine gireceği ile ilgilidir. Son tahlilde İslam birliği bir olanak haline geldiği ölçüde Erdoğan bu ittifak ilişkisinden bile kopabilir.

İşte bu stratejidir ki Erdoğan'ın 2014'te cumhurbaşkanlığı ile birlikte kendisine "Reis" sıfatını taktırmasına yol açmıştır. Ortadoğu'nun bir önceki "Reis"i, 20. yüzyıl tarihinin en önemli Arap lideri olan Mısır cumhurbaşkanı Nasır'dı. Nasır Ortadoğu'da, daha doğrusu Menderes Türkiye'si ve Şah İranı gibi emperyalist uşağı iki Arap-olmayan ülke dışında bütün Arap dünyasında farklı bir temelde bir birlik dalgası yaratmıştı. 1966'da İhvanı Müslimin'in (Müslüman Kardeşler'in) lideri Seyyid Kutub'u idam sehpasına yollayacak kadar İslamcılık karşıtı bir zeminde hareket ediyordu. Tayyip Erdoğan bir bakıma yeni "Reis" konumuna kendini yerleştirerek Kutub'un da Nasır'dan intikamını almaya adaylığını koymuş oluyor!

Erdoğan'ın (Sünni) İslam dünyasının lideri olarak son aşamada halifelliğini ilan ettirmeyi düşünüp düşünmediği ancak spekülasyon konusu olabilir. Ama Türkiye İslamcılığının tarihi oluşumunun mantığı bunun kesinlikle mümkün olduğunu gösteriyor. Şimdilerde AKP içinde Erdoğan'a dini bir mertebe atfeden bir tar-

42 Ruşen Çakır, "Milli Görüş Hareketi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, c. 6, *İslamcılık* içinde, İstanbul: İletişim, 2004.

zın yaygınlaşması, hareketin de buna yatkın olduğunu düşündürüyor. Erdoğan'ın kendisinin zaman zaman bilinç dışını ortaya döken sözleri ("Peygamber efendimizi bile desteklemeyenler olmuştur")⁴³ de bu özlemin öznel düzeyde varlığına işaret ediyor. Riyaset (Reislik) hilafet ile sonuçlansın isteniyor mu, kesin bir şey söyleyemeyiz. Ama gidişat o yöndedir.

Tabii istemek başka, yapabilmek başka. Yazının sonunda bu noktaya yeniden döneceğiz.

4. Rabiizm

Buraya kadar Erdoğan'ın "Reis" ünvanıyla simgelenen siyasi yönelişin ardından neyin yattığını araştırdık. Şimdi somut olarak bu sürecin bugünkü aşamasına nasıl geldiğini anlamamız gerekir. İlginç bir rastlantıyla Gezi ile başlayan halk isyanı dolayısıyla iç politikada olduğu gibi dış politikada, daha doğrusu Arap dünyası ile ilişkilerde de 2013 dönüm noktasıdır.

Erdoğan'ın 2009'da yaşanan "one minute" olayı, 2010'da Mavi Marmara ve 2011'de Mısır devrimi sürerken Mübarek'e çağrı yapma temelinde Arap kitlelerinin gözünde bir kahraman haline gelmesi bu yolda atılmış hazırlık adımları idi. "İslam âlemi"nin liderliği tutkusu 2011-13 döneminde AKP'nin İhvan-ı Müslimin hareketinin başına geçme çabasıyla bütünleşti. Ortaya çıkan tablo şuydu: Mısır'da cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'nin İhvan'ı, Katar'da Mısırlı din âlimi Yusuf Kardavi'yi de yanına almış İhvan hamisi şeyh, Tunus'ta hükümetin başında olan Ennahda, Filistin'de İran'dan uzaklaşarak aslına dönen ve İhvan'ın etkisine giren Hamas, Fas'ta Adalet ve Kalkınma Partisi, Suriye'de Müslüman Kardeşler hareketinin yerli seksiyonu ve daha genel olarak Mısır İhvanı'nın etkisi altında olan bir dizi başka seksiyon. **Erdoğan bir İslami enternasyonal örgütlenmenin doruğuna doğru tırmanmaya başlamış bulunuyordu.** Bunun sembolik bir ifadesi, AKP'nin Eylül 2012'deki 4. Olağan Kongresi'nde Mısır Cumhurbaşkanı Mursi'nin, Tunus'ta iktidarda büyük koalisyon ortağı olan Ennahda'nın lideri Raşid Gannuşi'nin ve Hamas lideri Halid Meşal'in bulunduğu bir ortamda Erdoğan'ın konuşmasının önemli bir bölümünü İslam âlemine selamla doldurmasıydı.

Bu muzaffer yürüyüş, Katar parasıyla ayakta kalan Mursi yönetimine karşı Suudi parasıyla ve gücüyle örgütlenen Bonapartist General El Sisi'nin darbesi (Haziran-Temmuz 2013) ile sona erdi. Paralel olarak Suriye'de İhvan'ın temsil ettiği "ılımlı" İslamcılık dikiş tutturamıyor, üstünlük tekfirci örgütlere geçiyordu. Tunus'ta ise Ennahda, Mursi türü bir anayasayı kurucu meclisten çıkaramıyor, üstelik hükümetten çekilmek zorunda kalıyordu. Muhtemelen bu başarısızlıklar

43 "Başbakan Erdoğan'ın, AKP'nin ulaştığı oy oranının beklentilerin altında kaldığı eleştirilerine ise 'Peygamber efendimizi bile desteklemeyenler olmuştur. Bizi de yüzde 52 destekledi' dediği öğrenildi." "Peygamber efendimizi bile desteklemeyenler oldu", *Cumhuriyet*, 13 Ağustos 2014.

dolayısıyla Katar’da şeyh tahtından feragat ediyor, yerini oğluna bırakıyordu. Adım adım inşa edilmiş bir büyük ittifak paramparça olmuştu!

2013-2014 yılları muazzam bir tıkanmaya tanık oldu. Erdoğan ve AKP’liler, yüzlerce İhvan taraftarının Sisi’nin güvenlik güçlerince katledildiği Rabiâtül Adeviyye meydanına atfen sağ ellerinin dört parmağıyla Rabia (Arapça “dört”) işareti yaparak 2011-13 arasında o kadar muzafferane yükselmekte olan enternasyonal akımlarının devam ettiğini ilan ediyorlardı. Bu, akıma şehitlerini ve bir tanımlayıcı el işaretini de kazandırıyor. Ama Erdoğan’ın ardında dizilmesi umulan Sünni dünyası fena bölünmüştü. Mısır’la ilişkiler elbette dökülüyordu. Suud ile ilişkilerde ise El Sisi’nin hamisi Suud Kralı Abdullah ile Tayyip Erdoğan arasında ağız dalaşına kadar varan gerilimler yaşanıyor.

Ne var ki, 2015’ten itibaren bir toparlanma başlayacaktı. Suriye’deki ortak başarısızlık iki tarafı birbirine yaklaştırmaya itti. Muhtemelen Katar arabuluculuk yapmıştı. Kral Abdullah’ın Ocak 2015’teki ölümü üzerine Erdoğan büyük bir jestle Türkiye’de üç günlük yas ilan etti. Irak ve Suriye’de yenilgi üzerine yenilgi alan Erdoğan çıkar yolu Suud-Katar-Türkiye ittifakını kurmakta buldu.

Bugün bu üçlü Sünni-Şii savaşını hazırlamaktadır. İran’ın yükselişinden korkan, Irak’ı ona kaptırdıklarını gören, Suriye’de kazanamayan, Yemen’de yenilginin eşiğine gelen üçlü, İran’la uğraşmaktadır. Bu mezhep savaşının altındaki baş aktör Suud’dur, ama Vahhabi krallık askeri bakımdan İran’la boy ölçüşmeye hazır değildir. Bu yüzden Türkiye böyle bir çatışmada belirleyici rol oynayacaktır. Tayyip Erdoğan, Vahhabiliğin fedaisi rolüne soyunarak 2013 ortasında yitirdiği Sünni kamp içinde inisiyatifini yeniden ele geçirmeye çalışacaktır.

Erdoğan’ın parmakları

Geçtiğimiz Mayıs ayının ilk günlerinde Tayyip Erdoğan AKP milletvekillerine birer armağan yolladı. Her bir milletvekiline bronz malzemeden yapılmış bir el heykeli hediye edildi. El Rabia işareti yapıyor: Baş parmak içeriye kıvrılmış, diğer parmaklar “dört” işareti yapıyor. Altında da Erdoğan’ın ünlü “tekerleme”si yazıyor: “Tek millet, tek bayrak, tek vatan, tek devlet”. Tesadüf ya, o da dörtlü! İşin en güzel yanı, yukarıda belirttiğimiz gibi, Erdoğan’a dini bir merteye atfedercesine, elin, Erdoğan’ın elinin “tam ölçülerini yansıttığı”nın ifade edilmesi. Uzun zamandır masasının üzerinde Rabia işareti yapan bir el heykelciği duran Erdoğan artık AKP milletvekillerine hepsinin hareketin bu simgesine sahip çıkması talimatını vermiş oluyor. Hareket kendi kendini tanımlamıştır. **Erdoğan’ın istibdad rejiminin adı kendisi tarafından konulmuştur: Rabiizm!**

Erdoğan hareketin Nazilerin “Heil Hitler” derken yaptığı türden el işaretine benzer simgesini oluşturmuştur. Bu, sembolik olarak büyük bir anlam taşıyor. İslam birliği için mücadele edecek hareketin simgesi bir mağduriyeti ifade ediyor: İslam’ın dış düşmanlarının, ama aynı zamanda ona içeriden ihanet edenlerin, Müslümanları katledenlerin yarattığı mağduriyete karşı mücadele hareketin ama-

cıdır. İslamcı hareket ilk günden beri ve daima hep bir “mağduriyet” edebiyatı üzerinden yürümüştür.

Sembol anlamlıdır. Ama iddia boştur. İslam ülkelerinin hâkim sınıfları, yeniden yağmalayan haline gelmek özlemiyle tutuşuyorlar. Onların hareketi ezilenlerin hareketi değildir. Türkiye’deki öncülerini söz konusu olduğunda ise, Osmanlı’nın ihtişamını yeniden yaratmanın özlemidir duydukları. Gerçek ezilenlerin, en önemlisi sömürülen yoksul kitlelerin kurtuluş yolu, sadece emperyalizme karşı değil, bu ihtişam ve kudret düşkünlerine karşı da mücadeleden geçecektir.

Proto-faşizm (Ön-faşizm)

Bütün bu tartışmadan sonra bu yazının başlığında yer alan soruya (“Faşizm mi, Rabiizm mi?”) nihayet cevap verebiliriz. Tabii, yazının en başında yapmış olduğumuz uyarıyı hatırlatmak kaydıyla: Bugün, henüz, ne faşizmdir rejim, ne de Rabiizm. Üzerinde konuştuğumuz olgu oluşum halinde bir siyasi rejimdir; bugün yaşanan süreç mantıksal sonuçlarına ulaştığında kurulacak rejime ne ad verileceğidir. İtalya’da 1921’deyiz, Almanya’da 1932’de. Arada iki fark var ve bu, ironi yaratıyor: Tayyip Erdoğan Mussolini ya da Hitler’den farklı olarak şimdiden iktidardadır. Daha doğrusu 2002 sonunda hükümeti eline geçirmiştir, 2007’den itibaren de iktidarı. Bu büyük avantaja karşılık, Mussolini ve Hitler kendi rejimlerini kurmaya giriştiklerinde güçlerinin doruğunda idiler. Tayyip Erdoğan ise son üç yılda epeyce bir darbe yemiş bir politikacıdır. Ama bu şu anda tartışmakta olduğumuz konu açısından ikincidir. Önemli olan, Türkiye’de istibdad rejiminin en gelişkin haliyle henüz kurulmamış olduğudur. Tehlike büyüktür. Ama **yeni rejim yerleşene kadar mücadelenin eldeki bütün olanakların son kırıntısına kadar kullanılması yoluyla verilmesi gerekir.**

Bu kayıt altında konuştuğumuzda yazının ana sorusu konusunda ulaştığımız sonucu yalın biçimde ifade edebiliriz: Tayyip Erdoğan’ın mutlak istibdadı, faşizm olarak değil Rabiizm olarak görülmelidir. Ama her an faşizme dönüşebilecek bir karakter taşır. Bununla neyi kast ediyoruz?

Bunu anlatmak için bir an günümüzde Avrupa’da yükselmekte olan ve çeşitli adlarla (aşırı sağ, ırkçı sağ, sağ popülizm, neofaşist vb.) anılan siyasi akıma ya da hareketler ailesine dönelim. Bu hareketler üzerine yapılan analiz ve tartışmalarda bizce en hassas nokta bunların “faşist” olarak nitelenip nitelenmeyeceğidir. Avrupa’nın reformist ya da orta yolcu solu kendi demokratik yanlısımları dolayısıyla içinde yaşadığı toplumlara “faşizm” olasılığını yakıştıramadığı için ya da başka nedenlerle bu akıma “faşist” demekten hep kaçınmaktadır. Oysa bu hareketler ailesinin bazı mensupları açık açık Nazi sembolleri dahi kullanacak kadar faşisttir. İlk akla gelen iki örnek Yunanistan’da Altın Şafak ve Macaristan’da Jobbik’tir. (Ayrı bir vaka olan Ukrayna’da Sağ Sektör olarak bilinen hareket ve bazı başka hareketler de benzer karakterdedir.) Avrupa solu neredeyse bunu dahi görmezlikten gelerek hâlâ ısrarla “aşırı sağ” veya “sağ popülizm”den söz etmek-

tedir. **Bu büyük bir tehlike yaratıyor.**⁴⁴

Ama öte yandan, bu hareketlerin en azından bir bölümünün klasik faşizmin, bu yazıda da işlenmiş olan çeşitli özelliklerini göstermediği de kabul edilmelidir. Hepsi milliyetçi olmakla birlikte kimi “ulusal diriliş” denecek bir ideolojiye sahip değildir, kimi “faşist” nitelemesi için fazlasıyla yerleşik siyasi düzenin bütünleşik bir parçası gibi davranmaktadır (mesela Britanya’da UKIP veya Almanya’da AfD), çoğunun paramiliter bir kolu yoktur vb. vb. Ama bu akımın burjuvazinin gündemine faşizm ile aynı tarihsel konjonktüre (Büyük Depresyon) yanıt olarak girmesi ve burjuvazinin sorununa (işçi sınıfını yenilgiye uğratmak) aynı yöntemle (küçük burjuvaziye kışkırtarak ve sınıf bölünmesinin yerine ırk bölünmesini geçirerek) çözüm önermesi, Avrupa’da faşizm tehlikesinin gözden kaçırılmasını çok ciddi bir sorun haline getirmektedir. Bizim bu çelişik duruma yanıtımız, bunların **proto-faşist** ya da daha Türkçe bir söyleyişle **ön-faşist** hareketler olarak kavranması gerektiğidir. Yani **henüz** tam anlamıyla faşist karakter kazanmamış olsalar bile, bu yönde güçlü dinamiklere ve olanaklara sahiptirler. Hızla faşistleşebilirler. Bu hareketlerin diyalektik değişim olanakları çerçevesinde kavranması en doğru yöntemdir.

İşte bizce Tayyip Erdoğan hareketi de böyledir. Rabiizmi faşizmden ayıran temel noktanın AKP’nin esas sorununun işçi sınıfı örgütlenmelerini ezip geçmek, sınıf bağımsızlığının bütün ifadelerini ortadan kaldırmak olmadığı noktasında toplandığını biliyoruz. Rabiizmin kendi rejimini kurduktan sonra dahi Türk-İş ve Türkiye Kamu-Sen’i (hatta propaganda yapmasına mutlak sınırlar getirse bile belki DİSK’i ve KESK’i dahi) kapatmaya ya da Hak-İş veya Memur-Sen’e özümsemeye çalışmaya girişmemesi ihtimalinin yüksek olduğunu düşünüyoruz. Bunun nedeni, AKP’nin kendisine gereksiz düşman edinmekten kaçınması olacaktır. Sözü edilen örgütler, birer işçi örgütü olarak Rabiizmin yönelişine itiraz etmedikçe ve Rabiist burjuvazinin ekonomik programının önüne bir engel çıkartmadıkça, üzerlerine gidilmesi gereksiz hale gelebilir. Kapatılmaları ise tersine ek riskler doğurabilir. Faşizmin tarihi görevinin ise tam da her tür bağımsız işçi örgütünün ezilmesi olduğuna dikkat çekerek Rabiizmi faşizmden ayrı düşünmek gerektiğinde ısrar ettik. Bu, Rabiizmin faşizmden “daha iyi” olduğu anlamına gelmez. Ama ona karşı mücadele yöntemleri bakımından farklılıklar yaratır. Yoksa iktidarda Rabiizm son derece koyu bir istibdad rejimi, bir baskı uygulaması, bir firavun yönetimi olacaktır.

Ne var ki, gelişmesinin belirli bir aşamasında Rabiizm işçi sınıfının görelî olarak bağımsız örgütlerinin kendi önünde birer engel oluşturduğu izlenimine

44 Geoff Eley’in şu yazısı bu bakımdan olumlu bir işlev taşıyor: “Fascism Then and Now”, Leo Panitch ve Greg Albo (ed.), *Socialist Register 2016: The Politics of the Right*, Monthly Review Press, 2016. Eley de, klasik faşizm ile yaptığı karşılaştırma sonucu bugünkü hareketlere de “faşist” demekte bir engel olmadığı sonucuna ulaşıyor.

kapılabilir. Ayrıca kendisini bu örgütleri kapatacak ya da Hak-İş ve Memur-Sen ile bütünleşmeye zorlayacak kadar güçlü hissedebilir. O takdirde rejimin hızla faşistleşeceği tartışma götürmez. Öyleyse, Avrupa'daki hareketler için kullandığımız proto-faşist ya da ön-faşist nitelemesini aynıyla Tayyip Erdoğan'ın demir yumruğu altında gelişmekte olan AKP için de kullanabiliriz. **AKP bugün proto-faşist bir partidir.** Arada önemli bir fark vardır. Avrupa'daki hareketlerin şimdilik faşist olarak nitelenmemesinin nedeni daha ziyade **yöntem** sorunuyla ilgilidir, yoksa içerik şimdiden faşizmle ortaktır: Bunlar Büyük Depresyon'u, krizin yükünü işçi sınıfının sırtına yükleyerek sermaye lehine aşmak üzere hazırlık içinde olan, anti-demokratik, şoven, ırkçı hareketlerdir. Sadece yöntemleri, bu taarruzu işçi sınıfını atomize etmeye kadar götürmeye uygun değildir. Ama o yöntemleri hızla benimseyebilirler. AKP'nin ise yöntemleri çok daha gelişkindir. Ama **içerik** faşizmin tarihi misyonundan farklıdır. İslam âleminin hâkim sınıflarının tarihi bir özgüllük içinde biçimlenmiş ihtiyaçlarına cevap vermektedir. İlk hedefi işçi sınıfını ezmek değildir. Ama bunu bir Büyük Depresyon ortamında yapmakta olduğuna göre, hızla faşizmle kaynaşabilecek bir gelişme göstermek zorunda kalabilir. Faşistleşme sürecinde muhtemelen MHP'nin bir kanadıyla da birleşecektir. Aksi takdirde, tarihin ironisi, MHP'nin bu sefer sadece fikirleri değil bütün programı iktidarda olacaktır, ama kendi kadroları yine hapiste!

Rabiiizmin çelişkileri

Ama Erdoğan'dan taraftarlarına "sâdır olan" sembol, Rabiiizm'in kendi içindeki muazzam bir çelişkiyi ortaya koyuyor. Milletvekillerine bu heykelcik yollarırken, Erdoğan aynı sırada Ortadoğu politikasında Suud ile birlikte planlar yapmaktadır. Ama Suud Mısır'da İhvan'ın taraftarlarının katledilmesinde perde arkasındaki aktördür! Bu iki güç Şii-Alevi ittifakına karşı birdir, ama kendi aralarında bölünmüş durumdadır. Üstelik, Erdoğan Suud ile ittifak ettiğinde bu onun ancak yeniden inisiyatif elde etmesine yarar, liderliği elde etmesine değil. İslam'ın kutsal yerlerinin muhafızı olarak Suud kimsenin kendi lideri olmasına izin vermez, veremez. Lider odur. Nitekim Suud'un ikinci veliahtı ve rejimin güçlü adamı Muhammed bin Selman Kasım 2015'te 34 Sünni İslam ülkesinin birlikte kuracakları "Teröre Karşı İslam İttifakı"nı kendi ağzıyla ve öteki ülkelere söz hakkı bile önerilmeyen bir basın toplantısıyla açıklamıştır. Türkiye, Suud'la sıkı ittifakını sürdürdüğü sürece, Türklerin İslam'ı ilk kabul ettiği dönemde olduğu gibi "Arapların askeri" konumunda kalacaktır. Erdoğan'ın hesabı, Türkiye'nin en başta askeri gücü, ama aynı zamanda "yumuşak güç" kapasitesi sayesinde üçlü içinde öne çıkmak ve koşullar olgunlaştığında İhvan enternasyonalini yeniden tesis etmektir. Ama Suud ile ittifak uzadıkça Erdoğan'ın ahlaki bir dava gibi savunduğu Rabia sembolü yara alıp duracaktır.

Rabiiizmin bir hareket olarak başka çelişkileri de vardır. Rabiiizmin iddiası 2012-2013'te doğmuş olan konjonktürün bir daha yaratılması üzerine kuruludur.

Oysa bu giderek bir hayal haline gelmeye başlıyor. Suriye’de İhvan artık kimsenin sözünü bile etmeye değer bulmayacağı kadar zayıflamış, sahneyi DAİŞ, El Nusra, Ahrar üş Şam ya da Cayş el İslam gibi tekfirici örgütlere terk etmiştir. Rusya’nın oynadığı rol göz önüne alınırsa, bunların da kazanması çok güçtür Suriye’de. Veleve ki kazandılar, bunların yönettiği bir Suriye ile başka ülkelerdeki İhvan’ı aynı politik proje içinde bir araya getirmek olanaksız denecek kadar zordur. Üstelik, Erdoğan’ın eski ittifakının başka bir unsuru da tam ters yöne meyletmıştır. Tunus’ta Ennahda’nın lideri Ğannuşi, dinin siyaset alanından çekilmesinin doğru olduğunu belirten açıklamalarda bulunmuş, bunun kendisinin kişisel eğilimi olmadığını, partisinin kongresinde yapılan tartışmaların sonucunda ulaşılan kararlar doğrultusunda açıklamalar yapmakta olduğunu da eklemiştir. Bir müttefik sadece konjonktürel olarak değil yapısal olarak sahneden çekiliyor demektir bu. Ğannuşi’nin açıkladığı bu yeni yönelişin İslamcı hareketler arasında ne tür bir etki yapacağını zaman gösterecek.

Rabiiizmin önündeki bir başka çelişki, hilafet ve ümmet yolunda yürürken çoğunluğu Sünni Müslüman olan Kürt halkıyla cephe cepheye gelmesidir. Doğrudur, Tayyip Erdoğan’ın Mesud Barzani ile çok sıkı bir ittifak ilişkisi vardır. Barzani’yi hem 2012 Eylül’ünde AKP’nin kongresine, hem de 2013 sonlarında Diyarbakır’a davet ederek bu ittifakı bütün dünyaya ilan etmiştir. Kürdistan Bölgesel Yönetimi topraklarındaki petrol üzerinde Türkiye’nin söz sahibi olmasını sağlayacak bir politika gütmektedir. Ama, birincisi, Irak dışındaki bütün Kürdistan parçalarında PKK geleneği güçlüdür. İkincisi, Barzani kendi üssünde bile iktidarına meydan okunmakta olan bir liderdir. Hem Talabani’nin Kürt Yurtsever Birliği (KYB-PUK), hem de Irak Kürdistanı’ndaki yükselen güç Goran hareketi Barzani’nin karşısındadır. Türkiye Kürdistanı’ndaki savaşın gidişatı ne olursa olsun, yakın gelecekte bu topraklarda bugünkü Kürt siyasi hareketinin yerini başka bir akımın alması olanaksızdır. Şunun iyi anlaşılması gerekiyor: “Çözüm süreci” denen sahtekâr siyasi hat, Kürt hareketini çözme ve Rabiiizmin fetih politikalarında bir Türk-Kürt ortaklığını sağlamayı, yani Kürtleri asker olarak kullanmayı amaçlıyordu. Bu süreçte Erdoğan’ın masayı devirmesinin maliyeti, bu işbirliğinin sağlanamayacağı anlamına geliyor. Kürt sorunu, Erdoğan’ın Ortadoğu’yu yeniden fetih politikasının önünde bir engel olarak kalacaktır.

Daha ağır çelişkiler de vardır. Bunlardan birbirine akraba olan, biri ekonomik, öteki askeri/politik iki nokta belirleyicidir. AKP yönetiminde Türkiye bütün dünyanın dev çokuluslu şirketlerinin birçoğunun ta Doğu Avrupa’dan Orta Asya’ya, Ortadoğu’dan bazen kara Afrika’ya kadar bölge merkezi haline gelmiştir. Türkiye’nin gerek yabancı sermaye girişleri, gerek ticareti, gerek turizmi son on yıllarda büyük ölçüde Avrupa Birliği ile iç içe gelişmiştir. İstanbul’un bütün bölge için bir finans merkezi haline gelmesi için planlı bir çalışma AKP hükümetleri döneminde yürütülmüştür. Hilafet ve ümmet projesi, Türkiye’yi bütün bu yoğun ilişkiler ağından koparma riski taşıyor. Bu proje, muhtemelen, ılımlı İslam

ya da liberal İslam olarak anılamayacak kadar sert bir şekilde Batı sisteminin temellerinden bir kopuşu içermek zorunda kalacaktır. İslam dünyası 1,5 milyar nüfusa sahip olsa da, petrol geliri dolayısıyla büyük bir zenginliği barındırsa da, şeriata uygun diye nitelenen sözde faizsiz bir finans sistemi güçlü bir gelişme gösteriyor olsa da, Türkiye kapitalizminin ulaştığı aşamada içine sığabileceği bir yuva oluşturabilir mi, bu çok kuşkuludur.

Ama hiçbir çelişki **Rabiizmin politik yönelişi ile bu yönelişi uygulamaya koyacak ordu arasındaki çelişki** kadar keskin bir nitelik arz edemez. Müslümanların nüfusun ağırlıklı kesimini oluşturduğu bütün ülkelerden farklı olarak, Türkiye'nin ordusu bir NATO ordusudur. Bu, Batıcı-laik burjuvazinin İslamcı burjuvazinin yükselişi karşısındaki en ileri mevziidir. Bazıları Erdoğan "orduyu kontrol altına aldı" veya "genelkurmay başkanını kendine bağladı" diye ahkâm kesiyor. Sorulacak soru şudur: Erdoğan NATO'yu da kendine bağlamış olabilir mi? TSK'nın NATO ordusu olmasının anlamı, belirli bir dönemde genelkurmay başkanı olan generalin ya da daha genel olarak subayların bilinç ve niyetleriyle sınırlı değildir. NATO üyeliği bir silah sistemidir. NATO üyeliği bir eğitim sistemidir. NATO üyeliği, hatta bir emir komuta zinciridir! Erdoğan NATO'dan kopmadıkça Rabiizmin tarihi misyonunu sonuna taşıyamayacaktır.

Tabii, böyle bir kopuşun olanaksız olduğunu söylemek doğru olmaz. Dünya bir Üçüncü Büyük Depresyon'dan geçiyor. Böyle dönemlerde kapitalist ülkelelerin, yani kapitalist hâkim sınıfların tercihi, sermayenin en verimli bulacağı yollara değil zar zor ayakta kalabileceği yollara dayanmak zorundadır. 20. yüzyıldaki iki dünya savaşının arasındaki dönemde dünya ekonomisinin (bazen "birinci küreselleşme dalgası" olarak anılan 19. yüzyıl sonu-20. yüzyıl başı hızlı uluslararasılaşma döneminden sonra) nasıl bloklara bölündüğü hatırlardadır. Bu gelişme ayrıca ABD hâkimiyetindeki emperyalist blokun gücünü zayıflatmış, merkezkaç güçlerin yükselişi için uygun bir ortam yaratmıştır. Öyleyse, Türkiye ABD ve AB'den kopabilir. Ama oraya gidene kadar Türkiye'nin Kemalist geçmişi ile Rabiist güncel eğilimleri arasındaki sarsıcı çelişkiler sona ermeyecektir.

Bu tür bir yöneliş bir maceradır. Buna kuşku yok. Ama kapitalizmin çelişkilerinin toplumları getirdiği büyük kriz kavşaklarında macera, hatta intihar stratejileri sık sık görülmüştür. Hitler'in bütün Avrupa'yı Alman çizmesi altına alıp kontrol etme çabası macera değil miydi? Bizim tarihimizde, Enver Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu Müslüman ve Türki coğrafyaların fethi yoluyla ayakta tutmaya çalışması bir intihar stratejisi değil miydi?

Nihayet, Erdoğan'ın kurmaya çalıştığı yeni rejimin aslında bir tepki rejimi olduğu hiç unutulmamalıdır. Erdoğan'ın paramiliter birtakım örgütleri de yanına alarak yeni bir yola girmesi, 2013'te Gezi ile başlayan halk isyanının tekrarına karşı alınmış bir tedbirdir her şeyden önce. Bu yüzden devrime dönüşmemiş olan ama devrimci bir potansiyeli ilk andan itibaren barındıran Gezi isyanına cevaben **karşı devrimci** bir örgütlenmeye başlamak söz konusudur. Bu nokta çok önem-

lidir, yeni rejimin gerileyen bir gücü kurtarmak amacıyla tesis edilmeye çalışıldığını gösterir. Elbette, yükseliş ve gerileme politikada hem göreceli kavramlardır, hem de statik değil dinamik bir süreçten söz ediyoruz, yani bugün gerileme içinde olan yarın yükseliş içine girebilir ya da tersi. Dolayısıyla, her verili anda somut bir analiz yapmak gerekir. Rejimin amacı gerilemeyi durdurmak olduğuna göre, bir aşamada başarı elde edilebilir. Nitekim, rejimin ilk atılımı olan DAİŞ kozunun kullanılmasıyla Kürt savaşı çıkarılması büyük başarı kazanmış, 7 Haziran'da tepe taklak giden Erdoğan ve AKP, 10 Ekim Ankara katliamından sonra 1 Kasım'da sanki 2011'in zaferine geri dönmüştür.

Ne var ki, bu, henüz ciddi zaafıların varlığının devam ettiğini gizleyen bir sonuçtur. Erdoğan bloku ABD'yi, eski ortağı cemaati, sağ ve sol liberalleri ve Kürt toplumunun desteğini yitirmiştir; bugün ayakta durmasını sağlayan ilave güçler olan TÜSİAD burjuvazisi ve Ergenekon olarak bilinen eski derin devlet bloku, Erdoğan'ın zayıfladığını görür görmez ona sırt çevirebilir. Ayrıca, 17-25 Aralık Erdoğan için çok ağır bir yüküdür. Her an, mesela ABD'deki Zarrab davası dolayısıyla savunulamaz bir duruma düşebilir. Yani defolu bir Reis ile karşı karşıyayız! Nihayet, AKP içinde belirli bir gücü temsil eden Gül-Arınç-Babacan ekibinin Erdoğan'ın tamamen karşısında olduğu, Davutoğlu'nun azli ile karşı cephenin genişlediği ve ABD'nin (ve rüzgâr dönünce TÜSİAD'ın) bunları öne çıkarmaya çalışacağı açıktır. Bunların her biri birer handikaptır.

Öyleyse, **Hitler karşılaştırması doğru değildir.** Erdoğan 2011'de elde ettiği yüzde 49'u kullanarak, Gezi ile başlayan halk isyanı kendisini zayıflatmadan **önce** bu tür bir rejime doğru yürümeye başlasa idi, sonuç bambaşka olabilirdi.

Rabiiizme karşı mücadele

Ekim devriminin ertesinde, Komünist Enternasyonal'in oluşum sürecinde eski İtalyan Sosyalist Partisi'nin içinden ayrıışan kadroların kurduğu, zamanla Avrupa'nın benzerleri arasında en büyük partisi olacak olan İtalyan Komünist Partisi'nin (İKP) (başta adı İtalya Komünist Partisi idi), büyük önderi Antonio Gramsci'den önceki ilk lideri Amadeo Bordiga adlı bir devrimciydi. Bordiga'nın tam anlamıyla bir ultra solcu olduğu kısa sürede anlaşılacaktı. Faşizmin İtalya'daki zaferinin İKP'nin kuruluşunda ve ilk yıllarında izlediği politikalarda görülen ultra sol sekteklik dolayısıyla epeyce kolaylaştığı daha o ilk yıllarda Lenin'in ve öteki önde gelen Komintern kadrolarının fark ettiği ve mücadele konusu yaptığı bir meseleydi. İşte bu Bordiga'nın yönetimindeki İtalya Komünist Partisi tam da faşizmin yükselmekte olduğu 1921 yılında, İtalya'daki durumu Ekim devrimi öncesindeki Rusya'ya benzeterek şöyle bir açıklama yapıyordu: İtalya'nın devrimci proletaryası, burjuva sınıfının birkaç aydır **Beyaz** silahlı çeteler aracılığıyla başlatmış olduğu gerici yöntemin darbeleri altında teslim olmayacaktır".⁴⁵ Bordiga

45 Pierre Broué, *Histoire de l'Internationale Communiste 1919-1943*, Paris: Fayard, 1997, s. 237,

renk körü olmalıydı: İtalyan faşistlerinin *squadristi* olarak bilinen sokak çeteleri üniforma olarak **kara** gömlek giyiyorlardı. Başka siyasal ve kültürel iklimlerin imgelerini kendi ülkesine bire bir uygulamak her yerde her zaman bir sorun olmuştur. Bugün Türkiye solu da bu sorundan muzdariptir.

Bu yazı bir siyasi hat belirleme yazısı değil. Bunu bireyler değil partiler yapar. Ama öte yandan Marksistlerin rejimler ve devlet biçimleri konusunda salt zihin alıştırması yapmak amacıyla tartışmadığını da bilmek gerekir. Türkiye’de Tayyip Erdoğan’ın ve AKP’nin kurduğu rejimi “faşist” olarak niteleyenlerin bir bölümü, bu teşhisi CHP ile ittifak yolunda bir koz olarak kullanıyor. Ama daha akademik eğilimdeki bir başka bölük, salt Aristocu bir taksonomi (sınıflandırma) merakını giderir gibi davranıyor, “faşist” nitelemesinden siyasi mücadele bakımından bir sonuç çıkarmaya bile zahmet etmiyor. Biz Marksizmin bir aydın gevezeliği metodu değil, bir eylem kılavuzu olduğuna sarsılmaz bir inanç duyduğumuz için bütün bu tartışmayı yükselen tehlikeye karşı nasıl mücadele edilmesi gerektiğine ilişkin sonuçlar çıkarmak için yapıyoruz. Dolayısıyla, bu yazıda ayrıntılara girmeden, operasyonel sonuçlar çıkarmadan, gelişmekte olan istibdad rejimine karşı politik olarak neler yapılması gerektiğine ilişkin yine de bazı örnekler vereceğiz. İddiamız odur ki, yükselen rejimi İslam dünyasının ve cumhuriyet Türkiye’si’nin modern dünya içindeki çelişkili konumu ile ayrılmaz bağlara sahip bir şekilde Rabiizm olarak nitelediğimizde, genel geçer bir faşizm nitelemesine göre çok daha zengin, çok daha hedefini bulabilecek bir politik doğrultuyu tanımlamak mümkün olacaktır.

Her şeyden önce şunu söyleyerek başlayalım: AKP ve Tayyip Erdoğan’ın Batıcı-laik kampla ne sorunu olursa olsun, asıl sorunu kapitalizmin üstünlüğünü sağlamak ve Türkiye kapitalizmine rekabet gücü sağlamak üzere işçi sınıfına tarruz etmektir. Bu yüzden **mücadelenin tartışmasız ve mutlak önceliği**, sınıfın ekonomik ve giderek politik sorunlarını ve ihtiyaçlarını merkeze almak, onu harekete geçirmek ve bütün toplumsal sorunların sınıf mücadelesi ekseninde çözülmesini sağlamaktır. Yani **işçi sınıfının maddi sorunları etrafında bir mücadele ve örgütlenme birinci, merkezi görevdir**.

Yükselen tehlikenin milletten yeniden ümmete ve hilafete dönüş ile ilgili olduğunu saptar saptamaz, bu yönelişin nasıl büyük bir maceracılık olduğunu teşhir etme olanağı ortaya çıkar. Bu yöneliş, sadece bir “yeni Osmanlıcılık” olarak değil, aynı zamanda bir “yeni Enverizm” olarak görülmelidir. Yani **Osmanlıcılığın tarihi olanaklarını yitirdiği bir çağda bir büyük fetih programına giren Enver’in politikası gibi yenilgiye mahkûmdur**. Yaratığı tehlike korkunçtur: yüz binlerce, milyonlarca gencin Ortadoğu savaşlarında hayatını yitirmesi tehlikesidir bu. İşte buradan gençliğe yönelik çok ciddi bir politika üretmek, **Ortadoğu’nun bir insan mezbahası haline gelmesine karşı mücade-**

le etmek mümkündür.

Buna bağlı olarak, gençliğin kazanılması için bir kültür ve tarih savaşının da verilmesi gereklidir. Tayyip Erdoğan ve çevresindeki ekip, Türkiye'nin sahici kültürünün kendilerinin savunduğu Osmanlı'nın İslami yorumuna dayanan bir kültür olduğu, tarihin de Kemalist tarih anlatısından bütünüyle farklı biçimde okunması gerektiğine dair bir büyük kampanyayı yıllardır yürütüyor. Osmanlı'nın büyük emperyalist güçlerce parçalanmasına karşı İslam kardeşliği temelinde bir alternatif tarih okuması ve buradan hareketle bir gelecek programı ortaya koyuyor. Gençlik bu programın hayaliyle kazanılıyor, bu program etrafında bir büyük faaliyet örülüyor. Sosyalist hareketin güçlerinin hem emperyalist çözüme, hem de gerici bir zeminde oluşturulan rövanşist tarih okumasına dayalı politik programa karşı **işçi sınıfının alternatif enternasyonalist programını** üretmesi mücadelenin önemli bir boyutunu oluşturacaktır. Ortadoğu savaşlarına karşı mücadele ile bu gelecek vizyonu el ele gitmek zorundadır.

Gençlikten gözümüzü yeniden Ortadoğu savaşı meselesine çevirecek olursak, şu saptama çok büyük önem taşıyor: Suudi Arabistan bugün Tayyip Erdoğan'ın dış politikasında vazgeçilmez bir ağırlık taşıyor. Erdoğan İslam âleminde önem taşıyabilecek herkesi yabancılaştırmıştır, tek dayanağı Suud'dur. Oysa Suudi Arabistan, Ortadoğu'nun, hatta dünyanın en gerici rejimidir. Bu açıdan bakıldığında **Suudi Arabistan hakkında güçlü bir propaganda kampanyası** Rabiiizme önemli bir darbe vurmak anlamına gelecektir.

Öte yandan, Erdoğan ve ideologları bir "milli ve yerli" taarruzu içindedir. Türkiye tarihinin ve halkın kültürünün derinliklerinden gelen bir dizi unsuru ve simgeyi öne sürmekte, karşı tarafı ve bu arada solu "müstemleke aydınları" olarak tanıtmakta, kısaca muarızlarını "Müslüman mahallesinde salyangoz satan" zavallılar konumuna düşürmeye çalışmaktadır. Bu atağında başarıya ulaşması da iki nedenden dolayı kolaylaşmaktadır. Birincisi, solun yaygın kesimlerinin Erdoğan'ı Avrupa'ya, hatta Amerika'ya şikâyet etmeyi anlamlı bir politika zannetmesidir. İkincisi çok daha köklü bir kültürel-ideolojik sorundur: Kemalizmin tepeden burjuva devriminin kuyruğuna takılan Stalinist politikaların mirasçısı olup sonra da esas olarak bir Batı hayranlığı olan sol liberalizmin tuzağına kapılmış olan sol, bütün tarihi, kültürel ve ideolojik referanslarını Batı dünyasına yapmaktadır. Kemalizmin Türkiye'nin resmi toplumuna empoze ettiği uygarlık transplantasyonunun tutsağı olmuştur sol. Bunun tek çözümü hızla, acilen ve köklü biçimde bir **yerleşme** süreci yaşamaktır. Bu atılımın enternasyonalizm ile çelişeceğini düşünmek bütünüyle yanlıştır. İnsan başkası gibi olduğunda daha enternasyonalist olmaz. Her kültür daha üst bir ortak insanlık kültürüne doğru evrildikçe enternasyonalizm zengin bir sentez olacaktır. Herkes Batı-merkezci (avrosantrik) bir kültürün tutsağı olduğunda ortaya çıkan enternasyonalizm değil kültürel sömürgeciliktir. Öte yandan, yerli olmak Osmanlıcı ya da İslamcı olmak değildir. Lenin'in ulusal kültür tartışmasında berrak biçimde ortaya koy-

duğu gibi, her ulusun tarihinde ve kültüründe ezenlerin ve sömürenlerin kültürel gelenekleri olduğu gibi, ezilenlerin ve sömürülenlerin de kendilerine ait bir tarihi mirası vardır. Paris Komünü'ne sahip çıkmak iyidir. Ama Bedreddin-Börklüce-Torlak ihtilaline sahip çıkmak daha önemlidir!

Tam da aynı nedenle yerli olmak laiklikten uzak durmak anlamına gelmez. Ama laikliği burjuvazinin donmuş bir tarihsel atılımı olarak görüp laikliğin Türkiye tarihinin özgül gelişimi içinde aldığı biçimlere tutsak biçimde savunmak yerine yeniden, artık proletaryanın çıkarları açısından gerekçelendirmek ve dine Kemalist değil Leninist bir tarzda yaklaşmak elzemdir. Yani burjuva laikliğinin yerine **proleter laikliğini** yaratmanın zamanı gelmiştir, geçiyor bile. Sahici bir laiklikten en ufak bir taviz verilemez. Ama **laiklik ile uygarlık transplantasyonu aynı şey saymak, halk kitlelerini Erdoğan'lara bırakmak anlamına gelir**. Bu, yerleşme ile birlikte, sosyalizmin halk kitleleriyle Batıcı-laik burjuvazinin kalıpları **dışında**, hatta onlara karşıt tarzda kuracağı yepyeni bir ilişkiler ağıının temellerini oluşturunacaktır.

Görüldüğü gibi, Rabiizmin özgül karakterine karşı geliştirilmesi gereken bütün politikalar aynı yere çıkıyor. İşçi sınıfını ve emekçi kitleleri Türkiye'yi ve Ortadoğu'yu felakete sürükleyebilecek bu akımdan koparmak. Biz, din-laiklik sorununa da, tarih konusundaki anlatılar tartışmasına da, Batılılaşma-yerleşme meselesine de hep tek bir açıdan bakarız: işçi sınıfının bağımsızlığı. Dolayısıyla, Rabiizme karşı en güçlü panzehirin de **işçi sınıfının AKP'den ve Tayyip Erdoğan'dan desteğini çekmesi için mücadele** etmek olduğunu vurgulayarak bitirelim.

6. Sykes-Picot, Kut'ül Amâre, Bakû Doğu Halkları Kongresi

Rabiizmin Türkiye'nin geleceğini Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın geleceği-ne bağlayarak ele aldığı ortada. Hareket, bu bağı kurarken tarihi güçlü biçimde ön plana çıkartıyor. Bilindiği gibi, 20. yüzyılın ilk çeyreği Türkiye'nin tarihi güzergâhını belirlemek bakımından devasa bir önem taşıyor. 1908 devrimi, Balkan savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve savaş içindeki çeşitli merhaleler, savaş sonrası Mütareke dönemi, Milli Mücadele, saltanatın ve hilafetin ardı ardına kaldırılması. Şimdilerde bu olayların 100. yıldönümünün yaşıyor olması da toplumda bu konuları güncel hale getiriyor. Rabiizm bu temelde Türkiye'nin yeni yolunu belirlemeye tarihi gerekçeler yaratıyor.

Bu yıl bunun simgesel olarak en önemli örneği Sykes-Picot ile Kut'ül Amâre savaşı arasında kurulan karşıtlık oldu. Bilindiği gibi, 2016, Ortadoğu'nun Birinci Dünya Savaşı ertesinde sınırlarını belirleyecek olan Sykes-Picot anlaşmasının 100. yıldönümü. Irak'ın ve Suriye'nin paramparça olması, özellikle İslam Devleti adını taşıyan savaş ağalığı biriminin her iki ülkeden toprak gasp etmesi, Britanya ve Fransa emperyalist çıkarlarınca belirlenen bu yüz yıllık düzenin dağılmakta olduğu konusunda epeyce mürekkep akıtılmasına zaten konu olmuştur.

Şimdi Tayyip Erdoğan şahsen 1916 Nisan ayındaki Kut'ül Amâre zaferinin Sykes-Picot'ya alternatif bir yolun simgesi olarak kullanılması talimatını vereli beri, bu savaş Türkiye tarihinin önemli bir kavşağı haline getirilmiş bulunuyor. Kut'ül Amâre olayı, sırasıyla Nurettin ve Halil Paşa'ların komutasındaki Osmanlı ordusunun General Townshend komutasındaki Britanya birliklerini, kıstırdıkları Kut'ül Amâre kentinde kuşatması, 1915 sonunda başlayarak aylar süren bu kuşatmanın neticesinde Britanya birliklerinin Nisan sonunda teslim olmak zorunda kalması olarak özetlenebilir. Rabiizmin ideologlarına göre Kut'ül Amâre, Çanakkale'den sonra Osmanlı'nın emperyalizmi vatan savunması amacıyla ikinci kez yenilgiye uğratmasıdır. İlki imparatorluğun payitahtını emperyalizmin işgalinden koruduysa, ikincisinin anlamı da İslam topraklarını Britanya emperyalizmine terk etmemektir. Bu anlamda bu savaşa Ortadoğu'nun Sykes-Picot'ya alternatif gelişme patikasının simgesi rolü yüklenmektedir. Rabiizmin ideologları arasında "Kut'ül Amâre, Sykes-Picot'yu daha imzalanmadan tarihin çöp sepetine atmıştır" gibi hamasi ve içi boş iddialarda bulunanlar bile olmaktadır.

Kut'ül Amâre'ye atfedilen bu sembolik anlam tamamen hayali bir şişinmedir. Birincisi, muharebe ile harp arasındaki çok önemli ayrımı görmezlikten gelmektedir. Bir harbin içinde, onu kimin kazanacağını belirleyen çeşitli merhaleler olarak muharebeler önemlidir, ama sonuca yaptıkları etki oranında. Kut'ül Amâre kazanılmış olabilir ama sonunda Ortadoğu savaşı yitirilmiş, bugünkü Türkiye topraklarının güneyinde kalan bütün Osmanlı topraklarına emperyalizm tarafından el konulmuştur. Dolayısıyla, bir merhale olarak Kut'ül Amâre ikincil bir önem taşır. Bir muharebeye kendi başına tarihi bir önem atfetmek yanlıştır. Bu meseleye daha önce Çanakkale dolayısıyla da değinmiş, emperyalizmin harbin sonunda imparatorluğun payitahtını işgal ettiğini hatırlatmıştık.⁴⁶ Şayet çocukların dahi bildiği bu ayrım hatırdı tutulsaydı, Rabiizmin ideologları "Kut'ül Amâre sayesinde Sykes-Picot'nun tarihin çöp sepetine atıldığı" türünden boş laflar etmezlerdi. Kut'ül Amâre'de Britanya ordusu 29 Nisan'da teslim oldu. Buna rağmen Sykes-Picot 16 Mayıs'ta imzalandı. Ardından Bağdat, Kudüs ve öteki önemli Ortadoğu şehirleri düştü. Ve savaşın sonunda Sykes-Picot belirleyici oldu, Kut'ül Amâre'nin esamesi bile okunmadı. Tarihin çöp tenekesine giden hangisi?

Muharebe ile harp arasındaki ayrım göz önünde tutulunca Kut'ül Amâre'ye (aynen Çanakkale savaşı için de geçerli olduğu üzere) yurt savunması da denemez. Osmanlı Enver Paşa'nın yönetiminde Birinci Dünya Savaşı'na Alman emperyalizminin sömürgeci politikasının yedeğinde uzak Müslüman ve Türki ülkeleri fethetmek amacıyla, yani aynen emperyalist ülkeler ve Rusya gibi, dünyayı yeniden paylaşım mücadelesinde bir aktör olarak girmiştir. Bu anlamda ve bu sıfatı savaşla sınırlı olarak kullanmak üzere **emperyalist** bir savaştır

46 Sungur Savran, "Çanakkale geçildi!", *Gerçek* sitesi, 29 Nisan 2015, <http://gercekgazetesi.net/teori-tarih/canakkale-gecildi>.

Osmanlı'nın savaşı, bir yurt savunması değil. Genel olarak harp bu karakteri taşıırken tekil muharebeler kahramanca “yurt savunması” olarak nitelenemez.⁴⁷ Bu anlatılanın somut yansıması, Kut'ül Amâre kuşatmasına komuta eden Nurettin ve Halil Bey'lerin bağlı olduğu 6. Ordu'nun başında bir Alman generali olan von der Goltz'un (Osmanlı'nın dilinde Golç Paşa) bulunmasıdır. Kut'ül Amâre 29 Nisan'da düşmüştür. Golç Paşa 19 Nisan'da tifüsten öldüğüne göre, son 10 günü hariç **Kut'ül Amâre kuşatmasının esas komutanı bir Almandı!** Ne güzel yurt savunması! Bir emperyalist generalin komutasında başka bir emperyalist generalle karşı “anti-emperyalist savaş”! Kaldı ki, Kut'ül Amâre'nin Çanakkale'den bu bakımdan da farklı bir yanı vardır: Çanakkale, Türklerin (ve geleceğini onlarla birlikte çizmiş öteki Müslüman unsurların, Çerkeslerin, Lazların vb.) nüfus içinde çoğunluğu oluşturduğu Anadolu topraklarının savunusudur. Savaşın kendisi emperyalist amaçlarla veriliyor olmasa, Çanakkale savaşı yurt savunması olarak nitelenebilir. Ama Basra Türk toprağı değil açıkça Arap toprağıdır. Yüzyıllardır Osmanlı tarafından kapitalizm öncesi tarzda bir sömürgeleştirmeye tâbi tutulmuştur. Ancak Araplar ikirciksiz biçimde Osmanlı ile birlikte yaşamayı seçtikleri takdirde yurt savunması olarak görülebilir. Oysa “Araplar bizi sırtımızdan vurdu” ideolojisinin de belli ettiği gibi böylesine ikirciksiz bir kader tayini yoktur. Öyleyse, bu ikinci anlamda da “yurt savunması” olarak nitelenemez.⁴⁸

Nihayet, Kut'ül Amâre zaferinin ne kadar Osmanlı'nın bir başarısı olduğu da tartışmalıdır. Kut'ül Amâre'nin düşüşü, Britanya askerlerinin aç kalmasından olmuştur. Oysa General Townshend erkenden ordusunun envanterindeki at ve katırları kestirip askerlere yedirseydi, birliklerin direnişi çok daha uzun sürebilirdi. Peki, Townshend neden bu çözüme başvurmamış, sadece son günlerde, artık iş işten geçtikten sonra bu yola girmiştir? Çünkü Britanya ordusu 1857 Sepoy İsyanı'ndan beri, et yemeyen Hindu askerlere ve helal etten başka et yemeyen Müslüman askerlere kendi inanışları dışında bir uygulamayı empoze etmekten ölesiye korkmaktadır! Hatırlanacaktır, yukarıda anlattık: 1857 Sepoy İsyanı “Hint Ordusu” olarak bilinen sömürge ordusunun Hint askerleri olan Sepoyların, yeni tüfeklerin kurşunlarını çiğnemek zorunda kalmaları ve bu kurşunları yağlamak için hayvan yağı kullanılması dolayısıyla askeri isyanı olarak başlamış, iki yıl sürmüş, Britanya İmparatorluğu için en önemli sömürge olan Hindistan'daki hâkimiyeti tehlikeye atacak kadar büyümüştü. İşte Britanya emperyalizminin Kut'ül Amâre'deki yenilgisi, bir bakıma 1857 İsyanı'nın sonucudur. Britanya'yı yenen, artık ferî gitmiş Osmanlı ordusu değil, Hindu ve Müslüman halkların

47 Bu fikrin bütünsel bir anlatımı için bkz. Sungur Savran, “Sınıf Mücadelesi Olarak Ermeni Soykırımı”, *Devrimci Marksizm*, sayı 23, İlkbahar 2015, s. 68-75.

48 Cihan Savaşı boyunca Arapların değişen ve çelişik tutumları ve “Arap İsyanı” adıyla anılan tarihsel olaylar dizisi için bkz. Hasan Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar. Osmanlıcılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908-1918)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. baskı, 2003, s. 195-232; Nathan Weinstock, a.g.y., s. 37-46.

sömürgeciliğe karşı neredeyse yarım yüzyıl önce düzenlediği isyan olmuştur.⁴⁹ Kut'ül Amâre'de bir anti-emperyalizm varsa, budur!

Kısacası, Kut'ül Amâre her bakımdan şişirilmiş bir “zafer”dir. Sykes-Picot emperyalizmine alternatifin İslam birliği olduğu iddiasını taşıyabilecek bir gücü yoktur. Sykes-Picot'nun alternatifi tarihsel olarak başkadır. Bilindiği gibi, Sykes-Picot'nun ilanından yaklaşık dokuz ay sonra, Mart 1917'de Rusya'da devrim başlamış, aynı yılın Ekim ayında ise Bolşevikler iktidara geçmiştir. Bolşeviklerin Dışişleri Komiseri Trotskiy önderliğinde ilk yaptığı işlerden biri, gizli diploma-siye savaş açmak, Çarlığın emperyalizmle yaptığı gizli anlaşmaları, paylaşım planlarını açıklamak olmuştur. Sykes-Picot anlaşması 23 Kasım 1917'de (yani devrimden sadece 15 gün sonra) *Izvestiya* ve *Pravda* gazetelerinde yayınlanarak emperyalizmin Ortadoğu'yu paylaşım planları bütün dünyaya teşhir edilmiştir. Buna rağmen Arap dünyası savaş sonrası sömürgeleşmekten kurtulamadıysa bu-nun sorumluluğu Ortadoğu'nun hâkim sınıflarındadır! Ama şurası açıktır: Sykes-Picot'nun ve emperyalizmin esas ve etkili düşmanı yeni işçi sınıfı devletidir.

Denebilir ki, Rusya'daki bir işçi devleti Ortadoğu halkları açısından fazla bir şey ifade etmez, emperyalizme ve Sykes-Picot türü emperyalist paylaşım projelerine bir alternatif oluşturmaz. Ne var ki, Ekim devriminin ertesinde devrimci enternasyonalist işçi hareketi aslında Ortadoğu halklarına bir alternatif önermiştir: 1920 yılında Azerbaycan'ın başkenti Bakû'de toplanan Doğu Halkları Kongresi, tam da uluslararası komünist hareket ile emperyalizmle boğuşmakta olan Doğu halkları, en başta da Müslüman halklar arasında bir ittifak temelinde geleceğe giden yolu gösteriyordu. Kongrenin sonunda kabul edilen manifesto, emperyalizmin Doğu ülkelerinin her birinde yaptığı ve yapmayı planladığı mezalimi ve sömürüyü ele aldıktan sonra şöyle diyor:

Britanya kapitalistleri Türkiye'yi ve İran'ı, Mezopotamya'yı ve Arabistan'ı, Afganistan'ı ve Mısır'ı ele geçirerek bütün köylüleri, bu mahvolmuş, borç içindeki köylülerin varlıklarını üç beş kuruşa satın alarak topraklarından sürececek, sonra bunları geniş malikânelere, plantasyonlara dönüştürerek Doğu'nun topraksız kalmış köylülerini buralarda köle ırgatlar gibi çalışmaya mecbur edeceklerdir. Türkiye'de, İran'da ve Mezopotamya'da aç Türk, Acem ve Arap emekçilerinin ucuz emeğini kullanarak fabrikalar inşa etmek, demiryolları döşemek, madenleri çalıştırmak istiyorlar. Fabrika sanayisinin ürettiği ucuz mallar aracılığıyla Doğu'nun şehirlerinde mebzul miktarda bulunan milyonlarca zanaatkârı ve zanaatları mahvetmek, onları işleri güçleri olmaksızın sokağa atmak istiyorlar. Büyük ticaret firmaları kurarak yerel esnafı mahvetmek, onları sokağa, satabileceği bir tek emekgücü olan proletaryanın saflarına atmayı istiyorlar.⁵⁰

49 Nikolas Gardner, “The Indian Army and the Siege of Kut al-Amara”, 100. Yılında Uluslararası Kütulamâre Zaferi Sempozyumu'na sunulmuş bildiri, 10 Mayıs 2016, İstanbul.

50 “Manifesto of the Congress”, *Congress of the Peoples of the East, Baku, September 1920*.

Böylece burjuvaziyi, toprak ağalarını, devlet bürokrasisini bir kenara bırakarak Doğu'nun köylü, işçi, zanaatkâr ve esnafına hitap eden Bakû Doğu Halklar Kongresi, daha sonra Doğu halklarını mücadeleye çağırıyor:

Buna geçit vermeyeceğiz!

Britanya'nın kapitalistlerinin, emperyalist Britanya'nın yöneticilerinin karşısında, Doğu'nun köylü ve işçilerinin örgütlü gücü, Komünist Enternasyonal'in kıızıl bayrağı altında, bütün dünyayı ve insanlığın tamamını her türden sömürü ve zulümden kurtarmaya ahdetmiş devrimci işçilerin birliğinin kıızıl bayrağı altında yükseliyor. Doğu Halklarının temsilcilerinin Birinci Kongresi, bütün dünyaya ve Britanya'nın kapitalist yöneticilerine yüksek sesle haykırır: Buna geçit vermeyeceğiz! Siz köpekler Doğu halklarını yutamayacaksınız, siz bir avuç alçak zalim Doğu'nun yüz milyonlarca işçi ve köylüsünü sonsuza kadar köleliğe mahkûm edemeyeceksiniz. Çok büyük lokma ısırdınız, yutamayacağınız kadar büyük ve bu lokma sizi boğacak!

Doğu'nun halkları çok uzun zamandır kendi zalim yöneticilerinin ve yabancı kapitalist fatihlerin zalimce boyunduruğu altında cehaletin karanlığında durgunluk içinde yaşadılar (...) Şimdi uyanıyorlar ve bir cihada, bir gazavata çağırıyorlar: Bu bizim çağrımızdır!⁵¹

İşte Müslümanlar için de, başka ezilen halklardan emekçiler için de kurtuluş yolu bu yoldur. Geleceğin yolu budur. Sykes-Picot'nun alternatifi Kut'ül Amâre değil, Bakû'dur. Aynen bugün Ortadoğu ve Kuzey Afrika üzerindeki emperyalist boyunduruğunun gerçek alternatifinin Rabiizm değil Ortadoğu Sosyalist Federasyonu olduğu gibi.

Stenographic Report, Londra: New Park Publications, 1977 içinde, s. 169-170.

51 A.g.y, s. 171.

İnşaat sektörü: lokomotif mi yedek lastik mi?

Kurtar Tanyılmaz

İnşaat Ya Resulullah, derl. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, 2016.
AKFaşizmin İnşaat İskelesi, Mustafa Sönmez, Notabene Yayınları, 2015.

Giriş

Son yıllarda başta İstanbul olmak üzere büyük kentlerde hızla yükselen konutlar, AVM'ler, gökdelenler, otoyol ve köprü inşaatları ile betonlaşma almış başını gidiyor. AKP'nin eski Şehircilik Bakanı'nın (Erdoğan Bayraktar) “Şu anda İstanbul'da yıkmaktan daha güzel bir şey yok. İstanbul yıktıkça güzelleşir” dediği¹ bir ülkede adeta her yer şantiyeye dönüşmüş durumda. AKP'nin yıllardır inşaat sektörü ile birlikte anılıyor olmasında, 2003-2013 yıllarını kapsayan 10 yılda 1 milyar metrekare inşaat ruhsatı dağıtmasının² önemli bir payı olsa gerek.

1 30.09.2010 tarihli *Habertürk* gazetesinden aktaran Çavuşoğlu, “İnşaata Dayalı Büyüme Modelinin Yeni-Osmanlılıkla Bütünleşerek Ulusal Popüler Proje Haline Gelişi. Kadim İdeoloji Korporatizme Karşı AKP Makyajı”, *İnşaat Ya Resulullah*, s. 77.

2 Sönmez'den aktaran Çavuşoğlu, age., s. 87.

Geçtiğimiz 10-15 yıl içinde Türkiye'nin büyük holdinglerinin portföyleri içinde de inşaat ve gayrimenkul yatırımları önemli bir yer tutuyor. Öte yandan Türkiye işçi sınıfının maruz kaldığı taşeronlaşma, güvencesizleşme ve iş cinayetlerinin en çok yaşandığı sektörlerin başında da inşaat sektörü yer alıyor. Bu bakımdan günümüzde Türkiye kapitalizminin seyrinde inşaat ve gayrimenkul faaliyetlerinin oynadığı rolü tespit edebilmek, işçi hareketinin önümüzdeki dönemde “kent hakkı” etrafında kime karşı ve hangi taleplerle mücadele etmesi gerektiği açısından da önem taşıyor.

Yakın zaman önce AKP'nin yükselişinde inşaat sektörünün kritik önem taşıdığını ileri süren iki kitap yayınlandı. İlki çoğu daha önce *Birikim* dergisinde yayınlanmış yazıları, Tanıl Bora'nın derlediği *İnşaat Ya Resulullah*, diğeri Mustafa Sönmez'in yazdığı *AKFaşizmin İnşaat İskelesi* olan her iki kitap da, 2002-2015 yılları arasında Türkiye kapitalizminin yeniden üretimine ve yeniden biçimlenmesine inşaat sektörünün damgasını vurduğu tezine dayanıyor. Her iki kitapta da -aralarında vurgu farkları olsa da- savunulan ikinci bir tez ise AKP ve Erdoğan'ın inşaat sektörü üzerinden otoriter ve faşizan bir rejim kurduğu.

Günümüzde Erdoğan'dan hareketle yürütülen Başkanlık ve “faşizm” tartışmaları, ileri sürdükleri bu iki iddia nedeniyle her iki kitabı da önemli ve güncel kılıyor. Kaldı ki solda yer alan azımsanmayacak sayıda iktisatçı ve sosyal bilimci de çeşitli muhalif yayınlarda sıkça “inşaata dayalı büyüme modeli”, “inşaat odaklı birikim rejimi” vb. kavramlarla, Türkiye kapitalizminin 2002-2015 yılları arasındaki dönemini nitelemeye çalışıyorlar, Erdoğan'ın otoriter, faşizan bir rejim inşa edebilmesinde inşaat sektörünün kilit rol oynadığını ileri sürüyorlar.³

Birikim çevresi tarafından yayınlanan ilk kitapta bir yazar, “Türkiye’de kapitalist kentleşmenin ekonomi-politik dinamiklerinin eleştirel bir değerlendirmesi için Marksist kuramsal yaklaşımlara ihtiyaç duyulduğu düşüncesindeyiz”⁴ görüşünü ileri sürüyor. Biz tam da bu nedenle her iki kitabın da ele alınmayı ve eleştirel bir değerlendirmeyi hak ettiği kanısındayız. Bu doğrultuda ilk bölümde her iki kitap için de kanımızca önemli bir katkı olarak değerlendirebilecek Türkiye ekonomisinde inşaat sektörünün yükselişine dair, olgular ve veriler bakımından oldukça zengin nitelikte olan tespitlerini ele alacağız. İkinci bölümde ise her iki kitabın da ruhuna sinmiş olan yukarda özetlediğimiz iki tezi ele almak ve eleştirel değerlendirmelerde bulunmak istiyoruz. Önceden belirtelim. Gerek ilk kitap bir derleme olduğundan yazarları arasında gerekse de onlarla ikinci kitabın yazarı arasında görüş ve vurgu farklılıkları mevcuttur. Biz elbette kısaca bunlardan da bahsedeceğiz. Gelgelelim her iki kitabın yukarda özetlemeye çalıştığımız tezle-

3 Örneğin Bağımsız Sosyal Bilimcilerin yayınladıkları *AKP’li Yıllarda Emegün Durumu* kitabının “Kentleşme, Kentsel Dönüşüm ve Kentsel Muhalefet” başlıklı son bölümü, Yordam Yayınları, İstanbul, s. 273-290.

4 Penpecioglu, “Kapitalist Kentleşme Dinamiklerinin Türkiye’deki Son 10 Yılı”, *İnşaat Ya Resulullah*, s. 164.

rini temellendiren görüşlerindeki benzerliklerden hareket edeceğimizin özellikle altını çizmek isteriz. Aşağıda her iki kitapta da ifade edilen görüşleri bu iki tez etrafında özetleyeceğiz.

İnşaat odaklı birikim

Her iki kitabın da ortaklaştığı tema inşaatın ekonomi politiği. İlk kitapta, Tanıl Bora, Menderes-Demirel-Özal-Erdoğan çizgisinde Türk muhafazakârlığının (“Büyük Sağ Gelenek”) inşaat merakına değiniyor. Takip eden yazılarda ise inşaat sektörünün Türkiye ekonomisi için 2000’li yıllarda ne kadar önem kazandığı ortaya konuyor. Osman Balaban aynı kitaptaki yazısında inşaat sektörünün öne çıkmasının hem yeni hem de Türkiye’ye de özgü olmadığını belirtiyor. Yazar inşaat sektörünün, özellikle durgunluk dönemlerinde bunalımı aşmak üzere ön plana çıktığını, hükümetlerin hem üretken inşaat-konut altyapı hem de üretken olmayan gayrimenkul-emlak faaliyetlerini sektörün yukarıda değinilen büyüme etkisi nedeniyle neredeyse koşulsuz biçimde desteklediklerini uluslararası deneyimlere başvurarak ortaya koyuyor. Balaban aynı zamanda bu kontrolsüz büyümenin “karanlık yüzü” olarak sektörün ekonomik krizlere yol açması, yüksek enflasyon, düşük gelir gruplarının konut satın alma ve kiralama gücünün azalması, üretken sektörlerle yönelen yatırımların azalması gibi ağır toplumsal maliyetlerinin olduğunu ortaya koyuyor.⁵

Balaban yazısının devamında, 1980 sonrası dönemde Türkiye’de inşaat sektörünün iki ayrı büyüme evresi olduğunu belirtiyor. İlk büyüme dönemi olan 1982-1987 yılları arasında inşaat sektörüne yapılan yatırımların GSMH içindeki payının yüzde 5.2’den (1982) yüzde 7.3’e (1987) yükseldiğini, ikinci büyüme dönemi olan 2002-2008 yılları arasında ise 2004’de yüzde 3.8’den 2006’da yüzde 4.8’e yükseldiğini belirtiyor.

Her iki dönemde de inşaat sektöründeki bu büyümenin arkasında devletin önemli bir rolünün bulunduğu çeşitli yazılarda doyurucu bir şekilde ortaya konuyor.⁶ Özellikle 2002’den itibaren gözlemlediğimiz inşaat sektöründeki büyüme evresinde ise, sektörün AKP hükümetinin politikalarıyla, çıkardığı yasalarla önemli bir destek ve teşvik gördüğünün altı çiziliyor.⁷

Yine kitapta son 10 yıllık süreçte AKP hükümetinin kentsel rant üretimi ve dağıtım gücünü büyük ölçüde kendi kontrolü altına alacak bir düzenlemeye gittiği vurgulanıyor.⁸ Büyükşehir Belediyeleri, TOKİ ve sermaye arasındaki işbirlikleri çerçevesinde yaşama geçen projelerle, kamu mülkiyetindeki arsaların gayrimenkul yatırım ortaklıkları şeklinde örgütlenmiş büyük sermayeye aktarıldığı gös-

5 Balaban, “İnşaat Sektörü Neyin Lokomotif?”, *İnşaat Ya Resulullah*, s. 20-21.

6 Balaban, age., s. 24-27, Penpecioğlu, age., s. 169-177.

7 Penpecioğlu, age. s. 173.

8 Penpecioğlu, age., s. 171.

teriliyor.⁹ Sönmez de kitabında kamu arsalarının TOKİ ve iştiraki Emlak Konut eliyle (Ağaoğlu, Varyap, Kuzu, Aşçıoğlu vb. müteahhitlere yaptırılan inşaatlar için geliştirilen “gelir paylaşım” sistemi üzerinden) özelleştirildiklerini belirtiyor.¹⁰

Balaban TOKİ’nin yapılan değişikliklerle Kamu İhale Kanunu’ndan bağımsız hareket edebilecek olağanüstü yetkilerle donatıldığını belirtiyor.¹¹ Her iki kitapta da 2004 yılındaki düzenlemeler sonucu başta Arsa Ofisi ve Emlak Bankası olmak üzere kamu arsa ve taşınmazlarını devralan kurumun ülke çapında önemli miktarda arsa stokuna sahip olduğu ve özel mülkiyetteki arsaların kamulaştırılması konusunda da özel yetkilere kavuştuğu ortaya konuyor. Bununla birlikte TOKİ’nin hâlâ kuruluş amacı olan düşük gelir grupları için konut üretmekten uzak olduğunun altı çiziliyor.¹²

Mustafa Sönmez kitabında AKP’nin oylarının yüzde 30’lardan yüzde 50’lere gelmesinde, inşaata dayalı ekonomiyi iş bitirme, büyüme sembolü olarak gören seçmen kitlesinin payı olduğunu belirtiyor. Sönmez, “inşaat deyince RTE’nin gözleri parlıyor. Adeta bir inşaat tutkunu. İnşaat ile partisini büyüttüğü, inşaatı AKP’nin bir ‘inşaat iskelesi’ gibi kullandığı biliniyor” tespitinde bulunuyor.¹³

Sönmez’in dönemi tanımlamada başvurduğu kavram “inşaat odaklı birikim modeli.”¹⁴ Şöyle diyor: “İnşaata lokomotif sektör olarak bakarsanız, son 10-15 yılın inşaat odaklı büyüme olduğunu fark edebilirsiniz.”¹⁵ Başka bir yerde kendisiyle yapılan söyleşide de benzer şekilde “AKP rejiminde sermaye birikimi sürecine damgasını vuran sektörün inşaat olduğu malum” tespitinde bulunuyor.¹⁶

Bu görüşünü kanıtlayabilmek bakımından yazar Türkiye ekonomisinin son 15-20 yılına ilişkin önemli gelişme eğilimlerini bir dizi somut verilerin analiziyle bize aktarıyor. Sönmez özellikle 2001 krizi sonrasında Türkiye ekonomisine akan yabancı sermayenin, büyüme oranlarının yükselmesinde önemli rol oynadığını, bunun AKP’nin ekonomideki şansı olduğunu belirtiyor. 1981-2002 yılları arasında Türkiye ekonomisine her tür yabancı kaynak girişinin 34 milyarda kalırken, 2003-2014 yılları arasında 469.2 milyar dolara ulaştığını, bunun içinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının 126.7 milyar dolara ulaştığını, onun yaklaşık

9 Penpecioglu, age., s. 175.

10 Sönmez, *AKFaşizmin İnşaat İskelesi*, s. 84.

11 Balaban, age., s. 42-3.

12 “TOKİ yoksulu unuttu” başlıklı bir gazete haberinde, TOKİ’nin dar ve orta gelirli ev sahibi yapmak amacından tamamen uzaklaşarak sadece lüks segmente ve üst gelir grubuna konut üretir hale geldiği belirtiliyor. Habere göre şu anda TOKİ’nin dar gelirli yurttaşlara ürettiği konut toplam üretiminin yüzde 6-7’sini geçmiyor. *Cumhuriyet*, 17.03.2016.

13 Sönmez, age., s. 9-10.

14 Sönmez, age., s. 117.

15 Sönmez, age., s. 116-7.

16 Sönmez, “Krizle karşı inşaat: nereye kadar?”, *Cumhuriyet*, 19.10.2012.

dörtte birini ise konut-arsa-ofis alımlarının oluşturduğunu belirtiyor.¹⁷ Yazar her yıl ortalama 40 milyar doları aşan yabancı kaynak akışına bağlı olarak banka kredilerinin önemli bir kısmının inşaat ve konut kredilerine aktığını, devletin de özel sektörün de inşaat yatırımlarının 2003'den 2013'e üç kat arttığını gösteriyor.¹⁸ Sönmez kitabında bu gelişmelere bağlı olarak inşaat ve gayrimenkul sektörünün toplam istihdam içindeki payının 2004'de yüzde 5.1'den 2014'de yüzde 8.3'e yükseldiğini belirtiyor. Yazara göre bu rakam doğrudan şantiyelerde çalışanları kapsıyor; sektöre inşaat malzemesi üretenler, mermer ocaklarında çalışarak katkıda bulunanlar ve hizmet sektöründeki beyaz yakalıların da eklenmesiyle sektörün toplam istihdam içindeki payı yüzde 10'un üzerine çıkıyor.¹⁹

Yazar bununla kalmıyor, Türkiye kapitalizminde inşaat ve gayrimenkul sektörünün öne çıkmasının “karanlık yüzü”ne dair önemli gerçekleri de gözler önüne seriyor. Bu dönem zarfında ücretlerin eridiğini, işçilerin yoğun sömürüye uğradıklarını, iş cinayetlerinin arttığını, vergi gelirlerinin çoğunu işçi sınıfının ödediğini, bütçe kaynaklarının müteahhitler ve diğer sermaye kesimlerine harcandığını, ailelerin borç yükünün arttığını, özel sektörün dış borçlarının arttığını, özel sektörün kullandığı dış krediler içinde imalat sanayisinin payının azaldığını, buna karşılık kredilerde özellikle inşaat ve hizmetler sektörünün payının arttığını, milyar dolarlık imtiyaz projelerinin kimlere, hangi sermaye gruplarına dağıtıldığını çeşitli veriler ve göstergeler ışığında ayrıntılı bir şekilde ortaya koyuyor.

Siyasi tercih olarak inşaat

İnşaat sektörünün neden bu kadar öne çıktığı konusunda her iki kitapta da, aralarındaki vurgu farklarına rağmen, bunun AKP'nin (ve Erdoğan'ın) siyasi tercihinin bir ürünü olduğunun altı çiziliyor. İlk kitap yazarlarından birinin ifadeyle, “Türkiye deneyimini diğer ülke deneyimlerinden ayıran en önemli özellik de budur. Türkiye’de siyasi aktörler, inşaat sektörünü sadece ekonomik hedefler doğrultusunda değil, kısa ve orta erimli siyasal amaçlar doğrultusunda kullanmak istemişlerdir.”²⁰

Her iki kitapta da bu siyasi tercihin altında ekonomik, siyasi ve ideolojik nedenlerin yattığı belirtiliyor. İnşaat sektörünün diğer sektörlerle olan yakın ilişkisinden dolayı inşaat yatırımlarının makroekonomik büyümeyi sağlamak için bir araç olarak kullanıldığı, siyasi açıdan AKP'nin vergi vb. kazançlarla mali kanallardan zenginleşmesini mümkün kıldığı, ideolojik açıdansa halkın bazı kesimlerini ev sahibi yaparak maddi tatminle kendine bağlamak gibi bir işlev gördüğü belirtiliyor. İlk kitapta bir yazar bu gelişmeyi şöyle özetliyor: “Her dönemde

17 Sönmez, age., s. 132.

18 Sönmez, age., s. 73-4.

19 Sönmez, age., s. 31.

20 Balaban, age., s. 32.

Türkiye ekonomisinin motoru olarak görülen inşaat bu dönemde vites artırırken, bir yandan sektör yeni zenginlerini yarattı, diğer yandan da kitleleri uzun vadeli borçlarla mülk sahibi olmaya özendiren, krizlere gebe şekilde aşırı arz üreten bir yapıya kavuştu.”²¹

Birinci kitaptaki yazılarda Türkiye kapitalizminde inşaatın ekonomi politiğini, AKP’nin farklı toplumsal kesimleri bir arada yönetebilme kapasitesine işaret eden hegemonya kavramı etrafında açıklama eğilimi öne çıkıyor. İnşaat sektörünün bu kadar önem kazanmasının arkasında “kapitalist güçler açısından bir tür hegemonya inşa etme çabası” yattığı öne sürülüyor.²²

Yine kitaptaki çoğu yazıda AKP’nin yıkıcı kent politikalarının nasıl olup da kitlesel destek kazandığı sorusuna cevap ararken sıklıkla hegemonya kavramına başvuruluyor. Özellikle Çavuşoğlu’nun yazısı bu bakımdan en belirgin olanı. Çavuşoğlu, “Özellikle vandal kentleşme ve ceberrut devlet uygulamalarına rağmen genişleyen AKP hegemonyasını diğer bir deyişle **AKP’nin ikna üretme gücünü** anlamada mevcut analizlerin çoğunun doyurucu olmaktan uzak” olduğunu²³ belirtiyor ve yazısında bu hegemonyanın “kalkınma fetişi” ve “korporatist felsefe” etrafında örüldüğünü ileri sürüyor. Hegemonya kurmak için bir tarihsel blokun gerekliliğini vurgulayan yazar, yaratılan bu büyük “inşaat tarikatı”nın bileşenlerinin işgalciler, yatırımcılar, inşaat sektörü ve kamu kesimi olduğunu ve inşaata dayalı büyüme modelinin AKP hegemonyasının ulusal popüler proje haline gelmesinde korporatizmin özel bir rol oynadığını belirtiyor.²⁴

Sönmez’e göre de AKP’nin (ve Erdoğan’ın, Sönmez kısaca RTE diyor) “inşaat odaklı büyüme”yi tercih etmesinin ekonomik ve siyasi gerekçeleri vardı. Sönmez ekonomik gerekçeler olarak göçlerle birlikte artan konut talebini, büyüme ile artan vergiler sayesinde devletin inşaat harcamalarını artırma olanağı bulmasını, İstanbul sermayesinin düşen faizlerle birlikte yeni bir yatırım alanı olarak inşaat sektörüne yönelmesini sayıyor.

Bununla birlikte Sönmez’in de asıl iddiası siyasi tercihler üzerinde, AKP’nin bir ekonomi politikası olmadığı, temel hedefinin totaliter bir rejim inşa etmek olduğu ve ekonomiyi bu hedefe giderken araç olarak kullandığı²⁵ noktasına yoğunlaşıyor. Sönmez, “AKP’nin siyasi yükselişinde ekonomiyi ve özellikle inşaat sektörünü basamak olarak kullandığını”²⁶ ileri sürüyor.

Konut, AKP rejiminin inşasında ve tırmanışında önemli bir araç oldu. (...) Neye mal olacaksa olsun, onu asıl hedefe taşıyacak bir araç. Nitekim RTE bu aracı,

21 Çavuşoğlu, age., s. 144.

22 Penpecioğlu, age., s. 177.

23 Çavuşoğlu, age., s. 77, vurgu bize ait.

24 Çavuşoğlu, age., s. 79.

25 Sönmez, age., s. 11.

26 *Birgün*, 27.01.2015.

'konut ağırlıklı inşaat' olarak seçti. Hem konut üstünden kendi 'nurjuvazi'sini palazlandırmak hem de konuta duyarlı seçmeni fethetmek vardı hedefinde (...) dışardan akan yabancı kaynağı inşaatla odakladı. Krediler müteahhitlere olduğu kadar konut kredisi biçiminde tüketicilere aktarıldı, böylece konut odaklı bir birikim çarkı dönmeye başladı.²⁷

Lokomotif mi yedek lastik mi?

Türkiye kapitalizminde inşaat sektörünün artan rolüne ilişkin yakın zamanda yayınlanan iki kitapta öne çıkan benzer ya da ortak iddiaları, aralarındaki vurgu farklarını da dikkate alarak özetlemeye çalıştık. Her iki kitapta da Türkiye kapitalizminin gelişme eğilimine inşaat sektörünün damgasını vurduğu, sermaye birikiminin merkezinde inşaat sektörünün yer aldığı, bunun ortaya çıkmasında dönemin uygun ekonomik koşullarının etkisi olmakla birlikte, AKP'nin siyasi tercihinin belirleyici olduğu görüşlerinin altı çiziliyordu. İlk kitaptaki yazılarda bu siyasi tercih, farklı sermaye ve toplum kesimleri arasında bir hegemonya kurmayı mümkün kılan büyüme fetişi, kültürel kodlar ve korporatist felsefenin etkisinde şekilleniyordu. İkinci kitapta ise İslamcı ve otoriter bir rejim kurma amacı bu tercihte belirleyici rol oynuyordu. Her iki kitapta da öne sürülen görüşler içinde doğru olan, aşağıda ileri süreceğimiz görüşleri destekleyen ifadeler elbette var. Ancak biz söz konusu kitaplarda özellikle öne çıkan iki temel tezi, son 10-15 senede sermaye birikiminin odağında inşaat sektörünün yattığı ve AKP'nin otoriter, faşizan bir rejim kurmasında inşaat sektörü tercihinin belirleyici rol oynadığı tezlerini tartışmak istiyoruz. Buradan hareketle politik sonuçlar çıkartmaya çalışacağız.

İlkin günümüz Türkiye kapitalizminde sermaye birikiminin merkezinde inşaat sektörünün yer aldığı iddiasını ele alalım. Türkiye'de, liberalinden ulusalcısına çoğu sol çevrede yaygın olan bu iddia ne kadar geçerlidir? Bizim kanımız son 10-15 senede inşaat sektörünün bu kadar öne çıkmasının **maddi** temellerini açıklığa kavuşturmadan bu soruya açık bir cevap verilemeyeceğidir.

Geçerken belirtmekte fayda var. Özellikle ilk kitapta çeşitli yazılarda da gösterildiği gibi inşaat sektörü geçmişte de Türkiye ekonomisinde önemli bir yere sahipti. Sol çevrelerden yapılan eleştirilerde sık sık iç pazara dönük olmakla, döviz kazandırmamakla suçlanan inşaat sektöründe²⁸ 1980'lerden itibaren Türk yurtdışı müteahhitlik firmalarının dünyada belli bir gelişkinliğe ulaşmış olduk-

²⁷ Sönmez, age., s. 87-8.

²⁸ Örneğin Sönmez şöyle diyebiliyor: "Konut yıllardır iç pazara dönük büyümenin lokomotifidir. Bizzat konut üretirken bile önemli bir kısmı ithal ediliyor. Kullanılan çimentoda bile yüzde 25 ithal enerji kullanımı söz konusu" (Sönmez, age., s. 92). Sönmez'e sormak gerek: Yıllardır yurtdışında müteahhitlik yapan Türk firmaları ihracat yapmış olmuyorlar mı, döviz getiriyorlar mı; bu önemsiz bir miktar mıdır? Ya da "dış pazara dönük", ihracatçı sektörlerin çoğu kendisinin de gayet iyi bildiği gibi net ithalatçı değiller mi?

larını, günümüzde iş hacmi itibarıyla dünya sıralamasında Çin'den sonra ikinci sırada yer aldıklarını²⁹, yurtdışında her yıl ülkenin yıllık mal ihracatının ortalama yüzde 20'si büyüklüğünde proje üstlendiklerini unutmamak gerekir.

Nitekim yukarda aktardığımız üzere yazarlardan Balaban da sektörün 80 sonrası ilk büyüme dönemi olarak 1982-1987 yıllarını, sonraki büyüme dönemi olarak da 2002-2008 yıllarını belirtiyor. Verilere dikkatle bakacak olursak inşaat sektörüne yapılan yatırımların GSYH içindeki payı ilk dönemde daha yüksektir. Böylece 2002-2008 yıllarında ve 2010'dan itibaren de inşaat sektörünün öne çıkmasını doğrudan AKP hükümeti ile sınırlamak doğru olmayacaktır. Peki, bu durumda neden inşaat sektörü adından bu kadar söz ettirir oldu?

Aslında her iki kitapta da buna cevap veriliyor. Biz önce daha berrak olan Sönmez'inkinden aktaralım: “Bu ‘başarı’ büyük ölçüde dışardan akan yabancı kaynak ile mümkün oldu. 1980’li yıllarda Özal döneminde yılda 1 milyar doları bulmayan, 1990’larda koalisyon hükümetleri döneminde yılda ancak 4 milyar doları bulan yabancı kaynak girişi, AKP rejiminin ilk 5 yılında yılda ortalama 30 milyar dolara yaklaşıyordu.”³⁰ Sönmez devamında sorusuna kendi cevap veriyor: “İnşaat hızla büyüme için ortaya çıkan potansiyel talep 2002 öncesi için de söz konusu değil miydi? Büyük fark, değişen para iklimidir.”³¹ Derleme kitapta da sermayenin 90’larda yaygın olarak faiz üzerinden, 2000’lerde ise gayrimenkul üzerinden spekülasyon getiri peşinde koştuğu belirtildikten sonra şöyle deniyor: “2002 öncesi de böyle bir imkân vardı, ancak asıl fark bu yatırımlara girişmek için gerekli kredi, yabancı sermaye girişinin artması inşaat için gerekli fonları yaratacaktı.”³² Bu tespit önemlidir. Zira konut ve gayrimenkul sektörünün gelişmesinde, AKP’nin iradesi dışında, doğrudan siyasi olmayan önemli bir açıklayıcı etkenin söz konusu olduğu her iki kitapta da teslim ediliyor.

Bu dış dinamiğin belirleyici olduğu dünya ekonomisinin kriz koşullarında, ister Batıcı-laik ister İslamcı olsun, Türkiye burjuvazisi de önemli bir iç dinamik olarak, uluslararası rekabette (1994-1998-2001 krizlerinin açığa vurduğu gibi) “tıknafes” kaldığından “soluklanma” gereksiniminin bir ürünü olarak yüzünü inşaat ve gayrimenkul sektörüne döndü. Türkiye sermayesi uluslararası alanda rekabet gücü olan sanayi sektörlerinde uzun zamandır zorlanıyordu. Bunda rol oynayan yapısal etkenler, üretim yapısındaki teknolojik gerilik ve para hareketleri ile mal hareketlerinin serbestleştirilmesi sonucunda ihracatı baskılayan ve ithalatı teşvik eden bütünleşme biçimiydi. Bunun sonucunda cari açık yıllardır artma eğilimindeydi. Türkiye kapitalizminin dünya ekonomisiyle bütünleşme biçiminin getirdiği çelişkilerin bir ürünü olan cari açığı kapatmak için para bulma

29 *Hürriyet*, “İnşaat bizim işimiz!”, 21.08.2015.

30 Sönmez, age., s. 22.

31 Sönmez, age., s. 30.

32 Balaban, age., s. 30.

zorunluluğu da ekonomiyi yabancı sermaye akımlarına bağımlı kılıyordu. Daha fazla kâr arayışı peşinde olan yabancı sermayenin, 2002-2013 yılları arasında, “AKP devrinde”, yöneldiği sektörlerin başında finans ve hizmetlerin yanı sıra inşaat ve gayrimenkul gelmektedir.³³

Konjonktürel etken ise özellikle 2008 krizi sonrası dünya ekonomisinin durgunlaşmasıyla birlikte ihracat olanaklarının kısıtlanmasıydı. Her iki etken birlikte sanayide azalan kârlılık sorununa yol açıyordu. Bu çelişkiler Türkiye burjuvazisini, aynı diğer ülke burjuvazileri gibi, sanayiye alternatif, onu ikame eden değil, ancak onu destekleyen alternatif kazanç arayışına zorladı. Sönmez de bahsediyor: “İstanbul sermayesinin düşen faizlerle birlikte yeni bir yatırım alanı olarak inşaat sektörüne yönelmesi”³⁴ bunların başında geliyordu. Şöyle ifade edelim: Sıklıkla savunulduğu gibi izlenen kur politikası nedeniyle değil (bu politika AKP öncesinde de uygulanıyordu), belki onun da teşvik ettiği, ama asıl köklerini Türkiye’de sermaye birikiminin yapısal geriliği ile kriz koşullarında tıkanmasında bulan bir ortamda inşaat sektörü ağırlık kazanmaya başlamıştır.

Özetle bütün dünyada olduğu gibi Türkiye kapitalizmi açısından da inşaat sektörünün ve “toprak rantı”nın öne çıkmasının maddi zeminini, kapitalist üretim ilişkilerinden kaynaklanan ve birbirini etkileyen ikili bir yapının ürünü olarak görmek gerekir: İnşaat sektörünün günümüzde Türkiye burjuvazisi açısından önemi, üretim/sanayi alanında yaşanan kârlılık krizini ertelemek ve hem iç hem de dış pazarlardaki rekabet gücü kayıplarını telafi edebilmektir.

Öte yandan inşaat sektörünün AKP döneminde öne çıkma eğilimini, soldan iktisatçıların sıklıkla vurguladıkları gibi “sanayisizleşme” olarak yorumlamak da doğru değildir. Örneğin Sönmez şöyle diyor: “Yaşanan son 12 yılda sağlanan dış kredileri kullanmada imalat sanayisinin payının 13 puanın üstünde gerilemesi, Türkiye’nin sanayiden uzaklaşması, sanayisizleşmesi gerçeğinin en çarpıcı göstergesidir.”³⁵ Yukarda mantığını açıkladığımız yerli ve yabancı sermaye kesimlerinin inşaat sektörüne yönelişi, olsa olsa sanayi yeteri kadar kârlı olmadığı için finans kesiminin başka alanlara yöneldiğini açıklar; sanayinin önemini tamamen yitirdiğini göstermez.

Türkiye ekonomisinde 2002-2014 yılları arasında özel sektör tarafından yapılan sabit sermaye yatırımlarının sektörler itibarıyla seyrine bakıldığında, imalat sanayisine yapılan sabit sermaye yatırımlarının hem 2002 öncesinden daima fazla olduğu hem de inişli çıkışlı da olsa, belli bir düzeyi koruduğu ve konuta yapılanlardan daima yüksek olduğu görülmektedir.³⁶ Keza GSYH içinde özel sektörün makine ve teçhizat harcamalarının payının 2002-2014 yılları arasında daima

33 Sönmez, *Yurt*, 21.05.2013.

34 Sönmez, age., s. 29.

35 Sönmez, age., s. 106.

36 T.C. Kalkınma Bakanlığı, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, Temmuz 2015, s. 90.

inşaat harcamalarının payından yüksek olduğu görülmektedir.³⁷ İmalat sanayisinin milli gelirdeki payı 2003’de yüzde 23’den 2012’de yüzde 24.4’e çıkmışken, emlak ve konut sahipliğini de kapsayan inşaat sektörünün payı aynı dönemde yüzde 13.7’den yüzde 14.1’e çıkmıştır.³⁸ 2002-2014 yılları arasında sanayinin istihdamdaki payı yüzde 20.8’den yüzde 19.1’e düşmüştür, inşaatın aynı dönemde payı yüzde 4.5’den yüzde 7.3’e çıkmıştır. Sanayi sektörünün ekonomide yaratılan toplam katma değer içindeki payı 2013 yılında yüzde 42.5 iken, inşaat sektörünün payı yüzde 7’dir.³⁹ Bankaların (bireysel krediler hariç) toplam nakdi kredilerinin yüzde 30’a yakın kısmı imalat sanayisine, yüzde 17.5 kadarlık kısmı ticaret kesimine, yüzde 10’u inşaatla gitmektedir.⁴⁰

Bu veriler ışığında Türkiye’de kapitalist üretim ilişkilerinin sanayinin dışına taşındığını belirtmek kanımızca doğru değildir; sanayi uluslararası kriz koşullarında güç kaybetmiştir, ancak önemi azalmamıştır; GSYH içindeki, katma değerdeki, sabit sermaye yatırımlarındaki ya da toplam istihdam içindeki payları bakımından sanayi, inşaat sektöründen yine de daha ağırlıklı olan konumunu korumaktadır. Evet, inşaat ve gayrimenkul sektörlerinin ekonomideki ağırlığında bir yükselme eğilimi söz konusudur; ancak bu uzunca yıllara rağmen hiçbir zaman başat eğilim olma düzeyine gelmemiştir. İlk kitabın yazarlarından Penpecioğlu da “endüstriyel üretimdeki kâr oranlarının azalması sürecinde sermayenin ticaret ve hizmetler gibi sektörlerle yönelmesinin beklenen bir durum olduğunu”⁴¹ belirttikten sonra şöyle diyor: “Türkiye’de sermaye birikimi dinamiklerinde kuşkusuz bir değişim var. Ancak bu değişimin uluslararası rekabet karşısında kaderine terk edilen endüstriyel üretimi tasfiye eden bir noktaya ulaştığını belirtmek oldukça güç.”⁴²

İnşaat ve gayrimenkul sektörünün sanayiye rağmen değil; onu daralan ihracat karşısında iç talebi canlandırarak desteklemek üzere, onun karşı karşıya kaldığı engelleri en azından ötelemek üzere önemli bir işlev gördüğünü ortaya koymaya çalıştık. Son olarak başka birçok gösterge ve veriye başvurmak yerine sadece günümüzden bir örnekle yetinelim. Tek başına toplam ülke ihracatının yüzde 15’ini oluşturan Otomotiv Sanayicileri Derneği (OSD) Yönetim Kurulu Başkanı’nın ihracatta güçlü olmak için iç pazarın önemine değindiği açıklaması şöyle: “Sanayimizin mevcut konumunu koruması için iç pazardaki istikrarlı büyümenin devamlılığının sağlanması büyük önem taşıyor. Kuvvetli bir iç pazar ile desteklenmeyen sanayinin rekabetçiliğini sürdürebilmesi haliyle mümkün

37 Age., s. 40.

38 Sönmez, “AKP nerede hata yaptı, neden umutsuz vak’a?”, *Yurt*, 10.09.2013.

39 TÜİK verileri.

40 G. Uras, “Kredilerin % 4.1’i tarıma gidiyor”, *Milliyet*, 31.7.2015.

41 Penpecioğlu, age., s. 166.

42 Penpecioğlu, age., s. 169.

değil.”⁴³

Özetle inşaat sektörünün son 10-15 yılda ekonomik bakımdan tercih edilmesinde hiç de özel olarak AKP'ye atfedilemeyecek, aynı dönemde AKP yerine başka bir burjuva hükümet olsa da kolay kolay kaçınamayacağı dinamikler olduğunu, hem dış koşulların bunu teşvik ettiğini hem de Türkiye'de sermaye birikiminin zorunluluklarının bunu gerektirdiğini göstermeye çalıştık. Söylediklerimizi berrak ifade edelim: Dünya ekonomisinin kriz koşullarında inşaat sektörünün, elbette yukarda değindiğimiz, ekonomiyi sürükleyen, içerde talebi canlandıran bir etkisi olduğu açık, ama asıl belirleyici olan uygun uluslararası konjonktür olmuştur! Buradan hareketle biz inşaat sektörünü lokomotif değil, olsa olsa bahsettiğimiz koşullar altında her an patlamaya hazır bir yedek lastiğe benzetmeyi daha uygun buluyoruz.

AKP'nin yükselişinde siyasi tercih olarak inşaat sektörünün rolü

Inşaat sektörünün ekonomik açıdan “tercih” edilmesinin gerekçelerine yukarıda değindik. Bu bölümde AKP'nin siyasi tercihinin nedenleri ve AKP'nin yükselişinde bu sektörün bir rol oynayıp oynamadığına değinmek istiyoruz.

Biz, eğer bir siyasi tercih söz konusu ise, bunun - ele aldığımız her iki kitapta iddia edildiği gibi - inşaat sektörü aracılığıyla İslamcı bir rejim kurmak ya da farklı sermaye kesimleri arasında bir koalisyon/ittifak kurarak hegemonya sağlamaktan daha çok, AKP'nin iktidara gelmesiyle iyice açığa çıkan Türkiye burjuvazisinin kendi içindeki çatışmanın ürünü olduğu kanısındayız.⁴⁴ Eğer inşaat sektörünün teşvik edilmesinde bir siyasi tercih söz konusu ise, bu **öncelikle** İslamcı burjuva fraksiyonunun güçlendirilmesine dönüktür.

Burada ekonominin alanından çıkıp, siyasetin alanına girmek durumundayız. 2001 kriziyle birlikte AKP karşısındaki Batıcı-laik cephe çökmüş durumundaydı.⁴⁵ Aslında Sönmez de bu tespiti teyit ediyor: “2001 krizinde ölümü görmüş kitleleri sıtmaya razı etmek zor olmadı.”⁴⁶ Uluslararası uygun ekonomik koşulların yarattığı büyüme rüzgârını da arkasına alarak AKP hükümeti üzerinden İslamcı burjuvazi ekonomik gücüyle orantısız bir siyasi güç elde etmiş oldu. AKP/Erdoğan inşaat sektörünü Batıcı-laik burjuvazi karşısında hem İslamcı sermayeyi güçlendirmek hem de kendi siyasi gücünü ihya etmek üzere kullandı.

Her iki kitapta da gayet yerinde olarak buna değiniliyor. İlk kitabın yazarları

⁴³ *Hürriyet*, 20.05.2016.

⁴⁴ Bu gelişmeyi daha önceki bir yazımızda ortaya koymuştuk: K. Tanyılmaz, “Türkiye Büyük Burjuvazisinde Derin Çatlak”, *Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP*, (der.) N. Balkan, E. Balkan, A. Öncü, İstanbul, Yordam Yayınları, 2014, s. 143-179.

⁴⁵ Bu konuda ayrıntılı bir analiz için bkz. S. Savran, “İslamcılık, AKP, Burjuvazinin İç Savaşı”, *age.*, s. 53-142.

⁴⁶ Sönmez, *age.*, s. 67.

da “metropol sermayesi”nin de inşaat sektörüne girdiğini,⁴⁷ ikinci kitapta Sönmez de “1970’li yılların sanayicilerinin de inşaatçı kesildiğini”⁴⁸ açıkça belirtiyorlar. Demek ki inşaat sektörüne yönelmek bakımından sermayenin farklı kesimlerinin davranışları ve çıkarları bir önceki bölümde belirttiğimiz gerekçelerden dolayı örtüşüyor. Burada bir ayrışma söz konusu değil. Bizim altını çizmek istediğimiz nokta ise şudur: AKP inşaat ve emlak sektöründe oluşacak potansiyel kâr ve toprak rantı pastasından İslamcı sermayeye daha fazla pay aktarabilmek amacıyla ihaleleri, idari düzenlemeleri siyasi olarak, ekonomi-dışı yöntemlerle şekillendirmeye çalışmaktadır. Aslında her iki kitapta yer alan çeşitli yazıların önemli bir katkısı tam da bu “kayıma” ilişkisini verilerle ve olgularla ortaya koymasıdır. Türkiye Müteahhitler Birliği Başkanı’nın sektörün yükselişte olduğu bir dönemde (2002-2006) yaptığı açıklamada sektörün sanıldığı kadar iyi durumda olmadığını, büyükşehir belediyelerinin açtığı ihalelerin de kendilerinden habersiz düzenlendiğini dile getirmesi bunun somut ifadesinden başka bir şey değildir.⁴⁹

Son olarak Sönmez başta olmak üzere sıklıkla dile getirilen şu yaygın iddiaya da değinmeden geçmeyelim. Aslında her iki kitapta da - ister “hegemonya projesi” ister İslamcı rejim kurma amacı öne çıkarılsın - netice itibarıyla şu söylenmiş olmaktadır: “AKP inşaat sektörünü kullanarak yükseldi, inişi de inşaat sektörü yüzünden.” Bu bize kalırsa hem tutarsızdır hem de ekonomik indirgemeci bir yorumdur. Tutarsızdır, çünkü AKP’nin kendi tercihinin sonucu olarak inşaat sektörünü basamak olarak kullandığı, bu sayede siyasi yükselişini gerçekleştirdiği önermesi, ekonominin politik olarak (AKP’nin iradesi, tercihi) belirlendiği anlamına gelirken; inişinin de inşaat sektörü yüzünden olması da ekonominin (dış kaynağın azalması, inşaat ve gayrimenkulde büyümenin yavaşlaması) politikayı belirlediği gibi bir sonuca götürmektedir. Aynı zamanda ekonomik indirgemecidir. Biz Marksistleri her şeyi ekonomi ile açıklamakla eleştirenlerin, günümüz Türkiye kapitalizminde “betona dayalı birikim”i kültürel ve siyasi temellerle açıklamaya çalışırken böylesi bir sonuca varmış olmaları ilginçtir.

Biz ise hem ekonomi hem de politika alanında, kendi özgüllükleriyle, sınıf mücadelelerinin önemini vurgulamak gerektiğini savunuyoruz. Kapitalist üretimin günümüz durgunluk koşullarında yeteri kadar artık değer üretememesine tepki olarak uluslararası burjuvazi ve bu arada bir bütün olarak Türkiye burjuvazisi hem daha fazla artık değer (konut üretimi) hem de daha fazla “rant” (gayrimenkul spekülasyonu yoluyla toprak rantı) elde edebilmek amacıyla kamusal arazilere devletin de katkısıyla el koymaktadır. Bir yandan inşaatlarda karın tokluğuna çalıştırılan binlerce işçi iş cinayetlerine kurban verilmekte, öte yandan emekçi sınıflar ev sahibi olabilmek için ağır borç yükünün altında ezilmekteler.

47 Balaban, age., s. 35-6.

48 Sönmez, age., s. 15.

49 *Referans*, 27.12.2006.

Bir yandan işçi sınıfına karşı daha fazla sömürü olanakları zorlanıyor, öte yandan AKP hükümetlerinin desteğiyle (organik ya da yandaş⁵⁰) İslamcı burjuvazi ekonomi-dışı mekanizmalarla Batıcı-laik burjuvazi karşısında sömürüden daha fazla pay kapma mücadelesi veriyor. Her iki anlamda da sınıf mücadelesi söz konusu. Özetle iki noktayı vurguluyoruz. Birincisi inşaat sektörünün büyümesiyle AKP'nin otoriter ve faşizan bir yönetim tarzı benimsemiş olması arasında otomatik bir ilişki yoktur. İnşaat ve gayrimenkul sektörünün hiç bu kadar atılım yapmamış olduğu geçmiş burjuva hükümetlerinde de bir dizi anti-demokratik uygulamalar mevcuttu. Kaldı ki ekonomi ("yatırım iklimi"), politika alanında AKP hükümetini aşağı çeken (özellikle 2008 krizi ve 2013 sonrası dönemde) sınırlayıcı bir ortam oluşturmalarına rağmen, son yıllardaki seçimlerde görüldüğü üzere, büyüme yavaşlasa bile, AKP'ye yönelmiş seçmen kitlesi azalmıyor, hatta bazen artıyor. Demek ki politika alanında nasıl bir sınıf mücadelesi yürütüldüğü de can alıcı önem taşıyabiliyor. İkinci vurgulamak istediğimiz, inşaat sektörüne ilişkin bir siyasi tercih söz konusuysa, bunun temel amacının bir hegemonya inşa etmekten ziyade burjuvazi içi çatışmada güç dengelerini değiştirebilmek bakımından bir "iskele" işlevi gördüğüdür.

Politik sonuçlar

Türkiye kapitalizminde "inşaata dayalı büyüme"yi çeşitli boyutlarıyla ele alan her iki kitap da, bazı tespitleri, olguların ve verilerin zenginliği içinde kapsamlı bir şekilde ele almaları bakımından kıymetli. Her iki kitap da inşaat ve emlak sektörlerindeki "büyüme"nin "karanlık yüzü"nü, sektörün kitleleri sisteme içerebilmek bakımından nasıl bir işlev gördüğünü ve özellikle işçi sınıfı açısından yakın gelecekte olası bir "emlak krizinin" tüm ekonomide yaratacağı tahribatı ortaya koymak bakımından çok önemli gözlemler ve tespitler içeriyor.

Gelgelelim amacımız Sönmez'in de belirttiği gibi, insafsız kapitalizmi terbiye edici bir hatta takılıp kalmak olmayacaksa; asıl amaç bu reformizmi aşır kapitalizm karşıtı, kâr ve birikimi değil, toplumsal çıkarları önde tutan (...) sosyalist bir toplumsal düzeni inşa etmeyi hedeflemek olacaksa,⁵¹ çıkış noktamız kapitalizmin içinde bulunduğu durgunluk evresinde sınıf içi ve sınıflar arası mücadelelerin somut koşullarda nasıl şekillendiği olmalıdır. Kapitalizmin yeniden üretimini sağlamak üzere **nasıl yönetildiği** (muhafazakâr, korporatist ya da otoriter, faşizan zihniyet) değil. Bu nedenle ilk kitapta Penpecioglu'nun "Marksist bir kentsel siyaset anlayışının geliştirilmesi için yapılması gereken farklı toplumsal ve siyasal bağlamlarda oluşan farklı devlet müdahalelerinin ve düzenleyici mekanizmaların

50 "Havuz" diye de bahsedilen ve içinde Cengiz, Limak, Kolin, Kalyon, Ağaoğlu gibi inşaat firmalarını barındıran, bir kısmı GYO biçiminde örgütlenmiş bulunan sermaye kesimlerinin varlığı, burjuvazi içi mücadelede AKP'nin elini güçlendiren önemli bir işlev görüyor.

51 Sönmez, age., s. 102-3.

araştırılması, bu müdahalelerin-mekanizmaların kapitalist sosyo-mekansal ilişkileri nasıl ve ne ölçüde yeniden ürettiğinin tartışılmasıdır”⁵² önerisine katılamıyoruz. Kanımızca “Marksist bir kentsel siyaset anlayışının geliştirilmesi için” önce kapitalist bir ekonomideki sermaye birikimi dinamiklerinin ve mevcut üretim ilişkilerindeki dönüşümün kentleşme ve konut politikalarına nasıl yön verdiğini, sonra da bu politikaların sınıf içi ve sınıflar arası mücadelelerin sonucunda nasıl biçimlendiklerini araştırmak gerekir. Ancak o zaman devlet müdahalelerinin ve düzenleyici mekanizmaların yeniden üretimde oynadıkları rolü ve buna rağmen kendini yeniden üretememesine, krizlere ve toplumsal maliyetlere yola açan etkenleri daha iyi kavrayabiliriz.

Konut sorununun köklerini üretim ilişkilerinde değil de yeniden üretim (düzenlemeler) ve dolaşım alanında (“konut piyasası”, kamu arazilerinin piyasaya açılması vb.) aramanın sonucu, kamusal arazilerin eşitsiz dağılımına yol açan politikalar ve zihniyetler bütününe odaklanmak olacaktır. Kendi başına devletin yanlış konut politikalarına, emlak sektörünün kötü düzenlenmesine/yönetilmesine odaklanmak, konut/emlak/inşaat sektöründe izlenen politikalara rengini veren hem üretim hem de politika alanlarındaki sınıf mücadeleleri olduğunu göz ardı etmemize yol açabilir.

Bundan dolayı da ele aldığımız iki farklı yaklaşımın politik sonuçları da ister istemez farklı olacaktır. Sönmez’in kitabında mücadeleye davet ettiği “en geniş ittifak” cephesinde kimler yer alacaktır? Daha “kârlı” olduğu için sanayiden çok konuta ve gayrimenkule kredi vermeyi tercih eden finans kesimi mi, Sönmez’in de yer yer sitayişle bahsettiği gibi, yönetimlerinde olan belediyelerde her türlü inşaatla izin veren CHP mi⁵³, aynı “büyükleri” gibi, yatırımlarını gayrimenkul kazançlarına yönlendiren “girişimci” KOBİ’ler mi? Yoksa “kentsel dönüşüm” marifetiyle evlerinden, mahallelerinden edilen kent yoksulları, ev sahibi olabilmek uğruna yıllarca kredi borcu ödemek zorunda bırakılan emekçiler, inşaatlarda çoğu taşeron ve güvencesiz çalıştırılan, hemen her gün iş cinayetlerine kurban giden işçiler mi?

Bu yazıdaki tespitlerin bizi götürdüğü bir diğer sonuç ise, AKP’nin otoriter, faşizan yönetim tarzını eleştirmek için inşaat sektörünü analizin merkezine oturtmanın, bu amaçla iyi ve kötü sermaye birikimi, iyi ve kötü ekonomi politikaları, “üretim ekonomisi”- “rant ekonomisi” ayrımı yapmanın, burjuvazinin o ya da bu kanadına yedeklenmeye yol açma tehlikesi barındırdığıdır. Bu tür ayrımlar Batıcı-laik burjuvazinin inşaat sektörü üzerinden sömürü ve spekülâtif getiri sağlayarak geniş emekçi kitlelerini daha fazla sömürüye tâbi kılmak bakımından en az AKP hükümeti kadar sorumlu olduğunun üzerini örtmeye yarar. Nitekim günümüzde AKP’yi devirmek isteyen Batıcı-laik burjuva fraksiyonu etrafında kümelenen

52 Penpecioglu, age., s. 165.

53 Sönmez, “46 katlı rant rezaleti (2)”, *Birgün*, 16.05.2015.

“Amerikan muhalefeti”nin kitleler üzerinde “hegemonya” kurmak için tam da en çok başvurduğu bir yaklaşımdır bu. Kapitalizmde mevcut güç dengelerini değiştirmek, “hegemonya”yı kırmak, eğer sistemi reforme etme peşinde değilsek, daha iyi (ihracatı ve sanayiye destekleyen) ve daha kötü (iç pazarı ve tüketimi destekleyen), daha otoriter (AKP rejimi) ve daha demokratik (?) politikalardan birini tercih ederek değil, o tercihe zorlayan yapısal etkenleri, en başta da mevcut üretim ilişkilerini değiştirerek mümkün olabilir. “Kent hakkı” alanında söz sahibi olabilmek de ancak bunun **sınıfsal** bir mesele olduğunu kavramakla mümkündür.

Kitap Tanıtımı

Türkiye’de Sınıf Mücadeleleri

*Türkiye’de
Sınıf Mücadeleleri*
4. baskı
Sungur Savran
Yordam Kitap

Türkiye’de Sınıf Mücadeleleri, gerek Kemalizmin ve onun bugünkü mirasçısı ulusalcılığın, gerekse sol liberalizmin 20. yüzyıl Türkiye tarihinin bütün dönüm noktalarını (Milli Mücadele ve Cumhuriyet’in kuruluşu, çok partili yapıya geçiş, 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül vb.) yanlış yorumladığını ileri sürüyor. Doğru bir kavrayışa ancak Türkiye tarihinin bir sınıf mücadeleleri tarihi olarak yeniden okunması yoluyla varılabileceğini ortaya koymaya çalışıyor.

Sosyal yardım: yoksulun sözde dostu, işçinin amansız düşmanı

Özgür Öztürk

Denizcan Kutlu
*Türkiye’de Sosyal Yardım Rejiminin Oluşumu:
Birikim, Denetim, Disiplin*
Ankara: NotaBene Yayınları, 2015

Türkiye’de AKP döneminde pekişen sermaye egemenliğinin en önemli ayaklarından birini sosyal yardımlar oluşturuyor. “Sosyal yardım” denildiğinde, yoksullara yönelik kurumsal nitelikli ayni veya nakdi destekleri anlamak gerekiyor. Belirlenen bir yoksulluk sınırına göre, çoğunlukla bir hanenin, bazen de bir bireyin muhtaçlık düzeyi ölçülerek verilen bu tarz yardımlar arasında ilk akla gelenler elbette kömür ve gıda kolisi dağıtımları. Fakat son yıllarda (şartlı eğitim yardımı, engelli yakını yardımı vb.) yeni sosyal yardım biçimlerinin de uygulamaya girdiğini görüyoruz. Sermayenin işleyişi geniş kitleleri yoksullaştırırken, bir yandan da yoksulluğun yönetilmesi için çeşitli mekanizmalar kuruluyor.

“Sosyal yardım” olgusunun önemi açık. Gelgelelim bu önemli olgunun Türkiye’de doyurucu biçimde incelendiği ve tartışıldığı söylenemez. Sosyal yar-

dım alanları “makarnacılar” diye aşağılayan ve onları üç beş kuruş karşılığında oylarını satan ahlâksızlar olarak gören tipik ulusalcı sosyal-demokrat görüş de, sosyal yardımları önemsiz bulup AKP’nin esasen söylemsel becerileri yoluyla, toplumun beklentilerine bir şekilde hitap ederek seçim kazandığını düşünen liberal yaklaşım da problemli. Zira her ikisi de meseleyi öncelikle ve esas olarak seçim başarısı açısından ele alıyor.

AKP’nin elindeki her aracı kullanarak seçimlerin hayli eşitsiz bir ortamda gerçekleşmesini sağladığı malum. Aslında Türkiye’de bir süredir burjuva standartlarına göre bile bir “seçim” yapıp yapılmadığı da tartışmalı. Fakat sorun seçimlerden ibaret değil. Karşımızda AKP olarak gördüğümüz ve giderek Tayyip Erdoğan’ın şahsında cisimleşmiş olan yapı, siyasal alanın yanı sıra ekonomik, toplumsal, ideolojik düzlemlerde de kendisini yeniden üretecek mekanizmaları kuruyor. Böyle bütünsel bir perspektiften bakıldığında sosyal yardım olgusu farklı bir anlam kazanıyor.

Denizcan Kutlu’nun 2015 yılı sonunda çıkan kitabı, sosyal yardımları Marksist perspektiften incelemeye girişen bir çalışma olarak dikkate alınmayı hak ediyor ve konuyu tartışmak için uygun bir çıkış noktası sağlıyor. Bu yazıda Kutlu’nun kitabı değerlendirilecek ve bazı açılardan eleştirilecek, ama bütün olarak alındığında değerli ve yararlı bir yapıt olduğunu baştan teslim etmek lazım. Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde etkili olan Marksist geleneğin bir ürünü sayılabilecek, kapsamlı bir araştırmaya dayanan, konuyu hem teorik hem de olgusal yönden ele alan nitelikli bir çalışma bu. Kutlu, saha çalışması sırasında Ankara’da çok sayıda insanla -hem yardım alanlarla hem de sosyal yardım görevlileriyle- görüşmüş. Olguyu bütünlüklü biçimde kavramayı, teorik düzlemde açıklığa kavuşturmayı, ayrıca yardım alanların ve verenlerin bunu nasıl yaşadıklarını ortaya koymayı amaçlamış. 2014 yılında Gamze Yücesan-Özdemir’in danışmanlığında doktora tezi olarak tamamladığı bu çalışmayı gözden geçirerek kitap haline getirmiş.

Kapitalizm öncesinde ve kapitalizmde sosyal yardımlar

Kutlu’nun çalışmasında kapitalizm öncesi toplumlardan bahsedilmiyor, ama en genel anlamıyla “sosyal yardım” benzeri pratiklerle aslında hemen her sınıflı toplumda karşılaşıyoruz. Zira sınıfların var olması demek sömürü demektir, bunun sonucunda da nüfusun bir kısmının yoksullaşması demektir. Sosyal yardım, bu geniş anlamıyla, hem yoksul kitlenin isyanını önlemek hem de aynı zamanda onu ayakta tutmak için zaman zaman başvurulmuş bir yöntemdir. Örneğin Osmanlı’da vakıflar vb. aracılığıyla yoksullara yönelik “hayırseverlik” faaliyetlerinin gerçekleştirildiği biliniyor. Yine, eski Roma’da **panem et circus** (ekmek ve sirk) denilen bir uygulama görülüyor. Roma köleci devleti emperyal fetih savaşları ile genişledikçe ana yurda köle akışı artıyor, buna bağlı olarak da ucuz köle emeği ile rekabet edemeyen küçük tarım üreticileri iflasa sürükleniyordu.

Kırda geçinemeyen köylülerin önemli bir bölümü büyük kentlere yığıldı. İşte bu başıbozuk kitleyi denetim altında tutmak için *panem et circus* denilen politika devreye sokuldu. Yoksullara düzenli olarak gıda (ekmek) dağıtımı yapılıyor, ayrıca onları meşgul edecek gladyatör dövüşü, araba yarışları gibi gösteriler (sirk) düzenleniyordu.

Demek ki, tarihte, kapitalizm öncesi dönemlerde de “sosyal yardım” benzeri uygulamalar görülmüştür. Fakat, kapitalizmin sahneye çıkmasıyla bu tarz yardımlar niteliksel bir dönüşüme uğramıştır. Kapitalizm öncesi dönemlerde genellikle istisnai özellik gösteren sosyal yardım pratiği, kapitalizmde kurumsal biçime bürünmüştür. Daha da önemlisi, bu kurumlaşma, devletin işgücü piyasasına yönelik düzenlemelerinin çerçevesine yerleşmiştir. Kapitalizmde sosyal yardımlar, genellikle, Marx’ın “yedek sanayi ordusu” dediği işsiz kitlenin her an üretime katılmaya hazır halde tutulmasına ve aynı zamanda işçi ücretleri üzerinde baskı oluşturmaya hizmet edecek şekilde tasarlanıp hayata geçirilir. Bu yönüyle de işçi sınıfı mücadelesi üzerinde bazı olumsuz etkiler yaratma potansiyelini taşır.

Kapitalist üretim koşulları altında sosyal yardımları kavramaya çalışırken, bu olgunun temel, özsel yönlerini ilk başta belirlemek gerekir. Kutlu, kapitalizmde sosyal yardımların kural olarak üretimle ve işgücü piyasası ile ilişkili biçimde örgütlendiğini belirtiyor (s. 46). Kapitalist toplumlarda sosyal yardımlar bir hayırseverlik meselesi veya devletin iyilik olsun diye vatandaşlarına sağladığı birtakım olanaklar demek değildir. Aksine, mevcut üretim ilişkileri çerçevesinde tasarlanıp hayata geçirilen, emek-gücünün yeniden üretimine yönelik düzenlemelerdir. Bu tip “yardımlar” yedek işgücü ordusunu emek-gücünü satmaya hazır halde tutar, ayrıca emek-gücünün değerinin düşürülmesine de yardımcı olur (s. 57, 73-74, 320-321). Böylece, sosyal politikanın bir alt başlığını oluşturan sosyal yardımlar karşımıza bir **sermaye politikası** olarak çıkmaktadır (s. 75).

Başlangıcından bu yana kapitalizm “sosyal politika” adı verilen çeşitli uygulamalar içermiştir. Kapitalist üretimin sürmesi için gereken fakat doğrudan üretim alanının dışında kalan eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi konularda genellikle devlet devreye girer. Bunun yanı sıra, emek-gücünün yeniden üretimi de doğrudan doğruya piyasada veya üretim alanında değil, esas olarak hane içinde, kadınların ev içi emeğinin büyük rol oynadığı bir süreçte gerçekleştirilir. Üretim alanı dışındaki tüm bu süreçleri düzenlemek için kapitalist devlet, çeşitli toplumsal mekanizmalar oluşturur. Sosyal yardım uygulamaları da genel olarak bu sosyal politika alanı içindedir. Sözü edilen “düzenleme” pratiği soyut bir işlevsel mantığa değil, aksine somut sınıf mücadelelerine bağlı olarak şekillenir. Bugün Türkiye’de sosyal yardımlar geçmişe kıyasla çok daha fazla önem kazandıysa, bunun temelinde sınıfsal dinamikler yatıyor. Bu konuya aşağıda döneceğiz.

Kapitalizmin tarihi boyunca çeşitli sosyal yardım uygulamaları ile karşılaşırız. Kutlu bize, klasik bir örnek olarak, İngiltere’de 16. yüzyıldan itibaren Yoksul Yasaları ile yoksulluğu düzenleme ve denetim altında tutma amacı güdül-

düğünü; fakat bu yasaların aslında o dönemde bir işgücü piyasasının oluşumunu engellediğini; 19. yüzyılda, Sanayi Devrimi sonrasında, yoksul yasalarının da sanayinin dönemsel işgücü ihtiyaçlarına yanıt verecek biçimde dönüştürüldüğünü hatırlatıyor (s. 86-88).

Sonra? Sonrası biraz bulanık, çünkü Kutlu 20. yüzyılın 1970'lere kadar olan dönemdeki en önemli gelişmelerini iki buçuk sayfada ve bir çırpıda özetleyip geçiyor (s. 89-91). Bunun sonucunda birçok önemli konu (örneğin bazı kamusal hizmetlerin piyasa dışına çıkartılması, Sovyetler Birliği'ndeki uygulamalar ve bunların kapitalist dünyaya etkileri, Türkiye gibi geç kapitalistleşmiş ülkelerdeki süreçler vb.) layıkıyla tartışılmıyor. Ayrıca Kutlu, kapitalizmi dönemleştirirken, yer yer eleştirse de büyük ölçüde Düzenleme Okulu adıyla bilinen teorik geleneğe yaslanıyor. Bu okulun geliştirdiği Fordist birikim rejimi, tekelci düzenleme tarzı, Keynesçi refah devleti gibi kavramları eleştiri süzgecinden geçirmeden alıp kullanıyor. Buna bağlı olarak da kavramsal netlikten uzaklaşıyor.

Kutlu'nun esas odaklandığı zaman dilimi, son 30-40 yılı içeren neo-liberal dönem. Zira bu dönemde sosyal yardımların tıpkı kapitalizmin doğuşunda olduğu gibi işlev gördüğünü tespit ediyor: "Sosyal yardım, klasik liberalizmin inşa sürecinde, Yoksul Yasaları; neo-liberalizmin inşa sürecinde ise, 'yoksulluğu azaltma stratejileri' temelinde gerçekleşmektedir" (s. 91). Kabaca 1980 sonrasına tarihlenebilecek neo-liberal dönemde, bir yandan dünya genelinde işçileşme olağanüstü hız kazanırken, bir yandan da işsizlik artmış, çalışmanın doğası değişmiş, güvencesiz ve istikrarsız çalışma biçimleri yaygınlaşmıştır (s. 102). Buna bağlı olarak hem sosyal yardımlar daha fazla önem kazanmış, hem de bu tip yardımlar "çalışmayı teşvik edici" bir anlayışla kurgulanmaya başlanmıştır.

21. yüzyıl başında, dünyada bir milyara yakın insan sosyal yardım almaktadır. Kutlu'ya göre bu süreçte "kamunun müdahaleci rolü azaltılırken, özel sektör, vakıf, gönüllü kuruluşlar, dernekler, sivil toplum örgütleri ve hayırsever kişilerin sosyal politikanın eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, istihdam, sosyal yardım gibi geleneksel ilgi alanlarında ön plana çıktığı görülmektedir" (s. 98).

Sol liberal yanılgılar

Kutlu'nun tespitleri sorunu tartışmak için bir başlangıç noktası oluşturuyor. Bu çerçevede Kutlu, Türkiye'de akademide hayli yaygın olan eleştirel görüşümlü sol liberal yaklaşımı da sorguluyor. Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder gibi araştırmacıların başını çektiği grubun "vatandaşlık geliri" veya asgari gelir gibi öneriler getirdikleri biliniyor (s. 125). Sol liberaller hak temelli sosyal politikayı kapitalizmi dönüştürme imkânı taşıyan bir olgu olarak değerlendirirken, Kutlu haklı olarak, sosyal politikanın hiçbir biçiminin kapitalizmi dönüştürme niteliğine sahip olmadığını savunuyor (s. 136).

Günümüzde, dünyada asgari gelir gibi yollardan komünizme ulaşılacağını öne sürenler bile var! (s. 126 dn) Tartışma, bu biçimiyle, 19. yüzyılda Marx'ın

Proudhoncu küçük-burjuva sosyalizmi ile polemliğini andırıyor. Proudhoncu akımın, para sistemini düzenleyerek sosyalizme varmayı tasarlamasına, Marx, bu sistemin kapitalizmin ürünü olduğunu, yeni düzenlemelerin belki kapitalizmin işleyişi açısından bazı sorunları çözebileceğini, ama hiçbir para sisteminin kapitalizmi aşmayı sağlamayacağını savunarak karşı çıkmıştı. Benzer biçimde, farklı bir sosyal politika ile işçilerin ve nüfusun geniş kesimlerinin yaşam koşullarının bir miktar düzelebileceği kesinlikle söylenebilir. Fakat buradan sosyalizme geçilebileceğini düşünmek açıkça hayalcilik olacaktır.

Vatandaşlık, haklar, asgari gelir gibi kavramlarla yetinmek, “sınıf” gerçeğine sırt çevirmenin, tartışmayı nötr görünümlü ama aslında burjuva ideolojisine batmış kavramlarla yürütmeye çalışmanın çeşitli yollarıdır. Bu yüzeysel ve yanıltıcı kavramlar arasında en popüler olanı ise “yoksulluk” kavramıdır. Bu bağlamda Kutlu’nun, Türkiye’de sosyal yardımlar üzerine çalışmalarda yoksulluğun sınıf ilişkilerinden kopararak ele alınmasını eleştirmesi son derece yerinde bir müdahaledir (s. 112).

Yoksul ile proleter

Charlie Chaplin’in *Modern Zamanlar* filmini değerlendiren Roland Barthes, Chaplin’in proleterleri daima yoksulun çizgileri altında gördüğünü belirtir. Chaplin, filmlerinde, işçiyi işçi olarak değil daha ziyade bir “yoksul” insan olarak işler. Sanatının insani gücü de siyasal bulanıklığı da buradan kaynaklanır. Bu filmlerde işçi sınıfı bilincinin eşliğindedir, ama bu bilinci kazanmamıştır; henüz işçi değildir.

Barthes’in söylemeye dili varmamış: bu sermayenin ideolojisidir. Burjuvazi, işçiyi işçi olarak değil yoksul bir insan olarak sunar. Bu nedenle, burjuva sosyal bilimciler de sınıf terimleriyle değil “gelir düzeyleri” gibi yüzeysel kavramlarla çalışırlar. Zira işçi ve kapitalist gibi kavramlar bir süre sonra kaçınılmaz olarak “sömürü” fikrini ve sistemin sorgulanmasını beraberinde getirecektir. Oysa yoksulluk-zenginlik gibi olgular geneldir, neredeyse tüm sınıflı toplumlarda karşılaşılan durumlardır. Burjuva ideolojisi, kapitalizmin yoksulluğu üreten ve yeniden üreten dinamiklerini görmezden gelir ve yoksulluğu doğallaştırır.

Proletarya sözcüğünün kökeni eski Roma’daki **proles** (Latince: çocuklar, evlatlar) sözcüğüne dayanıyor. O dönemde “proletarya,” gerçekten de, elinde çoluk çocuğundan başka bir şeyi, malı mülkü olmayan yoksul insanlar demektir. Marksizm, bu terimi, anlamını modern işçi sınıfına karşılık gelecek şekilde değiştirerek kullanıma sokmuştur. Kapitalizm koşullarında proletarya öncelikle veya esas olarak yoksulları değil, üretim araçlarından kopartılmış olan, bu nedenle emek-gücünü satmak zorunda kalan, belirli üretim ilişkileri çerçevesinde yoksullaşan bir sınıfı ifade eder. Mesela geçimlik üretim yapan köylülerin büyük çoğunluğu da yoksuldur, ama proleter değildirler.

Proleterleri yoksulla özdeşleştirmek yalnızca düşünsel veya ideolojik bir yanılgı olmayıp, aynı zamanda dolaysız politik sonuçlar da içerir. Zira ikisi arasındaki

farklılık zaman zaman karşıtlığa dönüşme potansiyeli taşır. Daha açıkçası, kapitalist devlet bazı durumlarda örgütlü işçi sınıfının karşısına yoksulları çıkarma stratejisine yönelebilir (Brezilya’da Lula’nın başlattığı, nüfusun yaklaşık dörtte birini kapsayan şartlı nakit desteği programı “Bolsa Familia” örneğinde olduğu gibi). Bu bağlamda, Kutlu’nun neo-liberal dönemde Türkiye’ye benzer konumdaki ülkelerdeki sosyal yardım pratiklerini politik sonuçları bakımından da değerlendirmeye alması iyi olurdu. “Bolsa Familia” dışında, Meksika’daki “Oportunidades” veya (Muhammed Yunus’a Nobel ödülü kazandıran) mikro kredi uygulamaları gibi girişimlerin çok önemli politik sonuçlarının olduğu açıktır.

“Sınıf uzlaşması” mı?

Kutlu’nun yoksulluğu sınıf ilişkileri çerçevesinde ele almaya çalışması ne kadar doğruysa, sosyal yardımları fiili bir tür “sınıf uzlaşması” olarak tanımlaması da o kadar problemli. Bu iddia teorik açıdan hatalı, zira emek-sermaye ilişkisi temelde antagonist karakter taşıyor. Türkçe’nin sağladığı bir olanağı kullanarak buna “uzlaşmaz karşıtlık” demektedir. Burada tartışılan şey basit bir terminolojik titizlik meselesi değil, diğer teoriler karşısında Marksizmin ayırt edici yönünün ne olduğu.

Elbette Marksistler burjuva iktidarının sadece çıplak zora dayanmadığının ve aynı zamanda kitlelerin örtülü onayını, rızasını alarak kurulduğunun farkındadır. Tam da bu nedenle kapitalizmin muazzam ideolojik aygıtlara ihtiyacı vardır. Günlük yaşamda birçok işçinin, hatta sendikanın patrondan çok patroncu olduğunu da herkes bilir. Gelgelelim bu devasa sistemin kalbinde bir imkânsızlık, bir antagonizma yatar. Burada kastedilen, iki sınıfın çıkarlarının temelde birbirine zıt olmasıdır. Söz konusu çıkarlar burjuva ideolojisinde birbiriyle uyumlu (veya en azından, prensipte uyumlu hale getirilebilir) gibi sunulur; işçi sınıfı bilinci ise bunun sorgulandığı noktada başlar.

“Sınıf uzlaşması” fikri, Kutlu’nun Düzenleme yaklaşımına (belirli ölçüde) dayanmasının bir uzantısı gibi görünüyor. Bu ekol sayesinde, ne yazık ki Marksistler arasında bile özellikle 1945-1975 arası dönemi bir “sınıf uzlaşması” şeklinde kavramak epey yaygınlık kazanmıştır. Buna göre, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, kitlesel üretim ve kitlesel tüketimle karakterize olan bir ekonomik yapı ve “tekelci düzenleme tarzı” çerçevesinde, Batı ülkelerinde işçi sendikalarıyla burjuva hükümetleri arasında bir “uzlaşma”nın yaşandığı öne sürülür. Yüksek ücretler ve diğer sınıfsal kazanımlar “refah devleti” adı verilen bir modele bağlanır. Bu perspektifte, dünya ölçeğinde sınıf mücadelesinin ve Sovyetler Birliği’nin varlığının Batı kapitalizmi üzerinde oluşturduğu basınç ve ekonomi politikalarının bu durum gözetilerek şekillendirildiği gerçeği basitçe bir yana bırakılır.

Kutlu’nun Düzenleme yaklaşımını bütün sonuçlarıyla kabul etmediğini, lehine bir nokta olarak, belirtmek gerekiyor. Nitekim “refah devleti” denilen olgunun SSCB’nin etkisinden ayrı görülemeyeceğini kabul ediyor ve “refah devletinin ve

sosyal politikanın, kapitalist nesnel gelişimin doğrusal ürünleri olduğunu iddia etmiyoruz” diyor (s. 89 dn). Fakat Düzenleme yaklaşımı ile doğrudan tartışmadığı ölçüde, analizi yer yer eklektik hale geliyor. Bir yandan Marx’tan hareketle bazı genel formülasyonlara ulaşmaya çalışıyor, bir yandan da “refah devleti” ve Fordizm gibi kimi yaygın görüşleri eleştirmeden kullanıyor. Sosyal yardımların içerdiği örtülü kabullenme halini “sınıf uzlaşması” olarak tanımlaması bunun en çarpıcı örneği. Oysa bu bir uzlaşma değil, boyun eğdirme ilişkisi ve yardım alanların yaşadığı rahatsızlığı Kutlu da metin boyunca bol bol örnekliyor. İşçi sınıfı açısından ortada bir uzlaşma değil, geçici ve kısmi bir yenilgi, katlanılan bir durum var. Açıkçası Kutlu’nun yapıtının böyle bir argümana ihtiyacı da yok.

Neo-liberal dönemde sosyal yardımlar

Yukarıda, eski Roma’daki “ekmek ve sirk” politikasından söz etmiştik. Günümüz kapitalizmi ile benzerlik gerçekten çarpıcı. Olayın “sirk” tarafını uzun boylu tartışmaya bile gerek yok. Hollywood filmlerini, akla zarar TV programlarını, gladyatör dövüşlerinin modern karşılığı sayılabilecek futbolun öneminin son otuz yılda olağanüstü arttığını (yeni inşa edilen stadyumlara “Arena” deniliyor artık) hatırlatmak yeterli. Biz Türkiye’ye ve “ekmek” meselesine bakalım.

Türkiye’de neo-liberal dönemde, kısaca 1980 sonrasında, tarım politikalarının değişmesiyle, küçük üreticilerin artık kırdan barınamaz hale geldikleri ve kitleler halinde kentlere yığıldıkları biliniyor. Milyonlarca insan kısa sürede proleterleşmiştir. Fakat neo-liberalizmin koşullarında, bu elbette güvencesiz, sigortasız, enformel vb. istikrarsız biçimlere bürünmüştür. Sosyal yardımların tam da bu dönemde giderek önem kazanması bir tesadüf sayılamaz. Kutlu’nun belirttiği gibi, Türkiye’de “sosyal yardımların bir politika seti olarak öne çıkması, esas olarak 1980 sonrası zaman diliminde gerçekleşmiştir” (s. 149). 2000’li yıllarda ise sosyal yardımların çok daha fazla görünür hale geldiği söylenebilir. Nitekim Kutlu’nun verdiği rakamlara göre, sosyal yardım harcamalarının gayrisafi yurtiçi gelire oranı, 2002-2010 arasında yüzde 0.5’ten yüzde 1.2’ye yükselmiş, yani kendi içinde iki kattan fazla artış sergilemiştir (s. 160).

İşin tuhaf (aslında anlamlı) tarafı, bu kadar önem kazanan sosyal yardımların ayrı bir yasa ile düzenlenmemiş olmasıdır. Kısmen buna bağlı olarak, konuya dair nicel veriler son derece yetersizdir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın konuyla ilgili bültenlerine erişmek zordur. Kutlu’nun aktardığı rakamlara göre, 2013 yılında brüt asgari ücretin üçte birinden az aylık geliri olup sosyal yardım kapsamına giren kişi sayısı 11 milyonun üzerindedir (s. 155). Bakanlığa göre, 2014 yılında sosyal yardımlardan toplamda üç milyon aile yararlanmıştır ve bunların dörtte üçü düzenli yardım almaktadır. İki milyondan fazla aileye ise düzenli kömür yardımı sağlanmaktadır (s. 165-166).

Fakat bu rakamlar olayın ancak bir bölümüdür. Zira sosyal yardım alanında, devletin yanı sıra iki kurumsal aktör daha vardır. Biri, aslında yine devlet hima-

yesinde faaliyet gösterdiği söylenebilecek Deniz Feneri, İHH, Cansuyu gibi vakıf ve derneklerdir. İkincisi ise belediyelerdir. Muhalefet partileri de belediyeler eliyle bu alanda aktiftir. Fakat resmin bütününe bakıldığında, her üç kanalda da en baskın gücün AKP olduğu hiç duraksamadan söylenebilir. Dolayısıyla, sosyal yardımlar üzerine tartışmayı en genelden somuta doğru taşıyıp günümüze ve Türkiye'ye baktığımızda, bu yardımların AKP ve İslamcı hareket ile bağlantılı özgül özelliklerini dikkate almak gerekiyor. Buna aşağıda döneceğiz.

Sosyal yardımlar ve işgücü piyasası

Kutlu, yardım alanların çoğunun aslında çalışan yoksullar olduklarını, işçi sınıfının bir bileşenini oluşturduklarını saptıyor. Düşük ücret koşullarında, sosyal yardım ücret dışı bir geçim aracı işlevi görüyor (s. 286, 320). Yardımların ücretlerle ve istihdamla ilişkisi, yardım talebinin büyük mevsimsel değişiklikler sergilemesinden de görülebiliyor. Kutlu ayrıca, yardım alanların işgücü piyasası ile son derece düzensiz biçimde ilişkilendiklerini ve görüştüğü çok sayıda hane-den sadece bir tanesinde sendikalı bir işçi ile karşılaştığını da belirtiyor (s. 291).

Kutlu'nun tahminine göre, ortalama yardım miktarı hane başına yılda 1000 TL ile 2500-3000 TL arasında değişiyor (s. 328). Buna göre, hane başına ayda 200-300 TL arasında değişen bir ortalama yardımdan söz edilebilir. Türkiye gibi yoksulluğun giderek derinleştiği bir ülkede, bunlar haneler açısından önemli rakamlardır.

Sosyal yardımlar kayıt dışılığı teşvik ediyor ve yaygınlaştırıyor. Bu elbette otomatik bir sonuç değil, yardım pratiğinin içerdiği bir eğilim. Yardım almak isteyen veya aldığı yardımın devam etmesini isteyenler kayıt dışı işleri kabul etmek durumunda kalırken (kayda girdiklerinde yardım kesilebiliyor çünkü), işverenler de kayıt dışı işçi çalıştırmaya yöneliyorlar (s. 229). Sosyal “yardım” adı verilen sistemin bir sermaye politikasından ibaret olduğu sadece bu olgudan bile anlaşılıyor.

Fakat bunun pürüzsüz işleyen bir mekanizma olduğu düşünülmesin. İronik biçimde, burjuvazi sosyal yardımların istihdamı olumsuz yönde etkilediğinden yakınıyor. Nitekim Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) Tekstil-Deri-Hazır Giyim Çalışma Grubu Raporu'nda sosyal yardımlar “işgücü bulmada yaşanan sorunlar arasında ikinci sırada” yer alıyor (s. 221). Burjuva aklına göre, ayda ortalama 200-300 TL yardım alıp sefalet koşullarında yarı aç yarı tok yaşayan insanlar “yan gelip yatıyor,” hiçbir işi beğenmiyorlar.

Sonuç olarak, Kutlu'nun ifadesiyle, ortada aslında işgücü piyasasını hem düzenleyen hem de düzenlemeyen bir sistem bulunuyor (s. 293). Bir başka deyişle, işgücü piyasasına müdahale etmeyerek kayıt dışı, güvencesiz, istikrarsız çalışma biçimlerini dolaylı yoldan düzenleyen bir kapitalist devletle karşı karşıyayız.

İnsan manzaraları ve bazı eleştiriler

Kutlu'nun aktardığı üç alıntı, AKP'nin bu sistemi nasıl kavradığını gayet güzel sergiliyor:

- 2010 yılında “Yılın Yoksul Babası” ödülünü alan Bülent Arınç: “Toplum bu yüzden sosyal patlamalara gitmiyor. Toplumda nifak ve fesat bu yüzden gerekli zemini bulamıyor. Çünkü yoksullara yardım etmezseniz insan insanın kurdu olur” (s.175, 176 dn 38).

- Yine aynı yıl Melih Gökçek: “Eğer bugün Ankara’da bir sosyal patlama yoksa, suç oranları ciddi olarak büyükşehirlerle nazaran alt seviyelerde bulunuyorsa, yapılan sosyal yardımların ve sosyal projelerin buradaki etkisi çok olmuştur” (s. 346).

- En “ilginç” açıklama ise 1 Kasım 2015 seçimlerinden beş gün önce TBMM Başkanı İsmet Yılmaz’dan: “Eğer koalisyonlara bu ülkeyi muhtaç ederseniz o zaman evlatlarınıza iş bulabilmek zor olur. Engellimize bakabilmek çok zor olur. Yoksulumuza kömür dağıtabilmek çok zor olur. Yeşil Kartlımıza ilacını vermek çok zor olur” (s. 181 dn 44).

AKP kadrolarının sosyal yardımları nasıl kavradıkları açık. Fakat bu tarz yardımların sandığa ne şekilde yansıdığı aslında henüz bilinmiyor. Kutlu'nun çalışması sosyal bilimlerde nitel yöntem denilen metodolojiye dayandığı için, ne yazık ki bu konuda net veriler sağlamıyor. Oysa, yardım alanların siyasi tercihlerini ortaya çıkarmayı hedefleyen geniş kapsamlı bir anketle, yani nicel bir çalışmayla, bu soruya herhalde daha iyi yanıt verilebilirdi. Bu görev kuşkusuz diğer araştırmacılara düşüyor.

Kutlu'nun kitabının belki en güçlü yönü, nitel bir çalışma olduğu için, yardım alma ve verme ilişkisinin taraflarca nasıl tecrübe edildiğini ayrıntılı olarak göstermesi. Özellikle kitabın ikinci yarısındaki bölümlerde, görüşülen kişilerin anlattıkları bir belgesel izler gibi okuyucunun gözü önünde canlanıyor. Yardıma başvurma ve yardım alma sürecindeki mahcubiyet, utanç, öfke, kıskançlık gibi duyguları okuyucu da yaşıyor.

Bir dernekten yardım alırken başını örtmek zorunda kalan kadınların iç sıkıntısını hissediyoruz. Muhtaçlık tespiti için evleri, özel yaşamları didik didik edilen insanların mahcubiyetini paylaşıyoruz. Dağıtılan gıda maddelerinin kalitesizliğine birlikte öfkeleniyoruz. Gıda çekleriyle sadece belirli marketlerden alışveriş yapılabilmesine veya yardımların ikinci el ticaretinin yaygınlaşmasına biz de şaşıyoruz. Bu arada, engelli yardımı alabilmek için akraba evliliği yapanlara veya birden fazla yerden yardım alabilmek için eşinden boşananlara tanık oluyoruz. Komşusunu, arkadaşını ihbar eden insanlar adına utanıyoruz. “Yardıma al, oyunu verme” prensibini izleyenleri ise takdir ediyoruz. Muhtarların ne kadar önemli olduklarını fark ediyoruz! Okuyucu olarak bizler de milyonlarca insanın acılarına, öfkelerine, umutlarına ortak oluyoruz.

Fakat bu salt duygusal bir tecrübe değil. Tüm bu yaşananların sınıfı parça-

layan, sınıf bilinci oluşumunu önleyen ve yardım alanları atomize eden olaylar olduğunu kavramaya başlıyoruz. Bülent Arınç'ın iddiasının tam aksine: sosyal yardımlar insanı insanın kurdu haline getiriyor. Yardımlar yaygınlaştıkça, her kyunun kendi bacağından asıldığına dair bilinç derinleşiyor.

Kutlu'nun kitabının olgusal kısımlarının canlı ve renkli havasına karşılık, teorik kısımlar akademisyen olmayan okuyucuyu (hatta akademisyeni de) sıkacak kuru bir dille yazılmış. Ortada iki kitap var gibi: biri sıkıcı ve teorik, diğeri canlı ve ampirik. Oysa kitap formuna getirilirken tezin rahatlıkla üçte biri veya yarısı dışarıda bırakılabilirdi. Böylece tekrarlar da azalırdı. Sosyal yardımlar üzerine bilgi üreten bir kitabı öncelikle sosyal yardım alanların okuyabilmesi gerekirdi.

Öte yandan, Kutlu “sosyal yardım rejimi” dediği sistemin **oluşumunu** da nispeten yüzeysel olarak analiz ediyor. AKP'nin Refah Partisi'nin mirasını devraldığını ve buna dayandığını doğru olarak belirtiyor (s. 167 dn; 243). Fakat, AKP'nin bu mirası nasıl devraldığı ve nasıl yeniden şekillendirdiği konusunu ele alırken, bunun İslamcı harekete özgü ve diğeri Arap ülkelerinde de gözlenen (alternatif bir “sosyal devlet” kurma gibi) kimi karakteristikleri üzerinde pek durmuyor. Bir başka deyişle, olayın neo-liberalizmle ilişkili yönlerini uzun uzun incelerken, genelde İslamcı hareketle ve özelde Milli Görüş – AKP çizgisiyle ilişkili yönlerini daha kestirme biçimde geçiyor. Bu çerçevede, Kutlu, sosyal yardımların din esasına göre düzenlenmediğini ama bu yönde kuşatıcı bir etki bulunduğunu birkaç yerde belirtiyor. Yine, olayın etnik yönlerine de neredeyse hiç girmiyor. Sosyal yardımların Alevilere veya Kürtlere nasıl yansıdığına dair kitapta sadece bir iki değini var.

Kutlu'ya göre sosyal yardımlar, alanlar tarafından yurttaşlık temelinde bir hak olarak değil, bir ihsan olarak görülüyor, ama hak olarak görme eğilimi giderek güçleniyor (s. 205-211). Bir sosyal yardım mücadelesi oluşturma ihtimaline kitapta kısaca değinilmiş (s. 384 dn). Fakat “sosyal yardım rejimi” ile nasıl mücadele edileceğine dair somut bir öneri getirilmiyor. AKP'nin seçim başarılarından etkilenen diğeri partilerin de bol bol sosyal yardım vaadiyle kampanya yürüttükleri bir ortamda, aslında bu sorun hayati önem taşıyor. Bu bağlamda sınıf örgütlerinin “sadaka değil tam istihdam” veya “herkese iş, onurlu yaşam” gibi şiarlara sahip çıkması, bir ilk adım olarak önerilebilir. Genel olarak sosyal yardım alanı, çok ilginç ve yaratıcı açılımların ortaya çıkabileceği politik çalışmalara açık gibi görünüyor.

Başta da belirttiğimiz gibi, bu eleştiriler Kutlu'nun kitabının önemli ve değerli bir yapıt olduğu gerçeğini değiştirmiyor. Denizcan Kutlu, Marksistlerin genellikle kulaktan dolma bilgilerle veya tesadüfen karşılaştıkları verilerle kavramaya çalıştıkları bir olguyu bütünsel olarak incelemiş, emek ürünü bir yapıt ortaya koymuş, üzerine düşen görevi yerine getirmiştir. Daha ileri çalışmalar, Türkiye toplumunu derinlemesine bilmek zorunda olan tüm Marksistlerin ve diğeri araştırmacıların ortak yükümlülüğüdür.

Macaristan’da Horthy rejiminin güncellenmiş ikinci sürümü

Tamás Krausz*

1. Beş tez

İki dünya savaşı arasındaki dönemde, Doğu Avrupa’nın belirli bölgelerinde, her ülkede kendine özgü bir biçim alan otoriter rejimler vardı. O zamandan bu yana tarihsel deneyim, bu bölgede kapitalizmin işleyişinin “olağan” halinin otoriter bir sistem olduğunu birçok kez doğruladı. 1989 yılında devlet sosyalizmi çöktüğünde liberal ideologlar, liberalizm ve milliyetçilik sloganlarıyla, Doğu Avrupa’da artık Batı tipi demokrasilerin kurulma ve sağlamlaşma vaktinin geldiğine dair geniş bir propaganda yürütmüş ve bu sürecin bölgeye Batı yaşam standartlarını getireceğini öne sürmüşlerdi. Dahası, insanlar da bu söze kanmışlardı! Şimdi yanılısamalar çağı

* Tamás Krausz Budapeşte’de Eötvös Loránd Fen Bilimleri Üniversitesi’nde Rus tarihi profesörü ve Doğu Avrupa Çalışmaları Bölümü Başkanı’dır. Aynı zamanda 1989’da kurulmuş olan *Eszmélet* adlı, Macaristan’ın şu anda yayınlanmakta olan tek teorik-politik Marksist dergisinin de Yayın Kurulu üyesidir. Krausz 1989 öncesinde, Macaristan bir bürokratik işçi devleti iken, rejime devrimci Marksist temellerde muhalefet ediyordu. İngilizcesi Monthly Review Press’ten yayınlanmış olan *Reconstructing Lenin: An Intellectual Biography* başlıklı kitabı 2015 yılında prestijli Isaac Deutscher Anma Ödülü’nü kazanmıştır. Bu yazı Macarca’dan İngilizce’ye Katalin Barát, İngilizce’den Türkçe’ye ise *Devrimci Marksizm* Yayın Kurulu tarafından çevrilmiştir.

sona ermiştir. Milliyetçi-popülist Fidesz Partisi, 2010 genel seçimlerini üçte-iki çoğunlukla kazandıktan hemen sonra, birçok bakımdan iki dünya savaşı arası dönemin otoriter rejimini andıran (ki o dönemde Macaristan kral naibi Miklós Horthy, Hitler'in bir müttefikiydi) otoriter bir yönetim kurdu. Bugün Macar liberal partileri siyasal bir güç olma niteliğini kaybetmiştir, "ılımlı sol" önemsiz bir konuma düşmüştür ve radikal, sistemi-eleştiren sol ise sadece *Eszmélet* dergisinin sayfalarında varolmaktadır.

1989'daki sistem değişiminin sonucu olarak, mülkiyet ve bölüşüm alanında, devletin doğasında ve siyasal iktidarın yapısında radikal bir kırılma yaşandı: kapitalist özel mülkiyet, kapitalizmin restorasyonu, ülkenin dünya pazarı ile yeniden bütünleşmesi gibi dönüşümler yeni bir toplumsal yapıya yol açtı. Diğer Doğu Avrupa ülkeleri gibi Macaristan'da da, piyasaların (neredeyse) sınırsız açılışı, fiyatların serbest bırakılması ve kıyasıya özelleştirmeler, neo-liberal proje ile uyum içinde gerçekleştirildi. Bu değişimler işlerini ve özsaygılarını kaybeden işçilerle köylülerin yaşamlarını tahrip ederken, uzun süre işsiz kalanlar sağlıklarından, ailelerinden ve evlerinden de oldular. Bazı sosyologlar günümüzde Macaristan'da dört milyon kişinin yoksulluk sınırının altında yaşadığını tahmin ediyorlar. Bunlar, Kadar döneminde (yani sosyalist dönemde) mevcut olmayan yeni bir prekarya sınıfını oluşturuyorlar. Prekaryanın büyük kısmı yerinden edilmiş köylülerden, işyerleri kapanan işçilerden, yüz binlerce emekliden ve Romanlardan meydana geliyor. Tepedekiler, küçük bir yeni işadamları grubu ile bunlara yakından bağlı bir yeni üst orta sınıfın ince katmanı arasından seçiliyor. Bu iki uç arasında birçok küçük girişimci ve -genelde maaşlı işçiler olan- kamu çalışanları yer alıyor. Bir kast sistemine doğru evrildiğine dair işaretler veren bu toplumsal yapı, Horthy rejiminin toplumsal karakteristikleri ile derin biçimde ilişkili ve bu haliyle, tekrarlırsak, Kadar rejiminden radikal bir kopuş anlamına geliyor. Daimi işsizlik tehdidi, günlük yaşamda güvencesizlik ve toplumsal çöküş, sadece bireyler için değil toplumsal yapı için de istikrarsızlık yaratan faktörler. Eğer "2010 otoriter rejimi"nin özünü ve karakterini anlamak istiyorsak, tarihsel bir bakış açısından kaçınamayız.

Liberal eleştiri esas olarak, (aşırı sağla flört halindeki) anti-komünist Fidesz Partisi'nin politika yapma tarzına özgü eylemlerine, popülist tavrına, siyasal hakların güçlü biçimde kısıtlanmasına ve ekonomik meselelerde devletin artan rolüne odaklanıyor. Liberal eleştirmenler, tüm bunlardan, Fidesz'in "Kadarcı" ve "komünist" özellikler sergilediği sonucunu çıkarıyorlar. Bu görüş aynı zamanda, solla mücadele eden liberallerin, kapitalist sisteme olan son derece ideolojik nitelikli eleştirisiz bağlılıklarını henüz yeniden değerlendirmediklerini gösteriyor. Bu gayretleri onlara, bugünün rejiminin Horthyci köklerinin yanı sıra ikinci sürümdeki yeni özellikleri ve kapitalizmin yarı-çevre biçimini unutturuyor. Liberaller bir "mafya devleti"nden söz ediyorlar fakat bunun neo-liberal arka planını ve temelini atlıyorlar; ayrıca Doğu Avrupa'nın, gerçek önemi (yarı) çevre koşullarında ortaya çıkan yukarıda değindiğimiz tarihsel özgüllüklerini de ihmal ediyorlar.

2. Horthyçi “gelenek” kökleri üzerine

Eski egemen soylu sınıfın Horthyçi geleneğinin demokrasi bayrağı altındaki yasal “diriliş”inin en yakın kaynağının 1989 olduğunu biliyoruz; fakat aslında bu gelenek (diğer saçmalıklarla birlikte) birçok bakımdan daima canlıydı ve bizimle birlikte yaşamaktaydı. 1950’li yılların Horthy rejimi ile hesaplaşma politikalarını, kısa süre sonra, eski seçkinlerin ve (hatta) aristokrasinin önemli gruplarını sistemle bütünleştirme politikalarının izlediği de yadsınamaz. Daha 1960’lar gibi erken bir tarihte, eski üst sınıflar iktidarın belirli kademelerine ve kültürel yaşama geri dönmüşlerdi. Eski rejim sağının, yani büyükçe bir ok-haç haydutları¹ grubunun sistemle bütünleşmesi, temel olarak Rakosi döneminde (1950’lerde) zaten gerçekleşmişti. Günümüzde liberal analistlerin, ok-haç geleneğinin şimdiki dirilişi için devlet sosyalizmini suçlamaları pek tesadüf değildir. Farklı dönemlerde süregiden katmanlaşmalar, sistemleri birbirinden ayırt etmeyi çok zorlaştırmaktadır. Yeni sistem temel olarak bu çökmüş rejimlerin kalıntılarından oluşur, fakat önceki iki dönemin kalıntılarının günümüz Macar toplumundaki güç oranları çok eşitsizdir. Metodolojik bir bakış açısından, Kadar rejiminin kimi öğelerinin -öncelikle de paternalistik-bürokratik karakterinin- yeni-Horthyçi restorasyona sadece rengini ödünç verdiğini ve bugünkü rejimin otoriter-bağımlı unsuruna yardım ettiğini görmek önemlidir; gelgelelim, benzer biçimde geri dönmüş olan tutucu unsurlar, sosyalist döneme özgü toplumsal ve kültürel öğeleri içermezler.

Otokrasinin ve onun-aşırı toplumsal eşitsizlikler barındıran-sefil “soyağacı”nın kökleri Horthy rejimine ya da daha doğrusu Avusturya-Macaristan İmparatorluğu dönemine kadar uzanır.

3. Uluslararası arka plan ve yeni ulusal burjuvazi

Diğer taraftan, 2010 yılında yeni otoriter rejimin oluşumunda uluslararası koşullar özellikle önemli bir rol oynamıştır. Hem AB hem de ABD, Fidesz hükümetlerini anti-demokratik siyasal adımları, açık anti-Semitizmi ve Roman karşıtı yaklaşımı nedeniyle sürekli olarak ve paternalistik biçimde eleştirmiştir; fakat gerçekte, hükümet vergi mükelleflerinin suyunu sıkarak düşük bütçe açıklarını sürdürdüğünden, bunlar Orbán rejiminin meşruiyetine asla saldırmamıştır. Yeni kapitalist sistemin doğumunu, sözde borç krizinin çözümü sürecine yardım etmek bahanesiyle (ve elbette ülke içinden de gerekli katkılarla) Batılı “ebeler” gerçekleştirdi. Bugün yaygın olan görüşe göre, “sosyalist dünya sistemi”nin ve başta Sovyetler Birliği’nin ayakta kalamadığı ve kapitalist restorasyona sosyalist bir alternatif geliştirmeye gönülsüz olduğu bir ortamda, Doğu Avrupa’da (ve Sovyetler’de) rejim değişimi, küresel kapitalist sistemin neo-liberal denilen ye-

1 İkinci Dünya Savaşı sonunda, 1944-1945’te Macaristan’da hükümet kuran nasyonal-sosyalist Ok-Haç Partisi’ne gönderme yapılıyor. Bu partinin yönetimi esnasında ülkede çoğu Yahudi on binlerce kişi katledilmişti (ç.n.).

niden yapılanmasından ve çok uluslu kapitalist iktidarın yeni biçimlerinden ve tehditlerinden ayrılamazdı. Önceki rejimin “komünist reformcuları”, Batıya karşı ekonomik ve askeri rekabeti yitirdikleri için, devlet sosyalizmi krizine çözümün, Batılı merkez ülkelerin yardımıyla, başarılı Batı kapitalizmi ile “bütünleşmek” olduğu sonucuna vardılar; bu sürece “dünya pazarı ile yeniden bütünleşme”, “gerçek yakınsama”, “yakalama”, “demokratikleşme” vb. de denilmekteydi. Sonuç gayet iyi biliniyor: yarıda kesilen bu projenin bir ürünü ve “çıktı”sı olarak Orbán rejimi.

Sosyalist dönemde devletin temel amaçları farklıydı: ulusal burjuvazinin tasfiyesi ve özel mülkiyetin kaldırılması hedeflenirdi; devlet mülkiyetinin satılması veya satın alınması da yasal değildi. Yeni rejim ise ters yönde ilerliyor: yeni hükümet her şeyi, fabrikaları, tarlaları ve her tür diğer mülkiyeti (hükümetin kendisinin tepeden yarattığı) ulusal burjuvazinin yararına yeniden-özelletmek için millileştiriyor. Bu yeni ortaya çıkan burjuvazi, kamusal fonlardan sermaye elde ederek, Fidesz döneminde serpildi. Macar ulusal burjuvazisinin özel olarak parazit karakterini bu olgu gösteriyor. Eski-yeni iktidar seçkinlerinin bazı grupları, milliyetçilik bayrağı altında ve toplumun üst katmanlarının yardımıyla, elde ettikleri ayrıcalıkları miras bırakılabilir hale getirip hem yabancı sermayeyi hem de Macar toplumunu alt etmeye çabalyorlar. Sonuçta bölüşüm sistemini yeniden yapılandırmış, toplumsal-kültürel eşitsizlikleri derinleştirmiş ve genişletmiş durumdalar. Uluslararası desteğe sahip sistem değişikliği gerçekleştikten sonra, mülkiyet için süregiden it dalaşı, yeni gibi görünen bir otoriter rejimin restorasyonuna varabilir (ve bu yalnızca Macaristan’da değil, aynı zamanda diğer bölge ülkelerinde de oluyor: Ukrayna’da, Letonya’da, Bulgaristan’da, Belarusya’da veya Romanya’da). Yeni Macar egemen sınıfının siyasal zayıflığı ve kültürel eksiklikleri onu yeni kapitalist sistemi istikrarlı hale getirmekten alıkoymuş ve bu sorun, Macaristan AB’ye katıldıktan sonra bile çözülmemiş olarak kalmıştır.

Egemen sınıfın yeni temel grupları tüm umutlarını Orbán’ın “Hristiyan-Ulusal” hükümetine bağladılar, zira bu hükümet onların değerlerini, finansal çıkarlarını, zayıf kültürlerini ve bütçe kaynaklarını elde etme ayrıcalıklarını temsil ediyordu. Yeni egemen sınıfın bu katmanları özellikle hükümet desteğine dayanmak zorunda kaldılar, çünkü giderek büyüyen yoksullaşmış işçi ve işsiz kitleleriyle nasıl başa çıkacaklarını ve bunların gönülsüzlüğünü nasıl denetim altına alacaklarını bilmiyorlardı. Bir başka deyişle: sefalet düşmüş bir toplum, muazzam işsiz kitleler, aşağılanmış ve temel haklardan mahrum bırakılmış milyonlarca çalışan, geri dönen ekonomik kriz koşullarında nasıl dizginlenecek ve disipline edilecekti? Önceki sosyal-liberal koalisyonun yanıtı dair hiçbir fikri yoktu; eski “rutin” neo-liberal ekonomi politikası ile AB söylemi üzerine temellenmiş propaganda arasında tereddüt yaşadı. Siyasal temsil açısından toplumsal desteği bu nedenle kaybetti. Böylece koalisyon dağıldı ve “ayakta kalabilen” bir grup önemsiz politikacı ile sınırlandı. Sosyal-liberal yönetimin sekiz yılı boyunca, aşırı sağ bile

güçlenebildi. Ardından gelen ve 2010’da meclisteki koltukların yüzde 80’den fazlasını elde eden yeni “Hristiyan-Ulusal” iktidar, yukarıda bahsedilen soruna “çözüm” bulmayı başardı. Macaristan’da ve diğer bazı Doğu Avrupa ülkelerinde iktidara gelenler, kısa süre sonra, yeni bir otoriter rejim oluşturma gereğini kavradılar. Macaristan’da yeni iktidar yoğunlaşması, tarihsel “zorunluluk mantığı”na uygun olarak, parlamenter biçimlerin ve partilerin içini boşaltmıştır. Yeni rejim, hem Avrupalı liderlere hem de Macar halkına, mekanizmaların kesintisiz işleyişini sağlayacağı sözünü veriyor ve buna karşılık Avrupa’nın, kendi rejimlerine takatıkları adla “ulusal işbirliği sistemi”ni meşrulaştırmasını bekliyor. Şimdi rejimin çerçevesine sığmayan veya sığmak istemeyen herkes milletin düşmanları olarak kabul ediliyor: komünistler, ateistler, liberaller, Yahudiler, çingeneler, yabancılar veya tüm bunların “patronları”...

4. Rejim ve partiler

Partilerin kaderi de bu süreçte belirleniyor: Horthy rejiminin ikinci sürümünde diğer partilere, Güneşin -yani “bilge liderin” ve onun partisi Fidesz’in- etrafındaki küçük gezegenler gibi ve en sonunda güneşin içine düşene dek dönmeleri için ihtiyaç var (tüm parti oluşumlarında yasaklanan ve kurumsal olarak kriminalize edilen komünistler dışında). Bir başka deyişle, gerçekte egemen seçkinlerin bir kesimi olan Hristiyan-Ulusal kanat için (bu terim de Horthy döneminden geliyor), Fidesz Partisi biçimsel olarak ve hukuken yerinden edilse bile “ebedi” iktidarı sağlama almak istiyorlar. Bu hedef uyarınca, iktidardaki seçkinlerin küçük ve önemsiz kabul ettikleri diğer partiler sistemli olarak ve maddi, siyasal ve ahlaki çeşitli yollar ve numaralarla eziliyor. Açık baskıya, çıplak yalanlara başvuran egemen seçkinler, etkin biçimde çalışan, birçok farklı kurum ve komiteden oluşan, (devlet) sosyalisti geçmiş i kriminalize edip tarihi çarpıtan ve kurumlaşmış bir yolsuzluk dünyası yaratan tüm bir sistemi işletiyorlar – ve bunu ulusal ölçekte yapıyorlar. Bu edimlerin nihai siyasal anlamı çok açık: solda siyasal alternatiflerin önünün tamamen kapatılması; ve bunun için, anti-komünist propagandayı sürdüren liberal sağdan (yarım-ağız, verimsiz siyasal muhalefetine rağmen) aralıksız destek de alabiliyorlar.

Bu süreçlerin zorunlu bir parçası ve koşulu, geniş toplumsal kitlelerin sistematik olarak sersemleştirilmesi idi – bu faktörü unutursak yeni-Horthy restorasyon derinliğine anlaşılamaz veya açıklanamaz. Horthy kültürünün geri dönüşüne ve kalıcı hale gelmesine karşı hiçbir ciddi toplumsal muhalefet yoktu. Fenomen, bu olgunun ışığında anlaşılabilir. Toplumsal bir direncin yokluğu kısmen Kadar rejimindeki deneyimlerden kaynaklanıyordu: bu rejim, ilerici toplumsal kazanımlarına rağmen, bürokratik nitelikli “refah devleti”, “müşfik devlet”i ile nüfusun çoğunluğunun paternalist ilişkilerin üzerine çıkabilmesini önledi. Özerk bireylerin kitlesel yokluğu, otoriter rejimin yeni, ikinci sürümü için avantajlı “insan malzemesi” sağladı. Siyasal sağ ile aşırı sağın meclisin yüzde 80’den fazlasını

elde tuttuğu Polonya’da olduğu gibi, sol neredeyse hiç örgütlenemez durumdadır, zira Macaristan’da sistemi eleştiren hiçbir toplumsal (kitle) hareketi kök salamaz. Bu, solun iç siyasal bileşiminin parçalanmasının, sekterliğin, kendini beğenmiş “lider” özentilerinin, “mesih”lerin ve “göçmen sendromu”nun yaygınlaşmasının nihai nedenidir. İşçi sınıfının tüm unsurları dağılmış, maddi-ekonomik ve ayrıca entelektüel-kültürel-zihinsel anlamda yoksullaşmıştır. 1989’daki rejim değişikliğinden ortaya çıkan yeni toplumsal yapı, genç kuşağa fikirlerini aşlamak ve onu yönlendirebilmek için, Kadar rejimini ne pahasına olursa olsun itibarsızlaştırmak ve onun tarihini çarpıtmak zorundaydı. Zira devlet sosyalizminin tarihsel rolüne dair yargımız ne olursa olsun, yeni rejim, eski Kadarci sistemin ekonomik ve toplumsal kazanımlarını son 25 yıldır aşamamıştır. Yeni-Horthyci restorasyonun pis kokulu çiçeği işte bu zeminde boy vermiştir.

5. Yeni sınıf, yeni kültür

Küresel piyasadan gelen düşük kaliteli sanatla geleneksel ulusal ucuz sanat kaynaşarak dönemin ana akım, belirleyici kültürünü yaratmaktadır. Bu olgu, Horthy rejiminin ikinci sürümünün iki ögenin, yani en güncel küresel sermaye gücünün ve iki dünya savaşı arası dönemden miras alınan en köhne gerici toplumsal ilişkilerin birleşimi olarak ortaya çıkmış olmasının bir uzantısıdır.

Eğer yeni kapitalizm Doğu Avrupa ülkelerini Batıda uygulanan burjuva-demokratik kurumlar ve tedbirlerle istikrarlı hale getiremiyorsa, o zaman yukarıda belirttiğim ciddi toplumsal problemler var demektir; fakat ideolojik güdülere açıkça anlayabilmek için bu çok önemli sorunları daha somut olarak adlandırmak gerekir. Nedenler çok sayıdadır. Yalnızca en önemlilerinden söz edeceğim: kitlesel yoksullaşma, ücretlerin sürekli olarak düşük tutulması, yüksek bir işsizlik oranının korunması, milyonların yaşamının yeni kapitalizm uğruna kurban edilmesi ve yeni bir egemen sınıfın tepeden yaratılması. Bir başka deyişle, birbirine akrabalık yoluyla bağlı olup siyasal iktidara ve büyük toprak sahiplerine uysalca hizmet eden zayıf ulusal burjuvaziye, rejimin temel, **in statu nascendi** [doğum anındaki] niteliği ekonomik olarak yeniden canlandıracaktır. Bu süreci, tutucu Fidesz iktidarı tamamına erdirecektir. Mallar ve varlıklar, ekonomik ve siyasal yapılar bu amaçla ve bir parti temelinde, tepeden siyasal olarak seçilen bireyler ve gruplar uğruna tekelleştirilmiştir (tütün, sigara ve ilaç piyasalarının, toprağın, park şirketlerinin ve başka birçok şeyin paylaşılması, sürekli millileştirme ve özelleştirme vb.). Bu, en kirli kültürel ve ideolojik zorlamalar çerçevesinde (yoksullara duyulan hınç, ırkçı dışlama, iktidar kültürü ve şiddet, homofobi, kadınların boyunduruk altına kılınması vb.) varolabilen yeni otoriter rejim için gerekli olarak dayanıklı bir arka plan oluşturur. Yeni-Horthyci restorasyon doğal olarak günümüz kapitalist dünyasının tüm önemli izlerini taşır. Tuhaf bir “post-modern” yaratıktır ki kalıplarını ve çözümlerini yeni-muhafazakâr Amerikan yönetimlerinden ödünç alır: yoksulları suçlamak, sıfır tolerans ilkesi, grevleri kriminalize

etme politikası, kişisel gelir vergisi için tek bir vergi oranı, eşitsizliklerin ve mutlak bireyciliğin yerleştirilmesine paralel olarak ahlak ve din kültü.

Günümüz kapitalizminin krizi içsel çelişkilerini aşırı bir yolda ortaya sermektedir. Öncelikle, (insan) hakları denetimli olarak uygulanır, devlet ile toplum arasındaki ilişkilerde çözülemez çatışkılar yer almaktadır. Tüm dünyada hükümetler, hakları sınırlama politikalarına yol verdikleri için, piyasa güçlerine karşı temel hakları garanti altına alamaz durumdadırlar. Bu gelişmeler toplumsal yeniden üretimin önüne engel çıkarmıştır: Macar hükümetleri halka karşı bankaların haklarını korumak için de adımlar atmıştır; her gün evler, apartman daireleri, arabalar ve diğer varlıklar kamu tarafından satışa çıkarılmaktadır. Hükümet, çalışma hakkına, grev hakkına ve adil iş hakkına yönelik tedbirler koymak için “karşı-reformlar” getirmektedir. Bunlara benzer ağır biçimde sınırlayıcı eğilimler sosyal haklar, eğitim hakları, sağlıklı içme suyu hakkı veya demokratik haklar için de söz konusudur – protesto hakkını ve kamusalığa erişme hakkını içeren bu sonuncunun sonuçları özellikle çok ağırdır. Bu çerçevede, doğanın bir ticaret konusu haline getirilmesine, ortak mallara el konulmasına ve yeni hegemon proje olarak yeşil ekonomiye özel bir vurgu içeren ekolojik boyutlar muazzam önem taşır. Diğer ülkelerden farklı olarak, Macaristan’da protesto hareketleri ve sivil örgütler özel mülkiyet hakkını sorgulamamakta ve kolektif sosyal-ekonomik ve insani haklara yönelik taleplerde bulunmamaktadır. Akademik çevrelerde haklar üzerine tartışmalar liberal siyasal felsefenin çerçevesiyle sınırlıdır. Siyasal iktidar, Macar entelektüellerinin büyük kısmını -para, sağlanan konumlar, ayrıcalıklar ve tehditlerle- çoktan tamamen içine almıştır. Entelektüel bir aldatmaca döneminde yaşamamız, sosyal bilimsel araştırma ve düşünmenin şoke edici gerilemesi bir tesadüf değildir.

Yukarıda tanımladığımız tüm bu süreçlerde kiliseler, sadece ortak değil, daha ziyade iktidarın parçaları olmuştur. Orbán rejimi bu alanda Belarus lider Lukashenko’nun “kazanımları”nı aşmıştır: hükümeti ve meclisiyle Orbán, resmi kiliseleri -hepsinin üzerinde de Kalvinci ve Katolik kiliseleri- seçime yönelik yapılarla, “Hristiyan-Ülusal” siyasal iktidarın bir parçasına dönüştürmüştür. Kamu bütçesinden hediyeler ve destekler verilen kiliseler, Orbán rejiminin hizmetinde yer almış; hükümet ideologları da, toplumun bunlara saygısını yeniden tesis etmek için, Hristiyanlığı yeniden tanımlamanın gerekli olduğunu düşünmüştür. Zengin kiliseler küçük olanların karşısına yerleştirilmiştir ve kiliseler, iktidarın nimetleri için, birbirleriyle kavga etmektedir. Ve hükümet, tıpkı Horthy rejiminde olduğu gibi, din ve ahlâkı okullarda zorunlu hale getirerek bu süreçleri “kutsamak” niyetindedir. Geçmişte, kral naibi Horthy’nin bu süreci bizzat yönetmek istemeyip kiliselere bıraktığı doğrudur. Bugünse Macaristan’da “ışığı” taşıyan, Avrupa Hristiyanlığı’nı yorumlayan, Hristiyan geleneklerine dair dersler veren, yeniden doğuş hakkında konuşan ve günahla “inancı” ayırt eden, Viktor Orbán’dır – Hristiyanlık hakkında hiçbir şey bilmeyen biri.

Rejim, eğitimi, okulları benzer biçimde “toplumsal üstü” siyasal (parti) iktidarının önemli öğelerine dönüştürmüştür: öğretmenler “profesyonel birlikler”e girmeye zorlanmaktadır. Yeni otoriter rejimin ideolojik tutkalı açıkça milliyetçilik ve resmi olarak tanımlanan, günlük yaşama nüfuz eden yeni-Horthyçi bir Hristiyanlıktır: eski sokak adları ve aynı zamanda eğitimin ve diğer kurumların ilkeleri ve yapıları değiştirilmektedir. Yeni anayasa da sözde Hristiyan ulusal tin içinde kavranmıştır ve böylece, giriş bölümünde, toplumun Hristiyan olmayan, dindar olmayan veya açıkça ateist olan çoğunluğunu dışlamaktadır. Ulusal popülizm, 1941-1944 arasında Sovyet toprağındaki Nazi soykırımında aktif olarak yer alan Macar askerlerini kahramanlaştıracak kadar ileri gitmiştir. Faşizm, Nazizm resmi olarak -aynı zamanda okul ders kitaplarında- “komünizm”e eşit sayılmaktadır ve böylelikle, sosyalizmin tüm tarihi rejimin dışlayıcı ideolojik iktidarı için kriminalize edilmiştir. Entelektüel yaşam ve genel olarak kültür, bu imgeye uygun olarak dönüştürülmüştür. Bu görevi yerine getirmek içinse, bazıları tarihsel sorunlardaki “hakikati” bulmak ve entelektüeller arasında yeni-Horthyçi restorasyonu yoğunlaştırmak için kurulmuş olan, Terör Evi ve Veritas Enstitüsü gibi ayrı kurumsal devlet aygıtları oluşturulmuştur.

Tüm bu ideolojik saçmalıklar, fiilen sistemin gerçek niyetlerini gizlemek için bir perde işlevi gören, aynı zamanda da Batı finansal kurallarının kesin uygulanışı ve yerine getirilişi ile bir arada varolan, Batı-karşıtı bir milliyetçi özgürlük savaçısı retoriği ile sarmalanmıştır. Rejimin iki yüzlü ve aldatıcı karakterini sadece bir azınlık fark etmektedir, zira çoğunluk, “Macar ulusunun Batı çokulusluları tarafından sömürülmesi” konusunda sadece duymak istediğini duymaktadır. Fidesz Partisi ilkin kendi saflarında -önceki sosyalist-liberal koalisyonun da onayıyla- aşırı sağ, faşizmi inşa etmiş, daha sonra ise kendisini Avrupa’ya düzgün bir görünüşle takdim etmek için aşırı sağın partisi Jobbik’i (bir tür “milis” olarak) kendi çevresinin dışına itmiştir. Fidesz aynı zamanda, neo-faşist seçmeni kontrolsüz bir anti-komünist kampanya ile kendi saflarına çekmeyi denemektedir (nihayetinde, günah keçilerine gerek vardır!). Hem Horthy rejiminin hem de bugünkü yeni-Horthyçi rejimin faşizmle yoğrulmuş olması bir tesadüf değildir. Sonuç olarak -sürekli “kültür savaşı” çerçevesinde- etnik, “ırkçı” milliyetçilik ve “Büyük Macaristan” tipi ucuz sanat toplumu istila ederken, aynı zamanda toplumsal sorunlar da bir yana bırakılmıştır: süreç, tıpkı 1919’dan sonra Horthy döneminde olduğu gibi, otoriter sistemin zaferini imzalamıştır. “Yeni”, neo-Horthyçi “kültür” her gün anti-faşist gelenekten intikam almaktadır; çağımızın kahramanı artık Marx, Engels, Lenin, György Lukács değil, Ságvári’yi öldüren jandarmadır; kültürel model Horthy, Teleki, Prohászka’dır; rejimin gözde yazarları Tibor Déry, Andor Endre Gelléri veya Lajos Nagy değil, fakat ateşli anti-Semit Albert Wass, József Nyíró veya Cecile Tormay’dır.

Ve bu yoldan, egemen sınıflar adına en önemli tarihsel misyon olarak rejim değişikliği tamamlanmıştır.

Yeni Polonya hükümeti: neoliberalizm karşıtı, ama önce solun düşmanı

Ewa Groszewska

Batı dünyasında Polonya'nın yeni hükümetinin demokrasi için yarattığı tehlike, Anayasa Mahkemesi konusunda attığı adımlarla ilişkilendiriliyor.¹ 2015 Ekim ayında yapılan seçimlerde göreve gelmiş olan Hukuk ve Adalet Partisi'nin (Prawo i Sprawiedliwość-PiS) tek başına kurduğu hükümet göreve gelir gelmez Anayasa Mahkemesi'nin yargıçlarını değiştirmeye, kendi yargıçlarını atamaya girişti. Ana ortağı Yurttaşlar Platformu (Platforma Obywatelska-PO) olan önceki koalisyon hükümeti döneminde yüksek mahkemenin yargıçları göreve seçimle gelmişti. Mahkeme yeni hükümetin yöntemlerini reddediyor. Her ne kadar PiS kuralları çiğnemiş olsa da bu tartışma aslında basit bir klik mücadelesini andırıyor. Unutulmamalı ki, işçilerin hakları ayaklar altına alındığında Anayasa

¹ Ewa Groszewska, sosyoloji alanında öğretim üyesidir. Polonya'nın Wrocław kentinde 11-13 Mart 2016 tarihlerinde gerçekleştirilen Orta ve Doğu Avrupa Sosyal Forumu'nun en önde gelen düzenleyicisidir. Ayrıca, Doğu-Güney İşbirliği Derneği'nin üyesidir. Bu yazı özel olarak *Devrimci Marksizm* için yazılmış, İngilizce'den Türkçe'ye derginin Yayın Kurulu tarafından çevrilmiştir. Dipnotlarının hepsi Yayın Kurulu'nundur.

Mahkemesi'nin yargıçları seslerini bile çıkartmıyorlardı. Bugün sokaklarda “anayasa ve demokrasi savunması”na girişen neoliberal muhalefet, yani Demokrasi Savunma Komitesi (Komitet Obrony Demokracji-KOD) sıradan insanların sorunlarına en ufak bir ilgi göstermiyor. Evet, yeni hükümet bir tehlike arz ediyor, ama neoliberal “muhalefet” için bütünüyle görünmez olan alanlarda.

On yıl önce, 2006'da PiS iki başka parti ile birlikte bir koalisyon hükümeti kurmuştu. PiS'in liderleri olan Kaczyński adlı ikiz kardeşler, Polonya'nın neoliberal atmosferine ve neoliberal partilerine (yani yukarıda sözü edilen PO'ya ve eski “komünist” partisi Polonya Birleşik İşçi Partisi'nin (PZPR) devamı niteliğindeki Sosyal Demokrat Parti'ye (SLD)) muhalefet görünümünü yaratmayı başarmışlardı. O aşamada seçimleri kazanmalarında etkili olan ana slogan “Polonya Dayanışması” idi. Bu slogan 1980 döneminin güçlü Solidarność (Dayanışma) hareketinin şanına bir referanstı.² Güya 1989 sonrasında kurulmuş olan sosyal Darwinist toplumsal ilişkilere muhalefeti temsil ediyordu. PiS Polonya'daki ekonomik dönüşümden memnun olmayan “halktan seçmenler”in oylarını almayı başarmıştı. İşçi ve köylüleri dini ve ulusal kimliklerine hitap ederek bir sahte bilinç yoğunlaştırması stratejisiyle kendi yanına kazanmıştı. Anlatılan hikâye şuydu: neoliberal politikalar izleyen partilerden bir dizi “kötü adam” hukuk düzeninin çöküşünden yararlanarak yolsuzluklar ve sahtekârlıklar yoluyla zenginleşirken halk yoksullaşmıştı. “Polonya dayanışması” başlığı altında PiS parasız sağlık sistemine, sosyal güvenlik konusuna vb. el atıyordu; ama hâkim tema hep “sahtekârlar ve hırsızlar” idi. Neoliberalizme alternatif olabilecek bir odağın yokluğunda (SLD zenginlerin, iş âleminin ve ABD emperyalizminin çıkarlarını savunuyordu, anti-kapitalist sol ise hem çok zayıftı, hem de bölünmüş durumda idi), PiS işçi sınıfının, hatta sendikal düzeyde sağlam bir örgütlülüğe sahip madencilerin bile desteğini elde etmeyi başarıyordu.

PiS 2010 seçimlerinden yenik çıktı. İnsanlar siyasi seçkinler arasında PiS'in düşmanlarını aramaktan bıkmıştı. Ama Kaczyński kardeşlerden biri başkanlık seçimini kazanmayı başardı. Başkanın, Stalin'in İkinci Dünya Savaşı döneminde Polonyalı subayları katletmesine sahne olan Katyn'de düzenlenmiş olan yıldönümü anmasına³ giderken uçağının düşmesi sonucu hayatını yitirmesi, PiS'e yeni

2 Solidarność (Dayanışma) Polonya'da 10 milyon işçiyi örgütleyen bir sendikaydı. Tersane işçisi Lech Wałęsa ve arkadaşları tarafından Gdansk kentindeki Lenin Tersanesi'ndeki grev içinde 1990'da kurulmuştu. Ona paralel olarak kurulan “Kır Dayanışması” adlı örgüt ise 3 milyon küçük çiftçiyi bir araya getiren bir örgüttü. 30 milyon nüfusu olan Polonya'da hemen hemen bütün emekçileri örgütleyen bir hareket olarak Solidarność'un gücü, o dönemde iktidarda olan Polonya Birleşik İşçi Partisi'nin iktidar tekeli sarsıyordu. 1981'de Polonya ordusu bir darbeyle hareketin yasal örgütlenmesine son verdi. Katolik Kilisesi'nin ciddi etkilerine rağmen başta farklı bir sosyalizm için mücadele etmekte olan Solidarność, 1980'li yıllar boyunca sağa kaydı. 1989'da yapılan yarı serbest seçimlerde iktidarı ele geçirdi. Lech Wałęsa ise 1990'da cumhurbaşkanı seçildi.

3 Katyn katliamı, tartışmalı bir tarihi olaydır. Genel kanı, Sovyet ordusu 1939'da Polonya'yı işgal ettikten sonra 1940'ta NKVD'nin Stalin'in de emriyle çoğu Polonya ordusunun subayı ve polis

bir ivme kazandırdı. Lech Kaczyński’nin Putin tarafından öldürtülmüş olduğuna dair komplo teorisi, bir bakıma yoksul halkın korkularının saptırılmış biçimlerine hitap ediyordu. Teoriye göre, o sırada başbakan olan, PO partisinden Donald Tusk⁴ uçağın eksik hazırlıkla yola çıkmasını sağlamış, felaket bu yüzden meydana gelmişti. Bu suçlama liberal elitlere yöneltilen saldırılar bağlamında ön plana çıkarılıyordu.

Bu komplo teorisinin yayılmasında ve ölen başkan çevresinde bir efsane yaratılmasında, zengin bir rahip olan Tadeusz Rydzyk tarafından kurulmuş olan Radio Maryja’nın büyük desteği olmuştur. Açıkça anti-komünist ve anti-Semitik bir yönelişe sahip olan bu radyo istasyonu dindar insanlar ve toplumsal olarak dışlanmış yaşlılar için bir platform görevi görüyor ama Doğu Avrupa’da gençler arasında da ilgi çekiyor. Bu radyonun temsil ettiği fenomeni açıklayan, yoksul insanların kendilerine anlayış gösteren ve tartışma olanağı tanıyan bir ortamda kendilerini güçlü hissetmeleridir. Basının ele aldığı bütün sorunlar, küreselleşme, yoksulluk, uluslararası çatışmalar vb. sol, anti-kapitalist bir yaklaşıma benzer biçimde ele alınmakta, ama sonuçta hep aynı yere bağlanmaktadır: adaletsizliklerin suçu Yahudilerde (Siyonistlerde değil!) ve komünistlerdedir. Bu dini radyo istasyonu, halkın kültürel zaaflarını ve ulusal komplekslerini istismar ederek adaletsizliğin sorumlusunun bir toplumsal sınıf olarak sermaye değil Polonya düşmanları olduğu fikrini işlemektedir.

Katolik Kilisesi ile birlikte PiS Avrupa milliyetçi sağ için çok tipik inançlar yaratmayı başararak kapitalist küreselleşme karşısında doğan toplumsal kaygılara tek uygun çözümün ulusal bencillik olduğu fikrini aşılarmayı becermiştir. Bu toplumsal ortam, Polonya’da aşırı sağ örgütlere olan ilgiyi günbegün arttırmaktadır.

Ama şunun da altını çizmek gerekir: PiS’in son seçimlerde elde ettiği zafer bu kadar çarpıcı bir düzeye ulaştıysa, bunun nedeni alt orta sınıftan, eğitilmiş ama güvencesiz gençlikten ve işsizlerden oluşan ve adına “oynak seçmenler” adı verilen kitlenin PiS’e ideolojik nedenlerle değil, PO’nun neoliberallerinin başarı hikâyelerinin propagandasından gittikçe daha fazla bunalan ve öfkeye kapılan bu kitlenin sesini bütünüyle marjinalize etmiş olması dolayısıyla oy vermesidir. Resmi ana damar partilerin arasında sol bir alternatifin ve toplumsal hareketlerin yokluğunda halk milliyetçi muhafazakâr yönelişi tercih etmiş, neoliberal yaklaşımı reddetmiştir. Neoliberaler, ücretli çalışanların yarısının asgari ücretle

olan, bir kısmı da sivil savaş tutsakları olan 22 bin Polonyalı’yı Katyn ormanında infaz ettiği. Sovyet versiyonu farklıdır. Katyn katliamı kabul edilmekte ama katliamı uygulayanın 1941’de Nazi ordusu olduğu ileri sürülmektedir. (Bir versiyona göre, infaz, Alman Nazileri adına Ukraynalı Nazilerce gerçekleştirilmiştir.) Ancak 1990’da Perestroika-Glasnost döneminde Sovyet devleti Katyn katliamındaki sorumluluğunu resmen kabul etmiştir.

4 Donald Tusk günümüzde Avrupa Birliği Konseyi Başkanı olarak sık sık mülteci krizinde vize müzakerelerinde Türkiye ile görüşmelerde boy göstermiş bir politikacıdır.

(yaklaşık 300 avro net gelir) geçinmekte olduğunu, genç işçilerin yüzde 30'unun iş yasasına uygun olmayan (sosyal sigortası veya yıllık ücretli izni olmayan) işlerde çalışmakta olduğunu görmezlikten geldi, bu konularda parmağını bile kıpırdatmadı. Birçok genç, apartman dairesinin kredi taksiti ya da sadece tüketimin basıncı altında bunalıyor. Avrupa çapında toplumsal araştırmalarda Polonya'nın doğu bölgesi yoksullukta en üst sıralarda yer alıyor. Neoliberal hükümetin bu olgulara kör ve sağır kalması, ortaya uluslararası krizlerden etkilenmeyecek Polonya türü alternatif bir vizyon çıkarttı. PiS Polonya'daki bu yoksulluğu seçim kampanyasında ortaya koyarak, oluşmuş olan toplumsal öfkeye ailenin ikinci çocuğuna özel bir ödeme vaadiyle yeni bir çözüm önerdi ("500 Artı Programı"). PiS aynı zamanda hipermarketlerin ve bankaların vergilendirilmesini öneriyor. 500 Artı Programı şimdiden uygulanmaya başladı. Çocuğuna tek başına bakan yüksek sayıda kadını dışlayan muhafazakâr yaklaşımı dolayısıyla bu programı eleştirebiliriz, ama bu 1989'dan bu yana ulusal bütçeden yapılan ilk sosyal transferdir. Bu uygulamaya muhalefet edenler, şimdiki muhalefeti (yani KOD'u) oluşturan neoliberal partiler ve çevrecilerdir. KOD'un ileri sürdüğü argümanlar aslında yoksulların küçümsenmesine dayanır. 500 Artı Programı'ndan yararlananların kendilerine ödenen parayı içkiye harcadıkları yolundaki argüman, anti-kapitalist solun KOD'un eylemlerinden uzak durması yönünde etki yaratmıştır. Üstelik KOD'un liderlerinden biri, Polonya'da "şok terapisi"nin babası olan Leszek Balcerowicz'le birlikte çalışan Ryszard Petru'dur.

PiS'in hükümeti kurduğu ilk günden itibaren radikal sol kendini ikircikli bir konumda buldu. PiS'in 500 Artı Programı veya sağlık hizmetlerinin finansmanının ulusal bütçeden sağlanması türü toplumsal içerikli önerilerini desteklemek zorunda kalıyor; ama aynı zamanda bu partinin milliyetçi, hatta şoven bir karakter taşıdığının da farkında. Bu sonuncu noktaya ilişkin kaygılar son dönemde hâkim hale gelmeye başladı.

Aşırı sağ örgütlere verilen destek resmi olmamakla birlikte gözle görülür düzeyde. Polonya'da bu akımların kaynağı nereden geliyor? Anti-faşist kuruluşlar bu aşırı sağ örgütlerin finansmanı ve örgütlenme yöntemleri konularını araştırıyorlar. Kuşku olmayan bir şey varsa bunların futbol seyircisi arasında kapitalistlerin desteği ve ideolojik eğitim yoluyla örgütlendiğidir. Ama asıl vurgulanması gereken, ülkede neoliberal söylemin medyada, okullarda, üniversitelerde hâkimiyeti dolayısıyla bu aşırı sağ akımlara uygun bir atmosfer doğmuş olmasıdır. Piyasa ideolojisi üzerine yerleşmiş olan söylem, toplumsal ilişkilerde sosyal Darvinci bir vizyon yaratmış bulunuyor. Bu insanlık dışı iklimin yaratılmış olmasının sorumlusu neoliberaler. "En iyi" olanın her şeye hakkı olduğu bu neoliberal anlayışta bazılarının "aşağı" bir insan olarak doğduğuna ilişkin gizli bir varsayım var. Okul programlarının yapısı, özellikle sivil toplum ve girişimcilik dersleri, "güçlü"ye hayranlık, ekonomik bakımdan "zayıf" olana ise aşağılama ile yaklaşan bir felsefe yaratmış durumda. Ama bu felsefe aynı zamanda insanın,

kendisinden daha kötü olan birini araması anlamına geliyor. Bunun için en iyi aday kültürel ya da “ırksal” bakımdan farklı olan biri. Göçmen krizi olarak anılan olaylar sırasında işte bu kişi bulundu.

Bu neoliberal eğitime, ideolojik bakımdan anti-komünist bir kuruluş olan Ulusal Bellek Enstitüsü’nün (IPN) öncülük ettiği bir milliyetçi ve dini tarih yorumu destek oluyor. Bu tür eğitim 1989’dan beri kim başa geldiyse, ister neoliberal, ister sosyal demokrat, kabul görmüştür. İnsan bilimlerindeki ana tezler, Brzeziński’nin⁵ totalitarizm teorisi ve komünizm ile faşizm arasında bir ayrım olmadığı görüşüdür. Öğrencilere, Stalin’in suçlarının sol, Marksist, ilerici her tür teorinin ve pratiğin mirası olduğu öğretilmektedir. Okullarda sadece sağcı ve milliyetçi kahramanlar yüceltilmekte, İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrası her tür sol örgüt mahkûm edilmektedir. Öğretim programında ne sömürgecilikten söz edilir, ne sömürden. Ayrıca, medya Arapları ya da Müslümanları kimin kim olduğuna hiç bakmaksızın hep terörizm bağlamında göstermektedir. Avrupa dışında yaşayan halkları aşağılamayı öngören bir Avrupa, hatta Batı merkezcilik hâkim durumdadır; Avrupa dışındaki ülkeler “beyaz” insanlar için tatil merkezleri olarak sunulmaktadır.

Okullar ve medya aracılığıyla yayılan bu eğitim, PiS’ten önceki hükümetin başbakanının Polonya’nın 2 bin mülteci kabul etmesi gerektiğini açıklamasıyla birlikte Müslümanlara karşı tiksindirici bir ırkçılığın boşanmasına yol açtı. Faşizm konusunda o kadar deneyimli olan bir ülkede, başbakanın açıklaması, sosyal medyada insanı sarsacak türden birtakım beyanlara, histerik bir ırkçılığa yol açtı. Sosyal medyada bunları yazan ortalama nefret söylemcisi, aslında tipik bir PiS seçmeni değildir. Ama seçimler sırasında PiS’in başkanı Jarosław Kaczyński⁶ mülteci karşıtı bir propaganda başlattı. Neoliberal PO hükümetini eleştirdi, göçmenlerin hastalık yaydığı türünden korkunç ırkçı argümanlar kullanarak, İsveç’e sığınmış olan Müslüman göçmenlerin güya şeriat ilan ettiğini ileri sürerek, Polonya’nın hiç göçmen kabul etmemesi gerektiğini savundu.

Yine bu eğitimidir ki, seçimlerde PiS’e ya da açıkça faşist başka şoven partilere (bunlardan biri meclise birkaç kişi sokmayı başardı) oy veren çok sağcı bir gençlik yaratmıştır.

Polonya’daki siyasi durum sol için büyük güçlüklerle dolu bir aşamaya ulaştı. KOD adını taşıyan neoliberal muhalefet ne kendisi toplumsal sorunlara ilişkin taleplere yer veriyor, ne de anti-komünist ideoloji ve uygulamalara karşı çıkıyor.

5 Zbigniew Brzeziński, Polonya kökenli, Sovyetler Birliği uzmanı ABD’li siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler teorisyeni ve öğretim üyesi. 1976-80 arasında ABD Başkanı Jimmy Carter’ın Ulusal Güvenlik Danışmanı görevini yapmıştır. İlk kez 1997 yılında yayınlanan ve Türkçe’ye de *Büyük Satranç Tahtası* olarak çevrilen *The Grand Chessboard* başlıklı kitabı o dönemde uluslararası ilişkiler ve jeostrateji tartışmalarında büyük yankı uyandırmıştır.

6 Yukarıda sözü edilmiş olan, Katyn katliamı yıldönümüne giderken uçağı düştüğü için hayatını yitirmiş olan eski cumhurbaşkanı Lech Kaczyński’nin ikizi.

PiS'in seçimleri kazanması aşırı sağ örgütleri kendi tutumlarını açıkça sergileme ve ırkçı gösteriler düzenleme konusunda cesaretlendirdi. Polonya'nın çeşitli kentlerinde birçok gösteride nefret dolu sloganlar atılıyor; Wrocław'da (İslam karşıtı bir gösteride) Yahudileri temsil eden bir kukla yakılmasına yetkililer hiçbir müdahalede bulunmadılar. Üstüne üstlük, Bakan Ziobro polise saldırmakla suçlanan aşırı sağ militanları bağışladı. Öte yandan, iki hafta önce, yaşlı ve hasta bir kadının sınırdışı edilmesine engel olmak isteyen bir sol militanla dayanışma amacıyla düzenlenen bir gösteri sırasında polis yadırganacak bir harekette bulundu. Gösteri bittikten sonra sivil giyimli bazı polisler birtakım militanları kışkırtıp ardından etkinliğin öncüsü konumunda dört insanı gözaltına aldı. Bu insanlar daha sonra serbest bırakıldı ama olan biten son derecede kuşkulu görünüyor.

Mart sonunda yasal bir siyasi parti olan Polonya Komünist Partisi'nin (KPP) bazı üyeleri birkaç aylık hapis cezasına çarptırıldı. Mahkeme kararının gerekçesinde KPP üyelerinin "Marksizmin totaliter teorisini yayma" suçunu işledikleri söyleniyor.

16 Mayıs'ta gizli polis Zmiana (Değişim) adlı partinin genel merkezini bastı. Görevliler bürodaki teçhizata el koydu, parti lideri Mateusz Piskorski'yi gözaltına aldı. Piskorski casusluk kuşkusu iddiası ile üç ay boyunca tutuklu kalacak. Çarpıcı olan şu: iddia önce Rusya hesabına casusluk iken daha sonra Çin ya da Irak (?) hesabına casusluğa dönüştü. Parti Rusya ve Putin taraftarlığıyla tanınıyor. Arka planda yatan ipucu bu davaya yeni bir görünüm kazandırıyor. PiS (2006'da) Samoobrona adlı parti ile bir koalisyon hükümeti içinde birlikte çalışırken Mateusz Piskorski o aşamada Samoobrona'nın sözcüsü idi. Bu partinin lideri Andrzej Lepper garip ve açıklanamayan koşullarda intihar etti. Piskorski ve yeni partisi Zmiana kısa süre önce bu konuda bir kitap yayınladı. Lepper'in "intihar"ını PiS'in intikamı ile ilişkilendiren teoriler mevcut.

Yeni hükümet döneminde kabul edilen ilk yasaya "dekomünizasyon" deniyor. Yani "komünizmin izlerini silme". Yerel yönetimler komünizmle bağı olan bütün sokak isimlerini değiştirmek zorunda (oysa bu isimlerin çoğu zaten değiştirilmiş, Ronald Reagan türü neoliberallerin adı bol bol kullanılmış bulunuyor). Komünizm dönemi ile ilgili tarih ve olayların propagandasının yapılması da yasaklanıyor.

Başbakan Beata Szydło ve PiS'in bazı önde gelen milletvekilleri kürtağı bütünüyle yasaklayan bir yasayı meclisten geçirmek istiyorlar. Bu girişim liberalleri ve solu bir araya getiren dev gösterilerle karşılandı.

Temmuz ayında Varşova'da toplanacak olan NATO zirvesi vesilesiyle hükümet "tehlikeli etkinlikler" düzenleyecek bütün yurttaşları gözetim altında tutma ve Polonya vatandaşı olmayan yabancılara gözaltına alma türü yetkiler getirecek olan bir "terörle mücadele yasası" hazırlamayı planlıyor.

Hükümetin aldığı tedbirlerin ideolojik çılgınlıktan mı yoksa sermayenin talebiyle mi gündeme getirildiği konusunda karar vermek zor. Açık olan şu ki, aşırı

sağ günden güne güçleniyor; ister hükümet kanadından ister neoliberal muhalefetten anti-komünist muhafazakârlar ise anti-kapitalist solun gelişmesinin önüne geçmekte kararlılar. PiS’in neoliberalizm karşıtı imajı pek yakında paramparça olacaktır. Hükümet bir yandan Polonya Dayanışması diyor, bir yandan da Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı’nı (TTIP) destekliyor.⁷ Ne ikiyüzlülük!

⁷ TTIP, ABD ile Avrupa Birliği arasında ticareti ve yatırımları serbestleştirmek amacıyla büyük bir gizlilik içinde müzakere edilmekte olan bir anlaşmadır.

Kitap Tanıtımı

Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP

*Neoliberalizm,
İslamcı Sermayenin Yükselişi
ve AKP*

Hazırlayanlar:
Neşecan Balkan,
Erol Balkan,
Ahmet Öncü

Yordam Kitap

Bu kitapta daha önce birçok defa ayrı ayrı incelenmiş olan neoliberalizm ve İslamcı sermaye olguları ilk kez kapsamlı bir içerikle birlikte ele alınıyor. Böylece, son yirmi yıla özgünlüğünü kazandıran İslamcı sermaye birikiminin neoliberal politikalarla ilişkisini ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan yeni sınıf oluşumlarını ciddi bir biçimde incelemek olanaklı oluyor. Bu bağlamda Türkiye’de AKP dönemindeki gelişmeler, İslamcı burjuvazi ve İslamcı orta sınıf olguları mercek altına alınıyor. Ayrıca, ülkemizde ve dünyada gayet gevşek, içeriği tanımlanmamış, içine her şeyin doldurulabileceği bir kavram olarak kullanılan “orta sınıf” kavramına, daha iyi tanımlanmış, bilimsel, daha somut bir içerik ve bundan türeyen kuramsal ve ampirik tartışmalara yeni bir boyut kazandırılmaya çalışılıyor. Türkiye üzerine yapılan çalışmaların bu açıdan zenginleştirilmesi Gezi İsyanı ve benzeri siyasal olaylar sırasında gündeme getirilen sınıfsal yorumlara ve çözümlemelere eleştirel yaklaşılabilmesine olanak sağlayacaktır.

Eklektik bir faşizm analizi

Mustafa Kemal Coşkun

Faşistler;
Michael Mann,
çev. Ulaş Bayraktar,
İletişim Yayınları, 2015.

Önce basit gibi görünen ama üzerinde çokça tartışmaların yapıldığı bir soruyla başlayalım: İdeolojik öğeler bir sınıfsal ifade içerir mi? Örneğin faşizm, öncelikle bir ideoloji olarak sınıfsal bir içeriğe sahip midir?

Trotskiy, faşist hareketin sınıf karakterini değerlendirirken, faşizmin küçük burjuva tabanına dayanarak finans kapitalin diktası olduğunu tespit etmişti. Böyle bir hareket, özellikle sınıf bilinçli işçiler üzerinde zora dayalı bir hâkimiyet kurabileceği gibi, daha da önemlisi, sınıf bilincine sahip olmayan işçileri ideolojik olarak etkileyebilirdi. Benzer bir tespiti Poulantzas da yapar. Nitekim ona göre faşizmin iktidara gelmesinde rol oynayan temel sınıf küçük burjuvazidir. Bu sınıfın temel karakteristiği ise, onun farklı fraksiyonlarının çeşitli ekonomik faaliyetlerinin politik ve ideolojik düzeylerde ancak aynı geçerli etkileri ürettiği zaman sınıf olarak birliğini göstermesinde yatar. Böylece küçük burjuvazi bir sınıf olarak birleşmiş olur. Küçük burjuva ideolojisinin egemen ideolojinin içerisine dâhil olmasına yol açan bir takım alt birlik öğeleri vardır ki bunlar; statükocu

anti-kapitalizm, hiyerarşi miti ve devlet fetişizmidir. Faşizmin tarihi rolü, büyük tekelci sermaye ile küçük burjuvazi arasında bir ittifak yaratmasıdır.

Farklılıkları bir yana bırakırsak bu iki analizdeki ortak yan, faşist ideolojinin destekçileri/taşıyıcıları olarak öncelikle küçük burjuvaziye görmelerinden başka bir şey değildir. Lâkin bu türden bir yaklaşıma Ernesto Laclau itiraz eder. Ona göre somut ideolojilerin temel öğelerinin sınıfsal aidiyetlerinin açıklanması süreci tamamen keyfî olarak gerçekleştirilir. Zira Laclau'ya göre, örneğin Poulantzas'ın herhangi bir sınıfın karakteristik özelliği olarak düşündüğü öğelerin hiçbiri kendi başlarına ele alındıklarında böyle değildir. Nitekim rekabetçi kapitalizm aşamasının burjuva ideolojik ögesi olarak görülen liberalizm, Latin Amerika'da feodal toprak beylerinin karakteristik ideolojisi olmuştur. Ya da militarizm illaki emperyalist ya da feodal bir ideoloji olarak görülemez. Zira İkinci Dünya Savaşından sonra Üçüncü Dünya ülkelerinde görülen militarizm anti-emperyalist hareketin temel ideolojik ögesi olmuştur. Dolayısıyla Laclau için herhangi bir ideolojik ögeyi bir sınıf aidiyetiyle anlamaya çalışmak anlamsız bir çaba olacaktır. Bu, her türlü ideolojik ögenin herhangi bir sınıfın temel ideolojisi olabileceği anlamına gelir.

Buradan yola çıkarak Laclau şu tür sonuçlara ulaşır: (1) Sınıfların ideolojik ve politik düzeylerde varlığını bir indirgeme süreci yoluyla değerlendirmek artık mümkün değildir. Bir ideolojik söylemin sınıf karakteri, eklemleme ilkesi ile (yani bu ideolojiyi oluşturan adlandırmaların eklemlemesi) ortaya çıkar. Faşizm kendi başına hiçbir sınıfsal çağrışım içermez; ne burjuva ne feodal ne küçük burjuva ne de proleter bir ideolojidir. Burada sınıfsal ifade ancak faşizmin diğer ideolojik öğelerle eklemlemesinden türer. Peki, fark nerede yatmaktadır? Bu fark belirli bir anlam çekirdeğinin farklı ideolojik eklemleme alanlarına çağrışımsal olarak bağlanabilmesinde yatmaktadır. Dolayısıyla sınıflar ideolojik ve politik düzeyde bir indirgeme süreci değil fakat bir eklemleme süreci içinde var olurlar. (2) Bu durumda eklemleme, üzerinde sınıfsal ideolojik pratiklerin işlediği hammaddeyi oluşturan sınıfsal olmayan içerikleri -yani adlandırmaları ve çelişkileri- gerektirmektedir. Bir sınıf, yekpare bir dünya anlayışını toplumun geri kalanına kabul ettirmesiyle değil, farklı dünya görüşlerini eklemleyebildiği ölçüde hegemonya kurar, böylece farklı dünya görüşlerinin potansiyel çelişkilerini etkisizleştirir. Örneğin işçi sınıfı, sosyalist ideolojiyi toplumun geri kalanına kabul ettirmekle uğraşırsa başarılı olamayacak, ancak "halk" içerisinde benimsenen diğer ideolojilerle (milliyetçilik, liberalizm, sosyal demokrasi, vb.) kendi ideolojisini eklemlese başarılı olabilecektir. (3) Eğer durum buysa, sınıflarla ampirik olarak gözlemlenen gruplar çakışmak zorunda değildirler. Bireyler, tümü sınıfsal çelişkilerden ibaret olmayan bir çelişkiler birikiminin taşıyıcıları ve kesişme noktalarıdır. Üstelik bu çelişkiler birikimini eklemleyen sınıfın zorunlu olarak bireyin ait olacağı sınıf olacağı da söylenemez.

Laclau, bir sınıfın hegemonyasını kurabilmesi için popüler demokratik adlan-

dırmaları kendi ideolojik söylemine eklememesi gerektiğini ısrarla vurguluyor. Bunu bir an için doğru olarak kabul edelim. Lâkin Laclau, Poulantzas'ı eleştirirken, onun somut ideolojik ögelere sınıfsal aidiyetler atfetmesinin tamamen keyfi olduğunu belirtmektedir. Laclau'ya göre kendi başına ele alınan ideolojik ögelerin hiçbir zorunlu sınıf ifadesi yoktur ve bunlar, somut bir ideolojik söylem halinde eklenilirse ancak bir sınıf ifadesinden bahsedilebilir. Ancak sorun şu ki, diyelim işçi sınıfına atfedilebilecek bir ideolojik söylem olmalıdır ki bu sınıf herhangi bir sınıf aidiyeti olmayan diğer ideolojik ögeleri kendi ideolojisiyle eklemleyebilsin. Yani, bir sınıfa ait en azından bir tane ideolojik söylem olmalıdır ve bu sınıf da sınıfsal olmayan ideolojik söylemleri kendisinininkiyle eklemleyebilmelidir. Laclau'nun buna yanıtı, sınıf ideolojilerinin soyut üretim tarzı düzeyinde var olabileceğidir. Örneğin sosyalizm bir ideoloji ise, üretim tarzı düzeyinde soyut olarak ifade edilmiş bir ideolojidir ve işçi sınıfı bu ideolojisiyle hegemonik bir sınıf olmak istiyorsa somut toplumsal düzeydeki ideolojilerle bunları eklemleyebilmelidir. Ne var ki, üretim tarzı düzeyinde ortaya çıkan çelişkinin soyut olduğu iddiası da aslında bir keyfiliği ifade etmektedir. Zira bu çelişkiyi insanlar somut toplumsal formasyonlar içerisinde gündelik hayatlarında sürekli yaşamaktadır. Öyleyse, sınıf çelişkisi sadece soyut üretim tarzı düzeyinde değil fakat aynı zamanda somut toplumsal formasyon düzeyinde de ortaya çıkan, yaşanan ve gösterilebilen bir çelişkidir. Ne var ki bu noktada başka bir sorun ortaya çıkar ki, o da, işçi sınıfının kendi ideolojisine eklemlediği popüler demokratik bir adlandırmanın, sınıfın ideolojisini illaki daha devrimci yapacak olmaması, hatta tersine, daha gerici sonuçlar da doğurabilmesidir. Yani basitçe, sosyalizmi milliyetçilikle eklemleyerek "halk"ın desteğini alarak hegemonya kurma süreci, halkın (sosyalizm gibi) daha ileri ideolojileri benimsemesine değil fakat sosyalist ideolojide daha geri anlayışlara yol açarsa ne olacaktır? Yani, sosyalizm ile her eklenme ileri sonuçlar ortaya çıkarmayacağına göre, popüler demokratik ideolojilerin eklenmesinin işçi sınıfı ideolojisinde yarattığı bu türden olumsuz etkiler nasıl bertaraf edilecektir ya da edilebilir mi? Laclau, daha sonraki çalışmasında (özellikle Chantal Mouffe ile yazdığı *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*) bu tür sorunların farkına varmış olmalı. Ancak onun çözümü, nesnel sınıf konumları ile hegemonya arasındaki ilişkiyi bütünüyle koparmak, yani hegemonyanın sadece sınıflar tarafından kurulabileceği fikrini bütünüyle reddetmek olmuştur. Ortaya çıkan şey ise, işçi sınıfı ile onun toplumsal konumu arasındaki, yani ekonomi (üretim tarzı) ile siyaset (ideoloji) arasındaki ilişkinin bütünüyle koparılmasıdır.

Bütün bunlardan burada bahsetmemizin nedeni, tamamen aynı biçimde olmasa da *Faşistler* kitabının yazarı Michael Mann'ın da benzer bir sorunla karşımıza çıkmasıdır. İngiliz toplum bilimci Mann'ın *Faşistler* kitabı, aslında daha önce yazmış olduğu *Toplumsal İktidarın Kaynakları* çalışmasının bir uygulaması gibidir. Amerikan Sosyoloji Derneğinin 1998'de yılın en iyi kitabı seçtiği *Toplumsal*

İktidarın Kaynakları'nda Mann, Marx'ı eleştirip daha çok Weberci bir yaklaşım geliştirir. Birçok çalışmasında sınıf genellikle üzeri örtülü biçimde karşımıza çıkar sadece. *Toplumsal İktidarın Kaynakları*'nda iktidar siyasal, ekonomik, askeri ve ideolojik olmak üzere dörtlü bir yapıya sahiptir. Toplumsal değişimi belirleyen de bu makro iktidar yapılarıdır. Mann'a göre iktidar yapılarından herhangi biri tarihin belli bir döneminde daha fazla öne çıkabilmekte, bazı toplumlarda da bu durum daha dengeli bir biçimde gelişmektedir. Mann, bu çalışmasında da tıpkı *Faşistler* kitabında olduğu gibi fazla eklektik bir yol izler. Nitekim hangi iktidar yapısının hangi toplumlarda ve neden daha fazla öne çıktığı tamamen keyfî olarak belirlenmiştir. Aşağıda görüleceği gibi bu iktidar kaynakları faşizm analizinde de merkezi bir yere sahiptir.

Mann, faşizmin toplumsal tabanını ve işlevlerini iyi anlamamız gerektiğini, ancak toplumsal olanın sınıf ile özdeşleştirilmemesi gerektiğini ileri sürer. Ona göre sınıf kuramcıları¹ "toplumsal taban" ve "nesnel işlevlere" odaklanmakta, bu nedenle de faşistlerin kendi inançlarını açıkça görmezden gelmektedir. Burada kanımızca bir sorun daha ortaya çıkıyor. Eğer sınıfsal herhangi bir temeli yoksa faşistlerin kendi inançlarının nereden kaynaklandığı sorusuna yanıt vermek gerekir. Zira Mann'a göre faşist ideolojinin taşıyıcıları bulunmakla birlikte bunlar artık sınıfsal olarak tanımlanamaz. Bu durumda faşist ideolojinin taşıyıcılarını motive eden nedenlerin ortaya çıkarılması gerekir. Mann'ın buna verdiği yanıt aşağıda tartışacağız, ancak buna verilen yanıt fazlasıyla eklektiktir ve Mann'a göre ülkeden ülkeye, toplumdan topluma değişen niteliklere sahiptir. Şimdilik sınıf kuramına ilişkin eleştirilerine devam edelim.

Mann'a göre orta sınıf kuramlarının artık hiçbirisi sağlam durmamaktadır. İtalya, Almanya, Macaristan, Romanya ve Avusturya örneklerinden yola çıkarak Mann, faşistlerin birçoğunun ne ekonomik açıdan muhtaç kesime ne de orta sınıfa üye olduğunu ileri sürer. Zira tüm sınıflardan insanlar faşist olmuşlardır ve tam da bu nedenle sınıf bilincinin ya da sınıf çatışmasının faşizmi açıklamasını beklemek olasılık dışıdır. Kaldı ki faşizm, Mann'a göre genelde ne özellikle burjuva ne de özellikle küçük burjuvadır, sınıf kompozisyonları karmaşık ve değişkendir. Bu nedenlerle Mann, faşizmi bir sınıf kategorisi ile ilişkilendirerek tanımlamak yerine, aşkın ve arındırıcı bir ulus-devletçiliği paramilitarizm aracılığıyla gerçekleştirmeye arayışı olarak tanımlar. Bu tanımı, her biri kendi içinde çelişkiler taşıyan beş koşula bağlar Mann. Birincisi, "organik" ve "yekpare" bir millete derin ve popülist bağlılığı ifade eden milliyetçiliktir. İkincisi, hem bir amaç hem de bir örgütlenme biçimi olarak devletçiliktir ki, Mann'a göre faşistler devlet iktidarına tapmaktadır. Üçüncüsü, faşistlerin muhafazakâr, liberal, sosyal demokrat ve sosyalistlerin iddialarını yadsıma anlamında aşkınlıktır. Mann'a göre faşistler hem

¹ Mann'a göre sınıf kuramının iki türü vardır. Bunlardan biri faşizmi özünde orta ve alt sınıfların, diğeri ise sermaye sınıfının müttefiki ya da aracı olarak görür.

sermayeye hem de emeğe saldırdılar. Faşist ulus-devletçilik, toplumsal çatışmaları kışkırtanları bastırarak sınıfları ve diğer çıkar gruplarını korporatist devlet kurumlarının bünyesine katarak aşabileceğini umdu. Ama tam da bu nedenle faşistler tüm sınıflardan destek gördüler. Yine de Mann, aşkınlığın asla başarılamadığını, zira fiiliyatta tüm faşist rejimlerin kapitalizme meylettığını ileri sürer. Bu anlamda Mann, faşistlerin aslında kapitalizmi aşmak gibi bir amaçları olduğunu iddia etmekte, dolayısıyla faşizmin emperyalist tekelci kapitalizmin ürünü olduğunu da gözden kaçırmaktadır. Dördüncü koşul, düşman olarak görülen her kimse onları saf dışı bırakmaya yönelik bir temizliktir. Sonuncusu ise faşist radikalliğin temeli ve halkın sınıf aşkınlığını “kafaları birbirine çarpıştırarak” gerçekleştirmesini sağlayacak paramilitarizmdir.

Mann, daha sonra, faşizmi açıklayabilmek için toplumsal iktidarın kaynakları olarak nitelediği dört unsurun kullanılması gerektiğini belirtir. Bunlar, ideolojik, iktisadi, askeri ve siyasi iktidar kaynaklarıdır. Mann’a göre sınıf kuramcıları bu dördünden iktisadi olanı, milliyetçi kuramcılar ise ideolojiyi öne çıkarmıştır. Ona göre önemli toplumsal ve tarihsel çıktıları anlamak için bu dört kaynağın da incelenmesi gerekir.

Bu çerçevede Mann, otoritarizmin ve faşizmin yükselişini yukarıda sıraladığı dört iktidar kaynağında ortaya çıkan krizlere bağlar. Bu dört etkenin her biri Mann’ın incelediği ve faşist rejimlerin olduğu İtalya, Almanya, Avusturya, Macaristan, Romanya ve İspanya’da etkili olmuştur ancak her bir ülkedeki özgül ağırlıkları farklıdır.

Mann’a göre faşistler, paramiliter, aşkın ve arındırıcı bir ulus-devletçiliğe inanan, kendilerine özgü oldukları için de ne örgütleri ne de değerleri bakımından herhangi bir sınıf çıkarının aracı olamayacak kişilerdi. Daha çok ulusu düşmanlarından arındırma ve böylece de sınıfsal ve siyasi çatışmaları aşma arayışındaydılar.

Mann, çok doğru bir biçimde faşist hareketleri ve faşistlerin bir gün geri dönebileceği iddialarını ciddiye almak gerektiğini vurguluyor. Bu anlamda faşizmi ve faşistleri anlamak için Mann’ın girişimi oldukça önem taşıyor, zira Ernest Mandel’in de vurguladığı gibi, faşizmin yükselişinin tarihi aynı zamanda faşizm teorilerinin yetersizliğinin de tarihi olmuştur. Bu çerçevede faşizmi iyi analiz etmek ona karşı mücadeleyi de daha etkili kılacaktır.

Diğer taraftan Mann, çalışmasında iki noktada kanımızca yanılıyor. Bunlardan birincisi, sınıf kuramlarını faşist hareketi sadece ve sadece orta sınıfa ya da sermaye sınıflarının çıkarlarına indirgeyen kuramlar olarak anlıyor. Oysa dünyayı sınıf kuramlarıyla ya da sınıf mücadeleleri ile açıklamak demek, her meseleyi sınıfa indirgemek demek değil, bütünün bir parçasını, örneğin siyasal alanı bütünün diğer parçaları ile (ekonomik, kültürel, ideolojik, vb.) bir arada analiz etmek demektir. Nitekim Trotskiy, faşizm analizinde küçük burjuvazi ile finans kapital ilişkisini ortaya koymuş, bunu kapitalizmin krizi çerçevesinde ele alarak faşist

hareketin burjuva devlet aygıtına nasıl yedirildiğini bütünsel bir analizle göstermiştir. Demek ki sınıf kuramı demek, herhangi bir meseleyi sınıflara indirgemek demek değildir.

Ancak Mann sınıf kuramını böyle anladığı ölçüde de ikinci bir hata yaparak faşizmin sınıf niteliğini de gözden kaçırmakta, faşizmi tanımlayabilmek için her biri ülkeden ülkeye değişebilen çok çeşitli nitelikler sıralamaktadır. Dolayısıyla fazlasıyla eklektik bir analizle karşı karşıya bırakıyor bizi. Bu ise faşizmi tanımamızı güçleştirmekte, dolayısıyla neye ve kime karşı mücadele etmemiz gerektiğini bulanıklaştırmaktadır. Çünkü Mann, dünyaya sınıf mücadelesi ile bakmanın sınıf indirgemecilikle aynı şey olduğunu zannederek asıl hatayı burada yapmaktadır.

Bu tür bir algı aslında sosyal bilimlerde temel bir sorundur. Nitekim toplumsal olaylara sınıf mücadelesi çerçevesinde bakmak genellikle indirgemeci bir yaklaşım olarak yorumlanır. Bu ise ister istemez ya sınıfın analizden bütünüyle çıkarılmasıyla ya da sınıfın yanına tıpkı Mann'ın yaptığı gibi bambaşka değişkenlerin eklektik biçimde eklenmesiyle sonuçlanır. Böylece toplumsal analizde sınıf görünmez olur, üzeri örtülür. Oysa tam da tersine, bu tür bir bakış ekonomik, siyasi ve ideolojik-kültürel etkenleri bir arada düşünmeyi gerekir, zira bütün bunlar sınıf mücadeleleri çerçevesinde ortaya çıkar, gelişir ve dönüşürler. Bu nedenle faşizm analizlerinde eklektik ya da indirgemeci olmayan, ama toplumsal olayların bütünsel kavrayışı ile faşizmi analiz edebilen çalışmalara daha fazla ihtiyaç olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Kitap Tanıtımı

Üçüncü Büyük Depresyon **Kapitalizmin Alacakaranlığı**

Üçüncü Büyük Depresyon
Kapitalizmin Alacakaranlığı

Sungur Savran

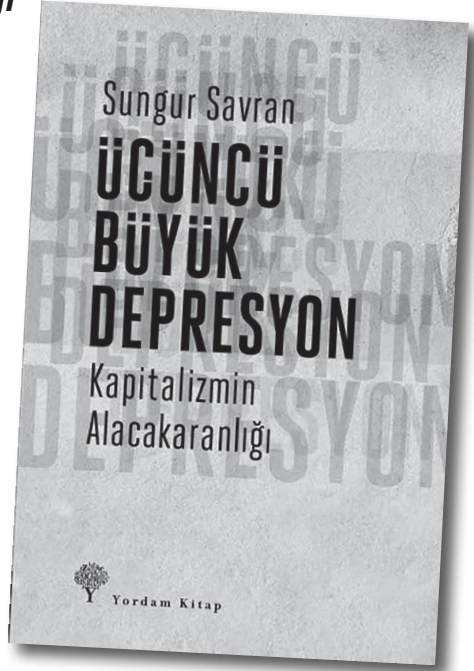
Yordam Kitap

21. yüzyıl, "Milenyum" edebiyatıyla, kapitalizmin şerefine patlatılan ideolojik havai fişekleriyle karşılandı. Tarihin sonu ilan edilmişti. Sosyalizmin çöktüğü, geleceğin kapitalizmden başka seçenek içermediği yüksek sesle ilan edilmişti. Ama 2008'de, dünya finans piyasalarının kalbinde, Wall Street'te yaşanan sarsıntı, Lehman Brothers adlı yatırım bankasının çöküşü, kapitalizmi uçurumun eşiğine getirdi. "Tek geleceğimiz"in kendisi, yok olmaya yüz tutmuştu!

Düzenin ekonomistleri bu olayı bir yol kazası, bir "küresel finansal kriz", geçici bir "düzeltme" olarak sundular. Marksistler ise bunun çabucak aşılabilecek bir sapma ya da salt bir "finansal kriz" olduğunu yadsıdılar. Daha ilk günden devasa bir ekonomik kriz ile karşı karşıya olduğumuzu belirttiler. Sekiz yıl sonra dünya ekonomisinin hâlâ içinde bulunduğu kırılgan durum kimin haklı olduğunu açıkça ortaya koyuyor.

Sungur Savran, bu kitabında, içinden geçmekte olduğumuz krizin kapitalist üretim tarzının tarihinde daha evvel sadece iki kez yaşanmış bir "Büyük Depresyon" (ya da "Buhran") olduğu tezini işliyor. Bütün büyük depresyonlar gibi, bu Üçüncü Büyük Depresyon da ekonomide başlıyor, ama ekonomide bitmiyor. Savran'a göre, kapitalizmin gelişmesinde yeni bir dönem açılmıştır. Bu dönem, dünya çapında büyük siyasi, ideolojik ve askeri altüst oluşlara zemin hazırlıyor. Bir taraftan sınıf mücadelelerinin ve devrimci atakların, bir taraftan da faşizmin ve başka türden gericiliklerin yükseleceği bir dönemdir. Güney Avrupa ülkelerinde ve Arap dünyasında yaşanan büyük kitlesel mücadele ve devrimlerde olduğu gibi, Türkiye'de "Gezi Parkı" adıyla anılan halk isyanının arka planında da bu dinamik vardır.

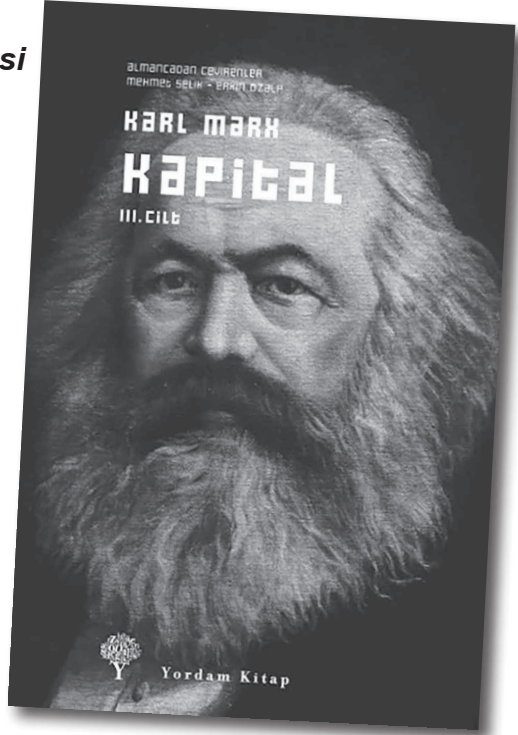
Savran, "kapitalizmdir, krizini aşar" türü bir otomatizme karşı çıkıyor. 20. yüzyılın Büyük Depresyon'unda krizin aşılmasının yolunun Nazizm ve İkinci Dünya Savaşı olduğunu hatırlatıyor. Bugün de ya kapitalizm yıkılacaktır, ya da insanlık bir kez daha barbarlık tehlikesiyle yüz yüze gelecektir.

Kitap Tanıtımı

Kapital - Cilt 3 ***Ekonomi Politiğin Eleştirisi***

Kapital - Cilt 3
Ekonomi Politiğin Eleştirisi
Karl Marx
Çeviri:
Mehmet Selik - Erkin Özalp
Yordam Kitap

Bu kitap, Karl Marx'ın ve Marksizmin temel yapıtı *Kapital*'in tamamını, Almanca aslından çevrilmiş olarak Türkçeye kazandırma, böylece Türkçe Marksist edebiyatın en büyük eksiğini giderme yolundaki girişimin üçüncü ve son adımını oluşturuyor.

Marksist iktisat alanına hâkim çevirmenler Mehmet Selik ile Erkin Özalp'in Almanca aslından Türkçe'ye kazandırdığı eser, titiz bir editörlük çalışmasıyla yayına hazırlandı.

"[Kapital] kesinlikle burjuvaların (toprak sahipleri dâhil) kafasına şimdiye dek fırlatılmış en korkunç güllüdür."

Marx'tan Becker'e 17 Nisan 1867 tarihli mektup

"Yeryüzünde kapitalistler ve işçiler bulunduğundan beri, işçiler için bu kitap kadar önemli bir kitap çıkmadı."

Friedrich Engels, "Marx'ın *Kapital*'i"

Kitap Tanıtımı

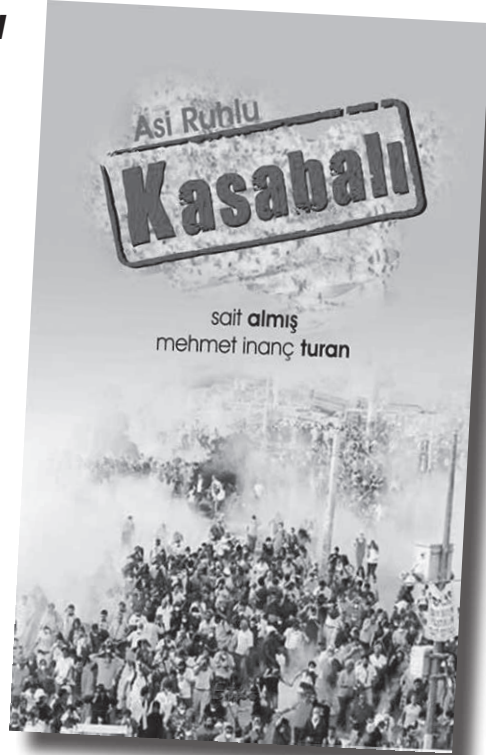
Asi Ruhlu Kasabalı

Asi Ruhlu Kasabalı

Sait Almış

Mehmet İnanç Turan

Etki Yayınları

Sait Almış ve Mehmet İnanç Turan'ın Asi Ruhlu Kasabalı adlı kitabı Etki Yayınlarından çıktı.

Kitap, Kasaba diye anılan Turgutlulu bir devrimci gencin gözünden, yetmişlerdeki devrimci mücadeleyi anlatıyor. Sözlü tarih çalışması olan kitapta öne çıkan konuların başında, tarihsel "Türkiye Komünist Partisi" (TKP) içinde yaşanan, ideolojik ayrışma ve bu süreçte yaşanan ölümlü olaylar var.

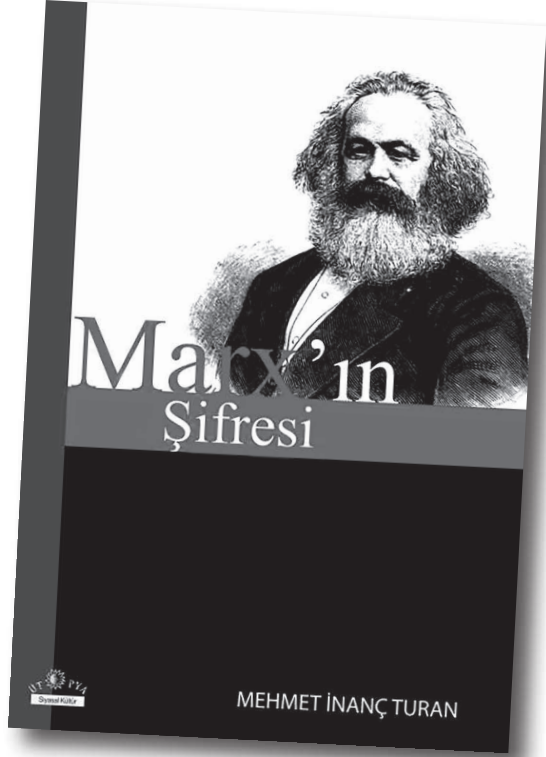
Daha sonra TKP içindeki muhalefetin lideri olan R.Yürükoğlu'nun, "İşçinin Sesi" örgütünde ortaya çıkan muhalefete karşı TKP merkezinin kendisine yapılan örgütsel baskıların aynısını kendisine muhalefet eden üyelerine karşı nasıl uyguladığı anlatılıyor.

Kitap solun çok eski bir hastalığına çözüm yolu arıyor. Kanayan yaranın üstünü örterek, pansuman yaparak iyileşmeyeceği, yaraya radikal çözümün neşter vurmak olduğunu savunuyor.

Kitap Tanıtımı

Marx'ın Şifresi

Marx'ın Şifresi
Mehmet İnanç Turan
Ütopya Yayınevi

Bu kitabın hedefi, Marx'ın dört ciltlik *Kapital*'inde ortaya koyduğu temel düşünceleri (şifreleri) ortaya çıkarmaktır. Bu şifreler bilinirse, *Kapital*'i okuyan bir okuyucu Marx'ı rahat anlayacaktır. Şüphesiz ki, *Kapital*'i okumuş gibi olmayacaktır; okudukça daha iyi anlayacaktır. Kapitalizmin ayrıntılı eleştirisi şifrelerde değil, *Kapital*'in içindedir. Şifreler, *Kapital*'in felsefi-diyalektik anlatımının yerine geçemez.

Bu çalışma olabildiğince basit biçimde yazılmaya çalışılmıştır. Bilimsel bir çalışmanın formüller halinde ifade edilmesi hem bir zayıflığı, hem de bir güçlülüğü içinde taşır. Zayıflığın nedeni dogmatizme kapı açmasıdır. Güçlülüğün nedeni ise öğrenmeyi kolaylaştırmasıdır.

Okuyucu bu tehlikeyi hep aklında tutmalıdır. Dogmatik olmayı ortadan kaldıranın yolu her seferinde şifreleri pratik hayatla karşılaştırmaktır.

Önsöz'den